

**קובץ שאלות
ותשובות לבגרות
בהסטוריה**

**בהצלחה
ערכה: אפרת לוי**

אמי"ת י' אשדוד

בס"ד

נאורות

שאלה: רעיונות הנאורות השפיעו רבות על החברה הנוכרית והיהודית כאחד. הסבר שניים מרעיונות הנאורות והצג שני ביטויים של רעיונות אלו, אחד מחיי היהודים ואחד מחיי החברה הכללית.

רעיונות הנאורות:

- **האדם אחראי לגורלו**- אדם נולד עם תבונה, מצפון ויכולת להכיר את מציאות חייו. יש ביכולת ושל האדם לנהל את חייו ולהחליט מהי התנהגות מוסרית על פי התבונה והמצפון שאיתם נולד.
- **כבוד האדם וחירותו**- האדם נברא בצלם אלוקים ולכן בכל אדם יש ערך ומגיע לו זכויות בשל כבודו האנושי. אין להתייחס לאדם כחפץ אלא כבעל ערך בפני עצמו. האדם כפרט הוא בעל כבוד וראוי שיתייחסו אליו בכבוד ועל כך מבוססים כל זכויות האדם.
- **ערך השוויון**- הנאורות טענה שלכל בני אדם יש ערך עצמי וממילא כולם שווים בלי קשר למוצא או לתפקיד
- **עקרון הזכויות הטבעיות**- לכל אדם מגיעות זכויות טבעיות על פי רצון האלוקים. אלו זכויות שניתנו לבני האדם על ידי האלוקים והן לא תלויות בהחלטת האדם. לכן חייבים לתת זכויות טבעיות בכל מקום ובכל זמן
- **המדינה- מוסד שמטרתו לפעול לטובת האזרחים**
- **הפרדת רשויות**- לשלטון יש כוח רב, כדי שהשליט לא ינצל את כוחו לרעה, מחלקים את הכוח של השליט לשלושה גופים שכל אחד מאזן את השני. הגופים הם: רשות מחוקקת (פרלמנט), רשות מבצעת (מלך או ממשלה) ורשות שופטת.
- **אינדבדואליזם**

- רציונליזם
- ספקנות וחילון
- ידע

2 ביטויים בחברה היהודית והכללית:

<u>חברה נוכרית</u>	<u>חיי היהודים:</u>
● מהפכה צרפתית (העם הוא הריבון, כבוד האדם וחירותו, שוויון, המדינה, האדם אחראי לגורלו) ● סוציאליזם (שוויון, האדם אחראי לגורלו) ● לאומיות (העם הוא הריבון)	● השכלה ● (שימוש בשכל, זכות למחשבה אישית) ● אמנציפציה (שוויון, זכויות טבעיות) ● רפורמה (אדם אחראי על גורלו שימוש בשכל) ● חילון (שימוש בשכל, זכות למחשבה אישית, אדם אחראי גורלו)

שאלה: הצג שניים מעקרונות הנאורות, הסברי כיצד השפיע אחד מהעקרונות שבחרת על מאפייני החברה בעת החדשה.

תשובה:

מאפיין שהושפע	העיקרון
● אינדיבידואליזם ● רציונליזם ● ספקנות וחילון	1. האדם אחראי על גורלו – האדם הוא בעל תבונה ומצפון והוא אחראי על חייו.

• קידמה	
• ספקנות וחילון • אינדיבידואליזם • מ. • קידמה.	2. כבוד האדם וחירותו. האדם נולד בצלם אלוקים ולכן יש לכבד אותו ולתת לו חירות להחליט על חייו.
• אינדיבידואליזם • מ	3. שוויון – האדם נברא בצלם ולכן מגיע לו שוויון בלי קשר למוצאו.
	שוויון לנשים – הנשים הן יצור תבוני ולכן מגיע להן שוויון בזכויות ובהזדמנויות.
- אינדיבידואליזם - קידמה - ידע	4. זכויות טבעיות – לאדם מגיע זכויות טבעיות ועל המדינה לדאוג שיקבלן
- קידמה - ידע	5. המדינה מוסד שמטרתו לפעול למען התושבים – יצירת אמנה חברתית שכל האזרחים נאמנים לו. המדינה דואגת לפרט, יצירת מערכת חוקים שתדאג לפרט. עקרון הפרדת רשויות

שאלה: הצג רעיונות הנאורות והסבר כיצד הלאומיות או הסוציאליזם מגשימים רעיונות אלה.

תשובה: **הצגת הרעיון- הכרה בערך האדם/ שוויון**

הסבר ההגשמה בסוציאליזם: הסוציאליזם שואף לתיקון העוולות החברתיות ולשמירה על הזכויות/ שינוי יחסי הכוחות בחברה לשיוויוניות יתר

הסבר ההגשמה בלאומיות: הלאומיות מעצבת מודעות של אנשים/בחירה של אנשים להשתייכותם ללאום מסויים/ מדינת לאום מאפשרת מימוש של זכויות בני הלאום.

עיקרון נוסף: הצגת הרעיון-אינדיבידואליזם האדם אחראי לגורלו

הסבר ההגשמה בסוציאליזם: הסוציאליזם שואף לקדם את השליטה של הפועלים

בחייהם ובתנאי העבודה שלהם

הצגת ההגשמה בלאומיות: הלאומיות מניחה שלכל לאום יש זכות להגדרה ושלטון עצמי

סוציאליזם

שאלה: התנועות הסוציאליסטיות הוקמו בשל אכזבתם של רבים מן העולם המודרני.

הצג את מצבו של מעמד הפועלים במאה ה-19. הסבר כיצד ניתן לתקן מצב זה על פי תפיסת

הקומוניזם ועל פי תפיסת הסוציאל-דמוקרטיה ?

תשובה: _ התנועות הסוציאליסטיות הוקמו בשל אכזבתם של רבים מן העולם המודרני.

הצג את מצבו של מעמד הפועלים במאה ה-19.

עקב תהליכי המיכון והתיעוש והעיור בעולם, שתחילתם במהפכה התעשייתית באנגליה בסוף המאה ה-18. המהפכה התעשייתית הובילה למעבר מכלכלה המבוססת על חקלאות ומלאכת כפיים לכלכלה המבוססת על תיעוש ועבודת מכונות.

עקב זאת נגרמו גם שינויים חברתיים. שעיקרם הבחנה חדה בין שני מעמדות בחברה:

1. הבורגנות- בעלי ההון והמפעלים (קפיטל= הון. לכם בעלי ההון כונו במשנה הסוציאליסטית קפיטליסטים)

2. הפרולטריון- מעמד הפועלים – שהיווה את רוב האוכלוסייה, אך היה בעל מעמד נחות כלכלית.

הפועלים הרגישו מנוצלים על ידי הבורגנות ושאפו לתיקון מצבם על ידי יצירת חברה צודקת. הוגי הסוציאליזם התאכזבו מהפתרונות שהציעו הוגי הליברליזם לתיקון העולם, לפיהם עיצוב חברה חדשה על בסיס חוקים המבטיחים את זכויות האדם ואת חירותו והקטנת מעורבות השלטון בחיי הפרט יתנו מענה למצוקות הפועלים, לכן הציעו חלופה כלכלית חברתית ופוליטית לתפיסת העולם הליברלית

הסבר כיצד ניתן לתקן מצב זה על פי תפיסת הקומוניזם ועל פי תפיסת הסוציאל-דמוקרטיה

. **סוציאליזם מהפכני- מרקסיזם- קומוניזם** – שינוי המציאות באמצעות מהפכה, היפוך הפירמידה החברתית. לטענתם של מרקס ואנגלס, כל תולדות האנושות מבוססים על מלחמת מעמדות, בין המדכאים השולטים על אמצעי הייצור, לבין המדוכאים.

במאה ה-19 המדוכאים הם הפועלים- הפרולטריון והמדכאים הם בעלי המפעלים. הם טענו עוד כי לפועלים תפקיד היסטורי חשוב - לבצע מהפכה של הפרולטריון - "הדיקטטורה של הפרולטריון" כנגד המדכאים- המעמד הבורגני. שינוי יחסי הכוחות בחברה בעקבות המהפכה יביא לכך שמעמד

הפועלים המייצג את רוב החברה ישלוט באמצעי הייצור ויחלק את כל המשאבים בצורה שוויונית. בחברה מהפכנית זו "כל אדם יעבוד כפי יכולתו ויקבל תמורה על פי צרכיו." על מנת לממש את הרעיון הוקם

האינטרנציונל, איגוד פועלים בינלאומי (1864) שיאחד את כל פועלי העולם לקראת המטרה המשותפת. ארגון זה קבע את יום האחד במאי כחג הפועלים הבינלאומי.

ג. **סוציאליזם דמוקרטי חוקתי** - גישה הטוענת כי אין צורך במהפכה אלימה על מנת להנחיל את הערכים הסוציאליסטים, אלא - שבחברה דמוקרטית ניתן לחולל שינויים סוציאליים באמצעות חקיקה.

בניגוד למרקסיזם, הסוציאלי דמוקרטיה לא מבקשת לשנות את הסדר החברתי מן היסוד, אלא תומכת בהתערבות של המדינה בצורות שונות כדי למתן את הבעיות החברתיות. היא תומכת בפיקוח ממשלתי על המשק הכלכלי ועל מחירי המוצרים, ובהלאמת שירותים חיוניים. אחד האמצעים שהציעה הסוציאלי דמוקרטיה להשגת שוויון הוא *תשלום מיסים למדינה*. בכספים אלה משתמשת המדינה כדי לסייע לחסרי ההון לשיפור מצבם בתחומים שונים. הסוציאליזם, לטענתם הוא הרחבה של הליברליזם, וממשיך את תהליך הקדמה, כך שבנוסף לזכויות הפוליטיות והמשפטיות יש לדאוג גם לזכויות החברתיות חינוך, בריאות דיור ורווחה של כלל האנשים. לשם כך יש להקים איגודים מקצועיים שתפקידם הוא מאבק על זכויות הפועלים.

משטרים טוטליטריים

בחר אחד מן המשטרים הטוטליטריים האלה- פשיזם או קומוניזם.
הצג שני מאפיינים של המשטר שבחרת.
הסבר כיצד אחד מעקרונות הנאורות מנוגד לאחד מן המאפיינים שהצגת.
עקרונות הפשיזם:

1. עליונות הכלל / הקבוצה על פני היחיד/ הפרט . היחיד/ הפרט באידיאולוגיה הפאשיסטית הוא חלק מהכלל/ הקבוצה ומחויב לחיות על פי טובת הכלל ולא על פי טובתו האישית. אין מקום לביטוי רצונותיו וצרכיו של הפרט אם אינם משרתים את הכלל/ הקבוצה .
 - 2 מרכזיות המדינה / עליונות הלאום - המדינה היא ערך עליון והיא מעל הכול, ועל כן מתבטל ערכם של הפרטים החיים במדינה.
 3. שבח המלחמה והאלימות- המלחמות נותנות אפשרות לאזרחים להביע את מסירותם למדינה והקרבתם למענה, כחלק מהתפיסה שהמדינה מעל הכול.
 4. האליטיזם ושליטת הדמוקרטיה- בכל חברה צריכה להיות חלוקה בין מנהיגים-האוטוריטה לבין מונהגים. לא כל אחד ראוי לשלטון, אלא רק בני קבוצה האליטיסטית.
 5. הלאומנות – בין הלאומים מתקיים מאבק, ולכן כל בני הלאום צריכים להיאבק על הישרדותם באמצעות המסירות למדינה.
- עוד- פולחן אישיות למנהיג, וכפיפות מוחלטת של גופי השלטון למנהיג. כלכלה ריכוזית. תקשורת ומערכת חינוך מגויסות למען תעמולת השלטון.

קומוניזם:

- *אידיאולוגיה אחת ומפלגה אחת - ביטול הבעלות הפרטית על אמצעי היצור, ביטול המעמדות בחברה ויצירת עולם חדש המבוסס על שוויון ועל צדק חברתי לכל בני האדם.
- *עקרון המנהיג האחד ופולחן האישיות - פולחן האישיות נועד להצדיק את סמכויותיו הבלתי מוגבלות של השליט ולהעמידו מעל אזרחי המדינה.
- *שימוש בטרור – הוקמה משטרה חשאית ובתי דין מהפכניים. רשת מודיעין ומלשינים היו בכל מקום. המשטר הצטייר כארגון ה"רואה" ו"שומע" הכול, וכך הוגברה ונשמרה הטוטליות של המשטר. המשטרה ביצעה מאסרים המוניים ושלטה במחנות המעצר.
- * השימוש בתעמולה ובחינוך - המשטר בבריה"מ שלט באופן מוחלט על כל מערכת החינוך.
- *פיקוח על הכלכלה - הכלכלה של ברית המועצות הוגדרה בתוכניות חומש שנועדו לחסל את הפיגור בתעשייה ובכלכלה. כל מה שנעשה מחוץ ליעדי התוכניות נחשב פשע כלכלי ופוליטי. תכניות החומש בוצעו תוך שימוש בכפייה וטרור

אמנסיפציה והשכלה

שאלה: מהי אמנציפציה? הצג את הבעייתיות שבקבלת האמנציפציה ע"י היהודים. בחר אחד מן הזרמים ביהדות שעליהן למדת (אורתודוקסים, ניאו-אורתודוקסים או רפורמים) והסבר כיצד מתן האמנציפציה הביאה להתפתחות הזרם שאותו בחרת. הדגם.

תשובה:

מהי אמנציפציה?

מונח המתייחס לשחרורה של קבוצה משעבוד או מהגבלות כלשהן והוא הועתק לשיווין זכויות ליהודים. הצג את הבעייתיות שבקבלת האמנציפציה ע"י היהודים.

על מנת שיהודים יקבלו אמנציפציה היה צורך לשנות את תודעתם של הגויים כלפי היהודים. הוגי הדעות וראשי המדינות היו נגועים באנטישמיות ונושא השוויון והסובלנות לא בא להם בקלות כאשר דובר ביהודים. היהודים נאצלו לוותר על האוטונומיה הקהילתית על מנת לקבל אמנציפציה. לא כל היהודים היו מוכנים לכך.

שאלה:

בחר אחד מן הזרמים ביהדות שעליהן למדת (אורתודוקסים, ניאו-אורתודוקסים או רפורמים) והסבר כיצד מתן האמנציפציה הביאה להתפתחות הזרם שאותו בחרת. הדגם.

האורתודוקסים – התכנסו בתוך עצמם ולחמו נגד האמנציפציה ונגד כל צורה של השתלבות. הם הגדירו את עצמם כשומרי המסורת ואמינו ש"חדש אסור מן התורה".

הניאו-אורתודוקסים – קיבלו את האמנציפציה והשתמשו בה על מנת להשכיל ולקדם את איכות החיים שלהם. הם לא ויתרו על תורת משה. בכל מקום שהייתה התנגשות גברה היהדות על ההשתלבות. לדוגמא – למדו באוניברסיטאות, בשבת הלכו למניין מוקדם ואז הלכו לאוניברסיטה.

רפורמים – לקחו את האמנציפציה בזרועות פתוחות ועשו הכל על מנת להשתלב בחברה הכללית. הם שינו את הדת ו"התאימו" אותה לתקופה. כל אזכור של לאומיות יהודית או קרשר לא"י הוצע מהסידורים. החיצוניות של בתי התפילה "הטמפל" עבר שינוי ודמה לכנסייה....

שאלה: הצג את השינוי במעמד היהודים בגרמניה או באלג'יר, והסבר כיצד הושפע שינוי זה מאחד מעקרונות הנאורות (שים לב- עקרונות ולא מאפיינים)

תשובה: השינוי במעמד היהודים בגרמניה-

ב1792 ניתן כתב הסובלנות שהגדיר את זכויות היהודים וביטא מגמה חדשה בזירה הפוליטית והחברתית באירופה,

וב1866 נתקבלה החלטה בפרוסיה על איסור אפליה דתית, דבר שאפשר ליהודים להשתלב בחברה בפוליטיקה ובחינוך ביתר קלות.

או השינוי במעמד היהודים באלג'יר-

אדולף כרמיה, שהיה יהודי ושר המשפטים של צרפת ששלטה באלג'יר, יזם חוק חדש ב1870, בשם "פקודת כרמיה" שלפיו קיבלו יהודי אלג'יר אזרחות צרפתית.

הסבר אחד מעקרונות הנאורות שהשפיע על שינוי זה: (4 נק' להסבר ו 2 נק' לעיקרון)

עקרונות הנאורות השפיעו על שינוי זה בכך שהכירו ביהודים כיחידים הזכאים לחירות אישית, קניין, לזכויות פוליטיות ואזרחיות בהתאם להכרה בערך האדם ובזכותו לאושר וליחס סובלני.

- עקרון לחירות
- עקרון הזכות לקניין
- עקרון שוויון הזכויות הפוליטיות והאזרחיות לכל האזרחים - מגדרים, ומיעוטים
- עקרון ההכרה בערך האדם
- עקרון הזכות לאושר
- עקרון הסובלנות

שאלה: הצג שינוי משפטי ושינוי חברתי שחלו בחיי היהודים בעת החדשה באחת ממדינות אירופה ובאחת ממדינות האסלאם בעקבות חדירת ההשכלה והמודרנה (סה"כ ארבעה שינויים).

תשובה: צרפת:

שינוי משפטי: אמנציפציה (לפני מתן האמנציפציה היהודים לא נחשבו כאזרחים שווים זכויות, האמנציפציה העניקה להם **שיוויון זכויות וחובות**, אך בתמורה נאלצו **לותר על האוטונומיה הקהילתית**), הפקודה המחפירה של נפוליאון צמצמה לזמן קצר את זכויותיהם.

שינוי חברתי: שינוי בלבוש, במקום מגורים, בפרנסה, השכלה גבוהה, השתלבות עד כדי התבוללות, השתלבות במעגלים חברתיים פוליטיים (כרמיה כשר בממשלת צרפת)

אלג'יריה:

משפטי: פקודת כרמיה (ביטול תנאי עומר, מתן אזרחות צרפתית ליהודים)

חברתי: מעמד גבוה מזה של המקומיים המוסלמים.

שאלה: הצג עקרון אחד במשנתו של משה מנדלסון, אבי תנועת ההשכלה היהודית, והסבר את הקשר שלהם אל עקרונות תנועת הנאורות.

הצג תחום אחד בו רצו המשכילים היהודים לחולל שנוי בחברה היהודית. **הדגם** כיצד בתיה"ס של כ"ח מבטאים שינוי זה.

תשובה:

עקרון אחד במשנתו של מנדלסון:

*אל המוסר האנושי ניתן להגיע באמצעות השכל וההיגיון. היהודים קיבלו תורה ומצוות כדי שבעזרתם ישמרו היטב על אותה דת טבעית ויפיצו אותה בעולם.

*יש לשלול מההנהגה הדתית את הסמכות לכפות משמעת על המאמינים, ויש להפריד בין דת למדינה. יש לתת סמכויות ענישה רק בידי המדינה.

*יש להקפיד על שמירת תורה ומצוות אך לאפשר חופש אמונות ודעות.

הקשר אל תנועת הנאורות: תנועת הנאורות העמידה במרכזה את האדם וזכויותיו, כתוצאה מרעיונות אלה התפתח הראציונאליזם שאומר כי כל אחד יכול להגיע לתובנות באמצעות שכלו, מכאן התפתח הספקנות והחילון, והדרישה להפריד את הדת מהמדינה - רעיונות אשר באים לידי ביטוי אצל מנדלסון.

התחומים אותם רצו לשנות המשכילים היהודיים:

*שפה - המשכילים הטיפו לעזיבה של שפת היידיש שנחשבה כלא תרבותית והבדילה אותם מהחברה הכללית. במקום זאת הציעו המשכילים ליהודים להעמיק בשפת המדינה בה הם גרים - על מנת להשתלב בחברה הכללית.

*כלכלה - ברוח התקופה, המשכילים קראו לפרודוקטיביזציה של היהודים ועודדו עזיבה של המסחר לטובת עיסוק בחקלאות ומלאכה.

*חינוך – המשכילים פתחו בתי ספר בהם למדו לראשונה גם לימודי חול ולא רק מקצועות קודש. כמו כן פתחו המשכילים בתי ספר לבנות- דבר שהיה חידוש באותם ימים.

כיצד בתי"הס של כ"ח מבטאים שינוי זה- מספיק דוגמא אחת-
*שינוי תכנית הלימודים והדגשה של מקצועות חול עפ"נ קודש/ או- הקמת ביהס לבנות (חינוך)

*לימוד השפה והתרבות הצרפתית (שפה)

*הוראת מקצועות בבתי"ה"ס כדרך להשתלבות מקצועית בעתיד. (תחום כלכלי)

נספח לשאלה 7 – דיוקנאות
מוריץ אופנהיים – דיוקנאות עצמיים

1825

1819

(מתוך: אל מול עולם חדש, לבטים ומגמות בעידן האמנציפציה, תשס"ח, האוניברסיטה העברית בירושלים, עמ' 178, 180)

שאלה:

בנספח למעלה מוצגים שני דיוקנאות (ציור עצמי) של מוריץ דניאל אופנהיים, צייר יהודי-גרמני בן המאה ה-19, שצוירו בתקופות שונות של חייו. התבונני בדיוקנאות ועני על שני הסעיפים א-ב. : א. תהליך השתלבותו של הצייר בחברה הגרמנית בעקבות תהליך האמנציפציה בא לידי ביטוי בהבדלים שבין שני הדיוקנאות שלפניך.

הצג שני הבדלים בין הדיוקנאות שמשקפים את התהליך שעבר הצייר. **בססי** את תשובתך על **שני** רכיבים מכל דיוקן (סך הכול – **ארבעה** רכיבים). **ציין** את **התחומים** שבהם ההבדלים שהצגת באים לידי ביטוי.

ב. **על פי מה שלמדת, הצג שני** תחומים נוספים, **שאינם** באים לידי ביטוי בדיוקנאות, המבטאים את השתלבות היהודים בחברה האירופית בעקבות תהליך האמנציפציה. **תשובה:** א. הבדל בין הדיוקנאות- שני הבדלים שמשקפים את התהליך:

*התהליך- הצייר עובר תהליך של חילון. האמנציפציה וההתערות בחברה הנוכרית הובילה להתרופפות בשמירה על תורה ומצוות. השינוי בתחום **הדתי**.

רכיבים- בדיוקן הימני הצייר בעל חזות שומרת מצוות-זקן, פאות, כיפה.

בדיוקן השמאלי הפאות והכיפה נעלמו, סגנון הלבוש השתנה.

*התהליך- הצייר מפתח ומשכלל את יכולת הציור שלו, האמנות התפתחה בקרב

היהודים בתקופת האמנס'. תחום- **תרבות/ אמנות**.

רכיבים- ימין- רישום בשחור לבן

שמאל- ציור צבעוני, נוף, תלת מימד.

*התהליך- הצייר שם את עצמו במרכז, נראה בטוח בעצמו. בתק' האמנס' היהודים

הופכים להיות שווים זכויות בחברה הגויית, לא עוד מושפלים. **תחום תרבותי/חברתי:**

רכיבים- ימין- הצייר מביט הצידה

שמאל- הצייר מביט לפניו.

ב.תחומים נוספים:

-חינוך והשכלה- יהודים החלו ללמוד בבתיס ממשלתיים, אוניברסיטאות,

- תעסוקה-החלו לעסוק ברפואה ומשפטים, עיתונות

-תחום פוליטי- לדוג' כרמיה בצרפת. יהו' משתלבים בחיים הפוליטיים, בעיקר בצרפת

ובאנגליה.

-זהות יהודית- שינוי שפה ושימוש בלשון המדינה

-מגורים- מעבר מכפרים ועיירות לערים הגדולות

-המרות דת והתבוללות

-שנוי בזהות הלאומית וחיבור ללאום בו חיים

שאלה: הצג שני חידושים שהיו במפעל הביאור של מנדלסון. הסבר כיצד חידושים אלו סייעו בהפצת הנאורות בקרב היהודים.

תשובה: תרגום התורה לגרמנית וביאור התורה ע"י פרשנות קלאסית אך גם בעזרת כלים ביקורתיים [כמו בלשנות].

ע"י תרגום התורה לגרמנית אנשים הכירו שפה זו ויכלו ללמוד ספרות גרמנית. הביאור שהיה מבוסס על כלים ביקורתיים הראה את הדרך כיצד לבחון את התורה לאור ה'השכלה'. מנדלסון בפירושו, הראה שהיהדות יכולה לאמץ כלי פרשנות וניתוח מ'השכלה', מבלי לפגוע בקדושתה של היהדות.

שאלה: הסבר גורם אחד לכך שתנועת ההשכלה היהודית במזרח אירופה התגבשה רק עשרות שנים אחרי תנועת ההשכלה היהודית במרכז אירופה ובמערבה. והצג שתי יוזמות של המשכילים במזרח אירופה לתיקון החינוך היהודי.

- תשובה:** עיכוב בהופעת תנועת ההשכלה היהודית במזרח אירופה נבע מכך ש:
- בחברה הלא יהודית במזרח אירופה לא הייתה לרעיונות הנאורות השפעה ניכרת, ולא היתה שם אמנציפציה
 - היהודים בחלק זה של אירופה לא באו במגע עם התרבות של שלטונות-התרבות הרוסית, אלא עם תרבותם של המיעוטים הלאומיים שלצדם חיו (כגון הפולנים, האוקראינים והליטאים) היהודים ראו את תרבות הסביבה כתרבות נחותה מזו היהודית, ולכן הם לא שאפו להתערות בה
 - **שתי** יוזמות של המשכילים במזרח אירופה לתיקון החינוך היהודי. יוזמה ראשונה ויוזמה שניה
 - מתחו ביקורת חריפה על החינוך שהיה נהוג ב"חדר"
 - ייסוד בתי ספר מודרניים ברחבי מזרח אירופה בהם נחשפו התלמידים היהודים לרעיונות ההשכלה. שפת ההוראה הייתה גרמנית

- תמיכה בשלטונות הרוסיים שהקימו בתי ספר ממשלתיים ברוח ההשכלה לעידוד השתלבותם של היהודים בחברה. - "השכלה מטעם"
- הקמת בתי ספר לבנות

שאלה: בחר באזור או במדינה שלמדת עליהם: המזרח התיכון וארצות האסלאם או תימן. **הצג** את ההשפעה שהייתה לרעיונות ההשכלה על החברה היהודית באזור או במדינה שבחרת.

תשובה: ההשפעה בארצות האסלאם-

ההשכלה שיפרה את מעמדם של היהודים ואפשרו תעסוקה. מצד שני- הם הובילו לחילון בחברה שהייתה מאוד מסורתית. לכן היו מקומות בהם הייתה התנגדות להשכלה כמו באי ג'רבה שבתוניס.

"דרדעים" ו"עיקשים" בתימן:

תימן יוצאת דופן בין ארצות האסלאם כיוון שבה רעיונות ההשכלה הגיעו מבפנים נוסעים יהודיים הביאו עימם לתימן את רעיונות ההשכלה ורעיונות אלו התחברו לרעיונותיהם של התימנים שהלכו לפי שיטת הרמב"ם - מאמיני שיטה זופסלו את לימוד הקבלה מכיוון שהוא איננו מובן על ידי השכל הם כונו "דרדעים" המתנגדים להם כונו "עקשים" מלשון עיקשות הפולמוס פילג את יהודי תימן אך שני המחנות המשיכו להיות נאמנים למסורת.

שאלה: הצג את התפיסה של הרב קאפח בנוגע ללימוד תורה! הסבר מדוע בתפיסה זו באים לידי ביטוי גם מסורת וגם חידוש!
תשובה: התפיסה של הרב קאפח היא תפיסה לפיה לימודי קבלה סותרים את המסורת התימנית הקדומה בתפיסה זו באה לידי ביטוי מסורת מכיוון שהדרדעים שאפו לחזור לשיטת הלימוד השכלתנית שהייתה מקובלת בעבר חידוש- מכיוון שהתנגדו למה שהיה מקובל באותה עת בקהילה.

שאלה: ציין דוגמה נוספת מפועלים של הדרדעים והסבר אם היא מבטאת חידוש או מסורת!

תשובה: הקמת בית ספר: מבטא חידוש מכיוון שמתאפיין בניקיון, סדר חלוקה לפי גילאים לימודי חול עם קודש.

חזרה לנוסח התפילה המקורי הבלאדי שמבטא מסורת מכיוון שזה הנוסח הקדום.

שאלה: ציין את השינוי בלימוד התורה שתומכי ההשכלה שאפו ליצור והסבר מדוע הם היו מעוניינים בשינוי זה!

תשובה: מזרח אירופה-

- פחות לימודי גמרא בבתי"ס הושם דגש על לימודים כלליים על חשבון לימודי היהדות, כדי להרחיב את אפשרויות התעסוקה של היהודים וגם בגלל הרצון להידמות למשכילים במערב אירופה – הם הדגישו את התרבות והשפה העיברית כי החברה הרוסית לא נתפסה כנאורה.

ארצות המזרח התיכון וארצות האסלאם-

- הפחתה בלימודי התורה מכיוון ששמו דגש על לימודים כלליים ונפתחו בתי ספר של כ"ח כדי לאפשר רכישת מקצוע וזו פעם ראשונה שבנות רוכשות השכלה יהודית פורמלית.

תימן-

- התנגדות ללימודי קבלה, בהשראת רעיונותיו של הרמב"ם מכיוון שזו אינה נתפשת בשכל. הם הקימו בית ספר מודרני בעידוד השלטונות העות'מנים ובניהולו של הרב קאפח.

הצג השפעה של השינוי על החברה היהודית

מזרח אירופה-החלה להתגבש קהילת משכילים סביב בתי הספר המודרניים שהוקמו והם יצרו את הבסיס ל"השכלה מטעם" והרחיבו את אפשרויות התעסוקה.

ארצות המזרח התיכון והאיסלאם- החלו תהליכי חילון בחברה היהודית_ שיפור במעמד הבנות שרכשו השכלה ומקצוע

תימן - חל פילוג עמוק בחברה היהודית בין הדרדעים לעיקשים בהשפעת הרמב"ם יש לציין שהקימו שם בית ספר מודרני שם רכשו השכלה שפתחה בפניהם אפשרויות תעסוקה ובוגריו השתלבו בחברה הגבוהה של תימן.

שאלה: הסבר מדוע בתי ספר של כ"ח עוררו לעיתים תגובות מנוגדות בקרב הקהילות היהודיות בארצות האסלם?

תשובה: מצד אחד בתי הספר של כ"ח העניקו השכלה כללית ופעלו לשיפור מעמדם של היהודים ופתחו אפשרויות תעסוקה נוספות מצד אחר, הם גרמו להתרחקות מן המורשת היהודית, לחילון.

שאלה: הצג דוגמאות לתגובות מנוגדות בתשובתך ציין את שמות הקהילות שאת תגובותיהן בחרת להדגים.

תשובה:

בעד כ"ח: אירן- שיתוף פעולה של ההנהגה עם כ"ח

תוניסיה- בעיר תוניס שיתפו פעולה

עירק-היו רבנים שעודדו את פעולות כ"ח

נגד כ"ח- סלוניקי-הייתה התנגדות לפתיחת בתי ספר של כ"חמרוקו- בהמשך קמה

התנגדות חזקה הרבנים דרשו להוציא את הילדים מבתי הספר של כ"ח לפני גיל 13

ג'רבה-ההנהגה התנגדה לפתיחת בתי הספר של כ"ח ואיימו בהטלת חרם על מי שיפתח בית ספר מודרני.

תגובות מעורבות: לוב- ויכוחים בקהילה בנוגע ליחס כלפי בתיה"ס של כ"ח

אלג'יריה- הסתייגות בהתחלה ולאחר מכן הרחבת התמיכה בבתי"ס של כ"ח.

שאלה: הצג את התפיסה של הרב קאפח בנוגע ללימוד תורה!

הסבר מדוע בתפיסה זו באים לידי ביטוי גם מסורת וגם חידוש. ציין דוגמה נוספת

מפועלם של הדרדעים והסבר האם היא מבטאת מסורת וגם חידוש.

תשובה: ההצגת תפיסת הרב קאפח: תנגדות ללימודי קבלה ותפיסה לפיה לימודי קבלה

סותרים את המסורת התימנית הקדומה.

הסבר: מסורת- מכיוון שהדרדעים שאפו לחזור לשיטת הלימוד השכלתנית שהייתה

מקובלת בעבר והדגישו את חשיבות לימוד התורה

חידוש-מכיוון שהתנגדו למה שהיה מקובל באותה עת בקהילה והושפעו מנוסעים יהודים שהביאו לתימן את רעיונות ההשכלה
ציון דוגמה נוספת: הקמת בית ספר: מבטא חידוש מפני שהתאפיין בניקיון, סדר חלוקה
לפי שכבות גיל ולימודי קודש לצד לימודי חול.

שאלה: פולמוס השמיטה

הצג טיעונים הלכתיים מנוגדים בנוגע להיתר המכירה בשנת תרמ"ט! והסבר כיצד בא לידי ביטוי שיתוף פעולה רעיוני או מעשי בין קבוצות או אישים במהלך פולמוס השמיטה.
תשובה:

בעד היתר המכירה:

- הרב מוהליבר: שמיטה היא מצווה מדרבנן (בנסיבות הנוכחיות

כשרוב ישראל אינם על אדמתם)

- פיקוח נפש דוחה שמיטה

- יש להתיר במקום של הפסד מרובה

נגד היתר המכירה:

- בנצי"ב: השמיטה היא מדאורייתא

- המכירה לא יכולה להפקיע את קדושת הקרקע.-המושבות אינן

בסכנת רעב. גם אם ישמרו שמיטה

ההסבר הביטוי של שיתוף פעולה:

-הברון רוטשילד פנה לחובבי ציון בדרישה שלא תיפסק העבודה בשמיטה כדי שתרומתו לא תרד לטימיון וחובבי ציון לחצו על רבני התנועה למצוא פיתרון
-הרבנים הספרים תמכו בהיתר שנתנו הרבנים האשכנזים כדי לסייע למתיישבים.

שאלה: מסע הרבנים

הסבר כיצד בא לידי ביטוי במסע הרבנים שיתוף בין אישים או קבוצות שונות בארץ

ישראל

תשובה: שיתוף הפעולה בין רבנים התומכים בתנועה הציונית ובין המתנגדים לה, בעריכת מסע למושבות כדי להפחית עוינות בין הישוב הישן לחדש וכדי לחזק את שמירת המצוות.
דוגמאות למתחים שבאו לידי ביטוי במהלך מסע זה:

- מתחים במושבות בין האיכרים לפועלים אשר שלטו במערכת החינוך
- מרחביה: מתיישבים אמרו לרבנים כי הם אינם מעוניינים בהשפעתם הרוחנית.

תנועות וזרמים דתיים במאות ה-19 וה-20

שם התנועה / זרם	אורתודוקסיה	ניאו אורתודוקסיה	רפורמה
ראש התנועה	החת"ם סופר (הונגריה)	הרב שמשון רפאל הירש (הרש"ר) (הירש) (גרמניה)	(דוד פרידלנדר) אברהם גייגר (גרמניה)
יחס לאמנציפציה/השכלה/	התנגדות – ראה בהם סיכון (חילון והתבוללות, ויתור על לאומיות, ויתור על זיקה לא"י). נגד כל שינוי, בעד הסתגרות והתבדלות. נגד ההשכלה – אלא רק לימוד תורה.	חיובי, כל עוד אין פוגעות בדת. האמנציפציה היא אתגר, מעתה היהודים יבחנו לעומק את יהדותם. האמנציפציה היא אמצעי, דרכה יוכלו למלא בקלות יותר את ייעודם בעולם, ההשכלה פותחת אפיקים חדשים לרכישת מקצועות מכובדים.	האמנציפציה היא הפתרון המלא לבעיית היהודים. בעד השתלבות מלאה. חאים עצמם "גרמנים (בלאום) בני דת משה". ניתוק הקשר עם העבר, ניתוק הקשר לא"י. בעד רכישת השכלה.
יחס לדת	קיום מצוות ללא שינוי (חוץ מדברים חיצוניים שאינם נוגדים את ההלכה) התנגדות נחרצת לרפורמים ולתיקונים שהנהיגו.	קיום מצוות ללא שינוי (חוץ מדברים חיצוניים שאינם נוגדים את ההלכה) התנגדות נחרצת לרפורמים ולתיקונים שהנהיגו.	ערכו מספר תיקונים: שינוי נוסח התפילות, סדרי בית הכנסת, ויתור על חלק מהמצוות.
מוטו (או: שיטה)	"חדש אסור מן התורה"	"תורה עם דרך ארץ"	"ברלין היא ירושלים שלי"

שאלה: במהלך המאה ה-19 וה-20 נוסדו זרמים ביהדות שהשפעתן קיימת עד היום

ובניהם: האורתודוקסיה, הניאו אורתודוקסיה, הרפורמה, החסידות ועוד.

הסבר מה הייתה עמדתם של שניים מהזרמים ביחס ללאומיות. אמנסיפציה

והשכלה

תשובות אפשריות לשאלה:

- ההתלבטות: האם/כיצד אפשר לשלב בין החיים היהודיים למודרנה/ להשכלה/ לאמנציפציה:
- נאו-אורתודוקסים: שילוב ערכים חיוביים מהמודרנה/ מהנאורות, תוך כדי הקפדה על חיי תורה ומצוות/ שילוב לימודי יהדות עם השכלה כללית.
- רפורמים: שילוב בין חיים יהודיים למודרנה/ להשכלה, על ידי תיקונים בדת/ רפורמות/ ביטול היסוד הלאומי.
- קונסרבטיבים/ יהדות פוזיטיבית היסטורית: השתלבות מתונה תוך שמירה על השפה העברית בתפילה/ על המסורת/ על התרבות/ על האמונה. שיטה זו ראתה בחיוב את המסורת וההלכה, יחד עם עריכת שינויים.
- אורתודוקסים: הסתגרות מפני שינויים/ החתם סופר אסר כל סוג של חידוש/ "חדש אסור מן התורה", בגלל חשש מחילון/התבוללות.
- התלבטות: מהו היחס לרעיון "שיבת ציון"/ ללאומיות היהודית:
- נאו אורתודוקסים: לא מבטלים את הגאולה/ העלייה לארץ, אבל דוחים לעתיד הרחוק/ בינתיים חשוב להיות "אור לגויים".
- אורתודוקסים: רעיון שיבת ציון נשאר והחתם סופר עודד את תלמידיו לעלות לארץ.
- רפורמים: הורידו את ארץ ישראל מהתפילה/ ביטול היסוד הלאומי.
- ההתלבטות - היחס לרפורמים:
- *נאו אורתודוקסים: שלילה מוחלטת כולל היבדלות קהילתית / הפרדה בבתי קברות כדי לא להיות מושפעים מהם.
- *אורתודוקסים: שלילה מוחלטת/"חדש אסור מן התורה" בגלל החשש מהשפעות זרות של רפורמים

הרצל וחיבת ציון

**במהלך המאה ה-19 וה-20 נוסדו זרמים ביהדות שהשפעתן קיימת עד היום
ובניהם: האורתודוקסיה, הניאו אורתודוקסיה, הרפורמה, החסידות ועוד.
הסבר מה הייתה עמדתם של שניים מהזרמים ביחס ללאומיות. אמנסיפציה
והשכלה**

תשובה:

חיבת ציון-תנועת חיבת ציון הוקמה ב-1884 בעיר קטוביץ בראשה עמדו יהודה פינסקר הרב שמואל מוהליבר, הרב מרדכי אלייזבאג והנציב מוולז'ין זו התנועה האזורית הראשונה (מזרח אירופה) שעסקה בהקמת מדינה יהודית מזה 1850 שנה.
התנועה הציונית-הרצל הקים את התנועה הציונית בשנת 1897 בבאזל שבשווייץ שם התקיים הקונגרס הציוני הראשון. מטרת התנועה להקים בית לאומי לעם היהודי בא"י על פי משפט העמים.

הצלחה וכישלון חיבת ציון- חיבת ציון נכשלה במטרות שלה, אבל הצליחה בכך שהקונגרס הציוני הגיע בהשראת ועידת קטוביץ.

חשוב!!! חיבת ציון הייתה התשתית להתפתחות היישוב היהודי בארץ ישראל בדרך להפיכתו למדינה.

ההתעוררות הלאומית של חיבת ציון הובילה לעלייה ראשונה ושניה ורבים מחברי התנועה הצטרפו לתנועה הציונית של הרצל. אנשי העלייה הראשונה קיבלו את עזרתו של הברון רוטשילד .

הצלחה וכישלון של התנועה הציונית - הם הצליחו לאחד יהודים מכל העולם, לגרום לכולם לדבר ציונות ובסופו של דבר הוקמה מדינה. כישלון שלקח להם המון זמן והרצל נפטר לפני התגשמות חלומו.

האם התנועה שבחרת מייצגת לאומיות אתנית או אזרחית. נמק.

שתי התנועות מייצגות תנועות לאומיות אתניות – הן מבססות את הצורך במדינה על ההיסטוריה המשותפת של העם היהודי, על השפה המשותפת, על המנהגים...

פינסקר והרצל שניהם הגיעו לרעיון הציוני מתוך רצון לפתור את מצוקת היהודים בגולה.

הצג את דעתו של כל אחד מהם לגבי מהי הדרך העדיפה שבה ניתן להגיע לפתרון הציוני והסבר כיצד הושפעה דעתו של אחד מהם מתהליך/תופעה היסטורית שהכיר.

תשובה: לפי הרצל- פתרון מדיני- השגת צ'רטר. ציונות שדרכי הפעולה שלה הן פוליטיות

ודיפלומטיות.

בפועל, הרצל נפגש עם אישים בולטים כמו הסולטן העותמאני שר המושבות הבריטי וקיסר גרמניה אך ללא הצלחה. הדרך להשגת מדינה: פעילות דיפלומטית להשגת צ'רטר, התארגנות דמוקרטית לבניית הנהגה יהודית (הקונגרסים), ציונות מדינית לפי פינסקר- פתרון מעשי- עלייה והתיישבות. ציונות שדרכי הפעולה שלה קביעת עובדות בשטח- כלומר התיישבות ובניה בארץ ישראל. בפועל, התעסקו בבניה והתיישבות בארץ ישראל. דעתו הושפעה:

- הרצל- משפט דרייפוס- אין פתרון ליהודים באירופה. הרצל נפגש עם אנטישמיות מודרנית, הוא הבין שהאנטישמיות המודרנית היא אנטישמיות לאומית ולכן הבין שהפתרון צריך להיות לאומי-פוליטי
- הרצל חי בארצות שעברו תהליך של דמוקרטיזציה ולכן רצה בהקמת מדינה דמוקרטית "ע"פ משפט העמים"
- פינסקר: סופות בנגב. לא יעזור ההתערות שלנו בגויים. סכנת החיים של היהודים ברוסיה שכנעה אותו שצריך למצוא מענה מידי למצוקת היהודים
- רוסיה לא הייתה מדינה מודרנית/דמוקרטית, והאנטישמיות שם באה לידי ביטוי באופן הדומה לאנטישמיות המסורתית ולכן המענה המדיני-פוליטי פחות נראה כאפשרות מעשית.

פינסקר והרצל נמנים בשורת הוגי ומובילי הרעיון הציוני.

הצג רעיון דומה אחד ורעיון שונה אחד כפי שעולים במשנתם.

הצג קבוצה המתנגדת לאידאולוגיה של הרצל ופינסקר ונימוק אחד לעמדתם.

תשובה: רעיון דומה- פינסקר והרצל חשו שהאמנסיפציה נכשלה, האנטישמיות ממשיכה, וכל עוד העם היהודי בגלות- בעיית האנטישמיות לא תיפתר. הפתרון המתאים לבעיית העם היהודי הוא פתרון לאומי- הקמת מדינה יהודית בטריטוריה מסויימת, רצוי בא"י.

רעיון שונה | פינסקר דגל בציונות מעשית- עליה מיידית לא"י והתיישבות בה, השגת צארטר תבוא תוך כדי או אחכ'.

הרצל דגל בציונות מדינית- קודם יש להשיג אישור בינלאומי להקמת מדינה יהודית, ולפיכך לדעתו, על היהודים לפעול לצורך השגת הצ'רטר- זיכיון להתיישבות יהודית בארץ משלהם, על ההתיישבות לבוא אחרי קבלת הצ'רטר ולא לפניו.

קבוצה מתנגדת לאידיאולוגיה של הרצל ופינסקר:
החרדים- התנגדו לדחיקת הקץ ולעליה והתיישבות בא"י/ שיתוף פעולה עם חילוניים
הרפורמים/ מתבוללים- הפעילות הציונית פוגעת באמנסיפציה ובסיכוי של העם היהודי
להשתלב בין הגויים.

שאלה: בתנועה הציונית היו גישות שונות בנוגע לדרך המימוש של מטרת הציונות.
הצג מהי עמדת הזרם המדיני ומהי עמדת הזרם המעשי בנושא זה.
הצג את עמדתם של אחד הזרמים היהודיים מחוץ לתנועה הציונית ביחס לתנועה ולאידאולוגיה שלה.
תשובה: מדיני: דרכים דיפלומטיות (פגישות עם מנהיגי מעצמות בעולם) במטרה להגשים את
הרעיון הציוני (ולקבל זיכיון על א"י מהעות'מאנים)
מעשי: התיישבות ובנייה לקביעת עובדות בשטח בא"י.
זרם מתנגד:
אורתודוקסים – הרעיון נוגד את שלוש השבועות (איסור דחיקת הקץ), שת"פ עם התנועה החילונית,
חשש שהרעיון הציוני יהווה תחליף ליהדות. (2 נימוקים)
רפורמים: הציונות נוגדת את התפיסה שהיהדות היא רק דת ולא לאום, הציונות עשויה לאיים על
הצלחת השתלבותם בחברה הנוכרית.
המתבוללים: חשש שהגשמת הציונות (מדינה ליהודים) תפריע להם להשתלב בחברה האירופית.

שאלה: בנספח לשאלה מוצג כרטיס נציג בקונגרס הציוני השני שנערך בבאזל ב1898.
א. הצג שניים מעיקרי תכנית באזל, ודרך פעולה להשגתה.
הצג באמצעות שני רכיבים מהכרזה רעיונות מרכזיים של התנועה הציונית.
ב. בתנועה הציונית התקיימו מחלוקות שונות.
הסבר מחלוקת שהייתה בין הציונות המדינית לבין הציונות המעשית.
הסבר את הסיבה להקמת תנועת המזרחי.

כרטיס נציג בקונגרס הציוני השני

תשובה:

א.

עיקרי תכנית באזל: לפעול להקמת בית יהודי ליהודים בארץ ישראל. לפנות למעצמות לקבלת צ'ארטר. ליישב את ארץ ישראל בעובדי אדמה. להגביר את רכש הזהות הציונית בקרב היהודים.

דרכי פעולה: הקמת הקק"ל- לרכישת קרקעות ופעילות התיישבותית, הקונגרסים הציוניים וההסתדרות הציונית, הקמת קרן היסוד שתפקידה לספק אמצעי מימון לעליה והתיישבות בא"י.

רכיבים: בתמונה רואים עובדי אדמה ומפעלים- כלומר יישוב א"י על ידי פועלים ותעשיינים.

רואים יהודים מתפללים בכותל- כלומר התנועה הציונית שואפת דווקא לציון.

מחלוקת מדינית- מעשית: מהי הדרך הראויה להשיג מדינה. אנשי הציונות המדינית סברו שאין לעלות לא"י כגנבים בלילה אלא קודם לקבל אישור רשמי מהמעצמות למדינה. אחרת מאמצי התנועה הציונית יהיו לשווא. אנשי הציונות המעשית סברו שמדינה יש לקנות במעשים וכן שאי אפשר לחכות לאישור המעצמות כשיש גילויי אנטישמיות במזרח אירופה ולכן יש לעלות לא"י ואז לקבל אישור מהמעצמות, לאחר קביעת עובדות בשטח.

הקמת המזרחי: בעקבות ויכוח על שאלת התרבות- האם התנועה הציונית תעסוק גם באופי המדינה שתקום, ראה הרב ריינס שנושא זה יעלה לדין בתנועה הציונית והבין שעל הציונים הדתיים להתאגד ככוח פוליטי בתוך התנועה הציונית כדי שיהיה להם כוח לקדם החלטות שאינן סותרות את תפיסתם הדתית.

שאלה: לפניך שלושה אישים שחיו בתקופה בה חלו שינויים משמעותיים עולם היהודי: משה מנדלסון, הרב יעקב יצחק ריינס, הרב אברהם יצחק הכהן קוק. בחר באחד מהאישים, הסבר מדוע המציאות שבה פעל הייתה מורכבת. הסבר כיצד אחת מהפעולות שעשה מבטאת את דרכו הייחודית. הסבר באיזו מידה את מזדהה עם אחד מהערכים שאותם הוא מייצג.

תשובה: מנדלסון-

הסבר המורכבות שבמציאות בה חי -בתקופת התפשטות רעיונות הנאורות וההשכלה, מתח בין הרצון להישאר נאמן לרוח היהדות לבין הרצון לקדמה ולהשתלבות בחברה הכללית, שהיתה בה סכנת חילון ואף התבוללות

פעולה

- מפעל הביאור: תירגם את התורה, תהילים ועוד לגרמנית תוך התבססות על הפרשנות היהודית ומדרשי חז"ל
- עמד בקשר עם משכילים נוצריים אך עם זאת הקפיד על שמירת מצוות
- הרחיב את השכלתו הכללית לצד השכלתו היהודית.

מדוע פעילותו מבטאת את דרכו הייחודית

בפעולותיו שילב מנדלסון את העולם היהודי עם עולם ההשכלה והמודרנה ערכים: נאמנות לדת ולערכים אישיים, פתיחות לחידושים, אכפתיות ומסירות כלפי העם היהודי

הרב ריינס-

המורכבות שבתקופתו-בתקופתו התעצבה התנועה הציונית תוך עיסוק באופיה של התנועה שהביא למתח בין גורמים דתיים וחילונים בתנועה, בימיו הופיעו רעיונות לאומיים חדשים שסחפו רבים בעולם היהודי מציאות זו העלתה שאלה האם רעיונות אלה משתלבים בערכים היהודים המסורתיים או נוגדים לה.

פעולה-

- הצטרפות לתנועה הציונית
 - הקמת תנועת המזרח"
 - פרסום הקול הקורא
 - החלטה לתמוך בהרצל ובזרם המדיני (גם בהצעת אוגנדה)
- הסבר כיצד פעולותיו מבטאות דרך ייחודית- הרב ריינס ראה בחיבור לתנועה הציונית דרך למימוש ערך דתי, רצון להשפיע מבפנים על אופי התנועה והמדינה בעתיד, יצירת המזרח"י מבטאת את רצונו להישאר מבלי לוותר על ערכיו הדתיים
- ערכים- לקיחת אחריות על גורל העם, תעוזה, חדשנות רעיונית, נאמנות לערכים

הרב קוק-

המורכבות בתקופתו- חי בתקופה העלייה השנייה, מתח וריחוק הולכים וגוברים בין אנשי הישוב הישן לבין אנשי הישוב החדש, המורכבות התעצמה בעליה השנייה שאנשיה גילמו בחייהם חילוניות כאידאולוגיה לצד ערכים לאומיים שעליהם מסרו את נפשם.

פעולה- יזם את מסע הרבנים (רבני הישוב הישן לישובי הישוב החדש)-דרך לקירוב לבבות ולחיזוק הדת ושמירת המצוות בקרב הישוב החדש.

הסבר דרכו הייחודית: הרב קוק פעל באופן אקטיבי בניסיון למניעת התרחבות קרע בין שני המחנות, הדגיש את ההיבטים הערכיים בפועלם של אנשי העלייה השנייה למרות אורח חייהם החילוני, רצון לאפשר מפגש אמיתי בין המחנות על בסיס ראיית הטוב שבכל אחד מהם.

ערכים- לקיחת אחריות (על גורל הישוב היהודי בארץ), אהבת ישראל, מנהיגות שבאה לביטוי בנטילת יזמה, העזה, חדשנות רעיונית, סולידריות, עין טובה, חשיבה יצירתית, אהבת אדם, שמירת תורה ומצוות

הערה: פעולות שעשו האישים האלה או כישורים שלהם אינם נחשבים ערכים

הפועל המזרחי

בתנועת הפועל המזרחי, התעוררה השאלה מהי צורת ההתיישבות האידאלית, האם הקיבוץ או המושב.

הצג נימוק אחד לכל אחד מהצדדים במחלוקת הנ"ל.

הסבר מדוע לא יכלו אנשי הפועל המזרחי להשתלב בהתיישבות הקיבוצית

שהייתה קיימת כבר בא"י?

תשובה: נימוק בעד קיבוץ:

- המושב לא מממש את רעיון תורה ועבודה בצורה מלאה. כדי להגיע לאידיאל יש לחיות בצורה שיוויונית לגמרי, והדבר אפשרי רק בקיבוץ.
- ההתיישבות הקיבוצית היא דרך אידאלית ומתאימה לעולם הערכים התורני
- ההתיישבות הקיבוצית מעמידה על נס את ערכי הצדק הנתינה והשוויון
- ההתיישבות הקיבוצית דורשת מהאדם - שליטה עצמית, וויתור על רצונותיו האישיים, ונתינה למען הכלל.

נימוק בעד המושב:

- השותפות המוחלטת פוגעת בערך המשפחה המרכזי מאד ביהדות. על הילדים לגדול בבתי ההורים דבר שלא התאפשר בקיבוץ.
- במושב יש לפרט יותר עצמאות בהחלטות כיצד לנהל את חייו
- הסבר מדוע לא יכלו להשתלב בהתיישבות הקיבוצית י קיימת כבר בא"י?(4 נק')
- תנועת הפועל המזרחי חרטה על דגלה שילוב של התיישבות חקלאית שיתופית וקיום תורה ומצוות.

- אנשי הפועל המזרחי לא יכלו להשתלב בקיבוצים הקיימים, מכיוון שבקיבוצים אלו לא היו תנאים שאפשרו קיום תורה ומצוות. במרבית הקיבוצים לא היה מטבח כשר, והעבודה התנהלה גם בשבת. כך גם בכל נושא הקשר בין נשים וגברים - לא התנהלו הדברים לפי אורח חיים דתי.

2. הציגי שתי דילמות עמן התמודד הרב ריינס במסגרת פעילותו בתנועה הציונית. הסבירי את הכרעתו באחת משתי הדילמות שהצגת.

***** שאלה זו נלקחה מהמבחן לדוגמא *****

במהלך שנות פעילותו התמודד הרב ריינס עם מספר דילמות. דילמה א': האם לעזוב את התנועה הציונית לאור העלאת שאלת התרבות? הכרעתו בעניין זה הייתה להישאר בתנועה הציונית ולהקים בתוכה סיעה דתית אשר תיאבק נגד המגמה של סיעה הדמוקרטית שרצתה לעסוק בענייני תרבות ורוח בדרך חילונית. מטרתו של הרב ריינס בהכרעה זו היא לתרום לאווירה הדתית בתנועה הציונית, ולכלל הפחות לחסום את הפגיעה בדת. דילמה ב': האם לתמוך בהרצל בהצעת אוגנדה או להצביע נגדה? הכרעתו בעניין זה היה להימנע. הצבעה בעד הצעת אוגנדה מהווה מצד אחד ויתור על ארץ ישראל, ארץ הקודש. מן הצד השני, הרב ריינס ראה בתנועה הציונית כמסייעת להציל יהודים, והצבעה בעד תוכנית אוגנדה הייתה פותחת אפשרות מקלט בפני יהודי רוסיה בעת פוגרום קשינב.

שאלה: שמואל לנדוי (השח"ל) טבע את הביטוי " המרד הקדוש" ותמך בעיקרון "תורה ועבודה".

ציין אילו שני מחנות יש בגוש הדתי? הצג שני הבדלים מהותיים בין שני המחנות. הסבר כיצד ניתן לפרש את עקרון "תורה ועבודה" על פי המחנה שאליו היה שייך השח"ל.

תשובה:

מחנה אזרחי	מחנה פועלי
קפיטליסטים	סוציאליסטים
עירוניים	הקימו ישובים
עבדו במסחר תעשייה ומלאכה	עבדו בחקלאות
היו שרק למדו תורה ולא עבדו	תורה ועבודה

הסבר כיצד ניתן לפרש את עקרון "תורה ועבודה" על פי המחנה שאליו היה שייך השח"ל.

תשובה: בגולה עמ"י היה עם לא חי כי לא הייתה לו קרקע. הוא היה עם תלוי וטפל לעמים אחרים. רק בא"י עמ"י יכול להיות עם חי ועצמאי. עמ"י שחי ע"פ תורת ישראל בא"י. כלומר רק בא"י יכול עמ"י לממש את מצוות התורה בדרך של עבודה בחקלאות כי אז ניתן לקיים את המצוות התלויות בארץ.

= תורה ועבודה.

תורה = לימוד תורה לא סתם אלא כדי לחיות ע"פ דרכה.

עבודה = לקדש את העבודה (המרד הקדוש) ע"י עבודה חקלאית המשלבת את מצוו התורה. לעבודה יש ערך וקדושה.

הוגי הקיבוץ הדתי ראו בערכי הסוציאליזם ערכים בעלי משמעות דתית.

הסבר איך ערכי הסוציאליזם תאמו את תפיסתם הדתית.

הסבר איך ערכי הסוציאליזם תאמו את תפיסתם הדתית של הוגי הקיבוץ הדתי!

תשובה:

- העמל ועבודת הכפיים הכרוכים בהפיכת הפירמידה, נתפסו כערך דתי: "קדש חייך בתורה וטהרם בעבודה", ובחזרה לסדרי החברה המקוריים של עם ישראל.

- הצדק החברתי, השוויון והשיתוף תואמים את אורח החיים על פי התורה והנביאים.
- עקרון הקרקע הלאומית נתפס לא רק כערך סוציאליסטי, אלא גם מבטא את הרעיון הדתי כי הקרקע שייכת לעם ישראל לעולם ("והארץ לא תימכר לצמיתות").

- המידה האידאלית של היהדות היא "שלי שלך ושלך שלך", "כי אתה ושלך שלו" (הרב ישעיהו שפירא), והיא מבטאת את רעיון השוויון והשיתוף הסוציאליסטי.

אנשי הפועל המזרחי ראו בהתיישבות החקלאית בא"י ביטוי לרעיונותיהם. הסבר כיצד.

1. עבודה חקלאית מביאה לשותפות ומחנכת לחיים חברתיים ברוח התורה: שילוב תו"ע, שיבה לדרך אבותינו.

2. כבני העלייה השלישית הם נטו לחלוציות ולעקרונות של צדק סוציאלי.

3. התיישבות חקלאית יכולה לשמש ניסיון לבניין מדינת התורה בארץ כולה.

שאלה: מה היה הגורם להקמת "הפועל המזרחי"? הצג רעיון אחד של התנועה.

תשובה: הפועלים הדתיים התקשו להשתלב בתנועת "המזרחי" (שהייתה בורגנית) וב"הסתדרות העובדים" (שהתנכרה לכל הקשור בדת).

הפועלים הדתיים חשו בדידות וניכור, והחליטו להקים ארגון עצמאי, שימזג את היסוד הדתי-לאומי עם הרעיון הסוציאליסטי.

רעיונות: שילוב תורה ועבודה כערך מרכזי

צדק ושוויון חברתי וכלכלי

החייאת היהדות המקורית ע"פ ערכי התורה והנביאים

שאלה- הסבר את המחאה שביטא "המרד הקדוש" כלפי חיי היהודים בגולה, והסבר מדוע כונה המרד "קדוש".

- תשובה- **הסבר המחאה שביטא "המרד הקדוש" כלפי חיי היהודים בגולה:**
- המרד הופנה נגד המבנה החברתי-הכלכלי של היהודים בגולה. מבנה זה נתפס כמאובן משום שלא היה יצרני.
 - שינוי בסדר הדתי- מסורתי שהיה קיים בגולה כלפי עבודת כפיים.
 - המרד מדגיש את שילוב הערכים- "תורה ועבודה"
 -

הסבר מדוע כונה המרד "קדוש"

- הוא כונה "קדוש", משום שחברה המושתתת על עבודת כפיים נתפסה כערך דתי וכחיות אלוקית: "חיי העבודה – הם ... לא רק אמצעי לתורה אלא תורה ממש, רוח התורה בהתגשמותו".

שאלה- העבודה הייתה ערך יסוד של רבים מהעולים בעלייה השלישית – גם של החילוניים וגם של הדתיים. כיצד בא הדבר לידי ביטוי ב"גדוד העבודה", ומהי משמעות העבודה על פי "המרד הקדוש"?

תשובה- **כיצד הערך של עבודה בא לידי ביטוי ב"גדוד העבודה":**

- **חויית העבודה הפיזית, והתגייסות לעבודות קשות, כגון סלילת כבישים, חציבה.**
- **עצמאות בעבודה בלי קבלנים ומפקחים.**
- **חברי הגדוד ראו את עצמם כ"צבא עבודה", אוונגרד המכשיר את הקרקע לעלייה המונית.**
- **מהי משמעות העבודה על פי "המרד הקדוש":**
- **"המרד הקדוש" יצא נגד הטפילות והניצול שאפיינו לדעת הדוגלים בו את החיים הבורגניים (במסחר וברוכלות) בגולה. עבודת הכפיים, לעומת זאת, אפשרה לדעתם חיים ביושר.**
- **עבודת כפיים, ובמיוחד עבודת אדמה, נתפסה כשיבה לחיים היהודיים המקוריים ברוח התורה.**
- **עבודת כפיים נתפסה כערך יסוד ביהדות – "יגיע כפיך כי תאכל" וכו'.**

שאלה- "תורה ועבודה"

את הקמת "הפועל המזרחי" יש להבין על רקע התקופה. הסבר את ההשפעה של **שני** אירועים או תהליכים באירופה על יחסם של צעירים דתיים לבניין הארץ.

תשובה- **"תורה ועבודה"**

- א. הסבר את השפעתם של אירועים או תהליכים באירופה על יחסם של צעירים דתיים לגולה ולבניין הארץ:**
- **המהפכה הקומוניסטית ברוסיה ערערה את הסדר העולמי הקיים. היא זעזעה גם את עולמם של הצעירים הדתיים, גרמה ליציאתם מבתי המדרש, והביאה אותם לחשיבה מחודשת בקשר לעתיד דרכם.**
 - **הרעיונות הסוציאליסטיים של התקופה הופנו נגד המוסדות הכלכליים והריבוד החברתי של הגולה.**
 - **"המרד הקדוש". השאיפה הייתה להגשים רעיונות סוציאליסטיים בחיי היצירה בארץ.**
 - **הרס של ריכוזי אוכלוסייה יהודית בגולה בעקבות מלחמת העולם הראשונה הניע את הצעירים היהודים לחפש חלופה לחיים יהודיים במקום אחר.**
 - **הצהרת בלפור יצרה תחושה של גאולה לאומית וסחפה את הצעירים הדתיים להגשמה אישית.**
 - **ההתלהבות והחלוציות של בני העלייה השלישית השפיעו על הצעירים הדתיים לעצב גם הם חברה דתית בעלת איכות, שתהיה מושתתת על רעיונות מחודשים של תורה ועבודה.**

שאלה-תאר שתי פעולות של הרב ישעיהו שפירא (האדמו"ר החלוץ), והסבר כיצד הוא הגשים בפעולות אלה את רעיונות "תורה ועבודה".

תשובה- תאר פעולות של הרב ישעיהו שפירא (האדמו"ר החלוץ), והסבר כיצד הוא

הגשים בפעולות אלה את רעיונות "תורה ועבודה":

- עזב את האדמו"רות למען החלוציות ("האדמו"ר החלוץ") כדי להגשים את הערך של עבודת כפיים (כפי שכתב במאמרו "ועשית הישר וטוב").
- עזב את ביתו בגולה כדי לעלות לארץ – למען הערך של בניין הארץ.
- ארגן קבוצות של פועלים דתיים שעסקו בסלילת כבישים ובניקוי ברכות שלמה – למען הערך של עבודת כפיים.
- הגשים בפועל התיישבות חקלאית כשעבר לכפר פינס ועסק בעבודות החקלאות – למען הערך של התיישבות חקלאית.
- פעל לחיזוק ההתיישבות הדתית בארץ – כפר חסידים – למען הערך של התיישבות חקלאית.
- עמד בראש מחלקת העלייה ולשכת התעסוקה שליד המרכז העולמי של המזרחי, על מנת לעודד את העלייה ואת בניין הארץ.

. (הסתדרות).

שאלה- מדוע דגלו אנשי "הפועל המזרחי" בהתיישבות שיתופית, ומדוע חלקם העדיפו את מושב העובדים על פני הקיבוץ?

תשובה- הם גרסו כי התיישבות חקלאית שיתופית מאפשרת בניית חברה חדשה בארץ ישראל, המושתתת על ערכי צדק ויושר חברתיים, התואמים את רוח התורה.

מדוע חלקם העדיפו את מושב העובדים על פני הקיבוץ:

- רבים מחברי "הפועל המזרחי" סברו כי המושב עדיף בהיותו מחד-גיסא חברה שיתופית עם כל יתרונותיה, אך מאידך גיסא שומר על האופי האינדיווידואלי של חבריו, ואינו מגביל את הפרט כמו הקיבוץ.

- רבים מהחלוצים הדתיים שהגיעו בשנות ה-20 התחנכו בבתי חסידים במזרח אירופה והתקשו להזדהות עם המסגרת הקיבוצית, שהייתה מזוהה עם קומוניזם ועם גישה אנטי-דתית.

- אחדים חשבו כי מושב העובדים מתאים יותר מהקיבוץ לאופי המשפחתי של החברה היהודית.

שאלה- ציין שתי פעולות של הרב ישעיהו שפירא ("האדמו"ר החלוץ"), והסבר במה הן משקפות את ערכי "תורה ועבודה".

תשובה- ציין פעולות של הרב ישעיהו שפירא ("האדמו"ר החלוץ") והסבר במה הן משקפות את ערכי "תורה ועבודה"

- עזב את האדמו"רות למען החלוציות – "האדמו"ר החלוץ", כדי להגשים את הערך של עבודת כפיים (כפי שכתב במאמרו "ועשית הישר וטוב").
- עזב את ביתו בגולה כדי לעלות לארץ, למען הערך של בניין הארץ.
- ארגן קבוצות של פועלים דתיים שעסקו בסלילת כבישים ובניקוי ברכות שלמה – למען הערך של עבודת כפיים.
- הגשים בפועל התיישבות חקלאית כשעבר לכפר פינס ועסק בחקלאות – למען הערך של התיישבות חקלאית.
- פעל לחיזוק ההתיישבות הדתית בארץ – כפר חסידים – למען הערך של התיישבות חקלאית.
- עמד בראש מחלקת העלייה ולשכת התעסוקה שליד המרכז העולמי של "המזרחי" – כדי לעודד עלייה ובניין הארץ.

שאלה- קרא את הציטוט שלפניך, וענה על השאלה שאחריו.
"מצד אחד הוא [הפועל הדתי] מצא רק חיים דתיים הרחוקים מחיי עבודה ויצירה, ומצד שני חיי עבודה ויצירה הרחוקים מחיים יהודיים. (הקול הקורא של מייסדי "הפועל המזרחי")
על אילו שתי קבוצות ביישוב מדבר הציטוט, ומה היה הקושי של הפועל הדתי במפגש עם קבוצות אלה?

תשובה-

- **היישוב הישן ו/או אנשי "המזרחי": אורח החיים של אנשי היישוב הישן לא התאים לאידיאל של הפועל הדתי, שדגל בשילוב תורה ועבודה. אנשי "המזרחי" הדגישו בעיקר את הפרהסיא הדתית ופחות את נושא ההתיישבות. כמו כן השתייכו רבים מהם למעמד הבורגני ולא החלוצי-פועלי.**

- **החלוצים החילוניים: עסקו בהתיישבות ובעבודה, אך היו רחוקים מתורה ומצוות. לפיכך התקשה הפועל הדתי להשתלב במסגרות חלוציות חילוניות, שכן הן לא אפשרו תנאים לקיום דתי.**

שאלה- הסבר את משנתו הרעיונית של הרב ישעיהו שפירא (האדמו"ר החלוץ), וציין שני שינויים בחייו המבטאים את משנתו.

תשובה

יש לשלב בין תורה לעבודה ביישוב ובבניין הארץ: רק חברה דתית חלוצית המתפרנסת מיגיע כפיה

שני שינויים -

- מאדמו"ר לחלוץ.
- מחיי בגולה להתיישבות בארץ ישראל.
- מהמזרחי אל הפועל המזרחי.
- מעבודה בבנק לעבודה חקלאית בכפר.

אנסיין

לפניך שני קטעי מקור או ב המציגים עמדות של חברים תנועת "הפועל המזרחי" כלפי ההסתדרות. קרא אותם וענה על השאלות שאחריהם, על פי ההוראות.

קטע א

ההסתדרות נוטה לראות ניגוד בין דת לעבודה, או רואה את הדת כעניין פרטי של חברה. אולם אנחנו שואפים דווקא להוציא את הדת מהסתגרותה בבית הכנסת והצמצמותה ברשות היחיד, ולהעמידה שוב במרכז החיים הציבוריים. לכן אין אנו יכולים להיות חלק של ההסתדרות".

(מעובד על פי ארכיון טירת צבי, אדר ב- תרצ"ח, בתוך: יוסי כץ תורה ועבודה בבניין הארץ, הערה 2 עמ' 48)

קטע ב

אנו לא מעוניינים לשבור את "ההסתדרות הפועלים" כי הדבר יגדיל את הכוח של הגוש האזרחי ביישוב .. אדרבא, אנו מעוניינים בגידול כוחו של ציבור העובדים בארץ בכל תנאי. זוהי עמדה

טרגית בהיותנו נאלצים לעזור למתנגד שלנו ולהימנע מלהשיב לו על כל פגיעותיו בנו. עמדה זו נובעת מההכרה שמלחמה מנוגדת לענייננו הפועלי ולחזוננו על חברה עובדתבארץ".

(מעובד על פי דיון במרכז "הפועל המזרחי", טבת תש"א בתוך: יוסי כץ תורה ועבודה בבניין הארץ, הערה 2 עמ' 48)

1. על פי קטע א, הסבר את הניגוד בין העמדה של "הפועל המזרחי" לעמדה של "ההסתדרות"
2. מדוע הנואם בקטע ב' מכנה את עמדתו כלפי ההסתדרות "עמדה טרגית"?
- 3.

שאלת חובה

4. בראשית דרכם התחבטו חברי "הפועל המזרחי" בבעיות זהות קשות: לאיזה צד להשתייך למזרחי או להסתדרות.

5. צטט מאחד הקטעים משפט המבטא רעיון של תנועת "הפועל המזרחי" המשותף גם לתנועת "המזרחי". הסבר על פי החומר שלמדת מדוע בחרת במשפט זה?

תשובה:

1. על פי קטע א, הסבר את הניגוד בין העמדה של "הפועל המזרחי" לעמדה של "ההסתדרות"
- "הפועל המזרחי" שאפה להציב את הדת במרכז החיים הציבוריים. לעומת זאת ההסתדרות ראתה את הדת כמנוגדת לערכי העבודה, או במקרה הפחות גרוע – כעניין שאינו רלוונטי לחיים הציבוריים.
2. מדוע הנואם בקטע ב' מכנה את עמדתו כלפי ההסתדרות "עמדה טרגית" כי מהפועל המזרחי נאלצים לתמוך בגוף שפוגע בהם.

שאלת החובה

3. צטט מאחד הקטעים משפט המבטא רעיון של הפועל המזרחי המשותף גם לתנועת המזרחי, והסבר מדוע בחרת במשפט זה

אנחנו שואפים להוציא את הדת מהסתגרות בבית הכנסת והצטמצמות ברשות היחיד, ולהעמיד הישוב במרכז בחיים הציבוריים - הן הפועל המזרחי והן המזרחי" שאפו להחדיר את המסורת לחיי הציבור (בין השאר בתחומים כמו שמירת שבת וכשרות).

צטט מאחד הקטעים משפט המבטא רעיון המשותף לתנועת "הפועל המזרחי" ולמחנה הפועלים, והסבר מדוע בחרת במשפט זה

אנו לא מעוניינים ... להגדיל את הכוח של הגוש האזרחי ביישוב.

אנו מעוניינים בגידול כוחו של ציבור העובדים בכל תנאי.

מלחמה בהסתדרות מנוגדת לענייננו הפועלי ולחזוננו על חברה עובדת בארץ.

הסבר: הן מהפועל המזרחי והן מחנה הפועלים האמינו בסוציאליזם, בשיתוף, ובעבודת כפיים.

מאורעות תרצ"ו – תרצ"ט (1936-1939)

מאורעות תרצ"ו-תרצ"ט (1936-1939)

- א. הצג את השינוי בתפיסה הביטחונית של היישוב בהשפעת "המרד הערבי", והבא שתי דוגמאות לשינוי זה.
ב. ציין את שתי העמדות ביישוב בנוגע לדרך התגובה על מאורעות תרצ"ו-תרצ"ט, והצג את הנימוק של כל צד לעמדתו.

תשובה:

1. השינוי בתפיסה הביטחונית של היישוב בהשפעת "המרד הערבי":
- היציאה מה"גדר" – "לא עוד הגנה בתוך תחומי היישוב, אלא תקיפת הכנופיות הערביות טרם בואם. "הבא להורגך השכם להורגו".
 - הגנה מרחבית – כלל ארצית, חשיבות הניידות של כוחות הביטחון.
 - שינוי באסטרטגיה של הקמת יישובים – התיישבות לצורך ביטחון.
 - אימוץ תפיסה יותר אקטיביסטית של חלק מהיישוב.
 - התפתחות מסגרות צבאיות חדשות: הנודדת, פו"ש, פו"מ, הנוטרות, פלוגות הלילה המיוחדות".
 - הקמת יישובי "חומה ומגדל".
 - הקמת האצ"ל.
- ב. העמדות שהיו ביישוב בנוגע לדרך התגובה על המאורעות
- הבלגה – פגיעה רק באשמים – בעמדה זו תמך מחנה הפועלים. הנימוקים (יש להביא נימוק אחד).
 - לשמור על יחסים טובים עם בריטניה (משום שעתיד העלייה וההתיישבות תלויים בהם).
 - לזכות בתמיכת דעת הקהל העולמית.
 - להמחיש לבריטים וליישוב את ההבדלים המהותיים בינם לבין הטרור הערבי.
 - דרך זו תואמת את ערכי המוסר של היישוב.
 - תגובה – יוזמה התקפית טרור מול טרור – בעמדה זו תמכו הרוויזיוניסטים. הנימוקים (יש להביא נימוק אחד).
 - הבלגה פירושה חרפה לאומית – מבטאת החלטה כלפי הערבים וכלפי העולם.
 - הבלגה תחזק את תחושת הערבים כי הם "בעלי הבית" בארץ ישראל.

שאלה: הסבר שני מניעים להקשחת המדיניות של בריטניה כלפי היישוב היהודי בא"י בסוף שנות ה-30

- הבריטים נזקקו לתמיכת ארצות ערב כדי להגן על המזה"ת בכל ותעלת סואץ בפרט (שיקולי נפט) בגלל המתיחות באירופה
- ירידה בכוח ההשפעה של יהודי אירופה וארה"ב
- לחץ דיפלומטי כבד של מדינות ערב על בריטניה
- המבוי הסתום אליו נקלע המו"מ המדיני
- גידול באוכלוסייה של ערביי א"י
- הבריטים ידעו שהיהודים יהיו לצידם בכל מקרה, בגלל התנגדות לגרמנים

שאלה: הסבר ארבעה גורמים לפרוץ המאורעות. בתשובתך התייחס לגורמים מקומיים ובינלאומיים.

גורמים מקומיים:

- התחזקות הלאומיות במחנה הפלסטיני הקמת "האיסתיקלל"
- התחזקות מנהיגותו של המופתי הירושלמי, חאג' אמין אל חוסייני, שהגביר את ההסתה נגד הציונות והיהודים
- התבססות היישוב היהודי מבחינה דמוגרפית, כלכלית, התיישבותית, בעקבות העלייה החמישית. התבססות מוסדות שלטון עצמאיים שרבים ראו בהם "מדינה בדרך".
- פחד של פלחים ופועלים מנישול
- הבריטים דחו את דרישת הערבים להקמת מועצה מחוקקת שיהיה בה רוב ערבי.

גורמים בינ"ל ואזוריים:

- ירידה במעמדה הבינ"ל של בריטניה (תהליך של דה-קולוניזציה)
- חולשת המשטרים הדמוקרטיים וחבר הלאומים והתחזקות המדינות התוקפניות (איטליה וגרמניה) השפיעו על התפיסה שאפשר להגיע להישגים מדיניים באמצעות כוח.
- **עליית הנאציזם והשפעת התעמולה הנאצית**
- \מדינות ערביות כמו עירק וסוריה קיבלו עצמאות, דבר שהשפיע על התחזקות הלאומיות הערבית בארץ.

שאלה: ציין אחת מהמטרות שביקשו הערבים להשיג באמצעות השביתה הכללית. מדוע בסופו של דבר נכשלה השביתה? (2 סיבות)

המטרות: לחץ לשינוי מדיניות הבריטים כלפי הערבים

פגיעה בכוח העמידה של היהודים

ליכוד הערבים סביב הרעיון הלאומי וההנהגה הלאומית

הסבר הכישלון: השביתה דרבנה את היהודים לפתחת ענפי משק חדשים ולהשתחרר מהתלות במשק הערבי.

התגובה הבריטית הקשה נגד מפרי החוק הערבים

נזקים למגזרים שונים בחברה הערבית. עם התארכות השביתה התרבו הסדקים.

לא קיבלו תמיכה ממדינות ערב כפי שהובטח ע"י המדינות

שאלה: ציין שתיים מהמלצות ועדת פיל שקמה בעקבות המאורעות

- חלוקת הארץ למדינה יהודית, מדינה ערבית, ואזור מובלעת בשלטון בריטי
- ביצוע הדרגתי של התוכנית
- בתקופת המעבר תיאסר רכישת הקרקעות ע"י יהודים באזור המיועד למדינה ערבית
- יש לאפשר חילופי אוכלוסין בין שתי המדינות

שאלה: הסבר שני גורמים לפרוץ המרד הערבי ושתיהן סיבות לדעיכתו.

- חששות הערבים בעקבות רכישות קרקע איימו על הפלח הערבי, חשש לאובדן רוב ערבי בארץ עקב העלייה, נישול הפועל הערבי עקב המאבק על "עבודה עברית".
- ניסיון להשפיע על הבריטים לתמוך בעמדותיהם
- התחזקות כוחם של הלאומנים בא"י ובמדינות ערב השכנות
- הצלחת המדינות הכוחניות בעולם עודדה את המחשבה ששימוש בכוח הוא כלי יעיל.

הסיבות לדעיכתו:

- תגובה חריפה של הבריטים: הפעלת צבא, פירוק הוועד הערבי העליון, הגליית חלק מחבריו, הדחת המופתי
- המרד לא השיג את מטרותיו: שיתוק חיי הכלכלה והפסקת העלייה – כשלון השביתה
- המרד פגע בערבים מבחינה כלכלית ולכן הם לחצו להפסקת המרד
- המרד גרם לפיצול ערביי ישראל בין מתונים וקיצוניים
- ההנהגה המדינית של המרד הוגלתה לדמשק
- כושר התגובה המשופר של הארגונים הצבאיים של היישוב

שאלה: תכנית החלוקה של 1937 עוררה ויכוח בישוב היהודי. הבא שני נימוקים לעמדת המחייבים ושני נימוקים לעמדת השוללים.

עמדות המחייבים:

- תתאפשר הצלת יהודים
- הקמת מדינה ריבונית לעם היהודי שתהא מוכרת ע"י העמים
- תתאפשר עלייה והתיישבות בלי הגבלה
- יתאפשר פיתוח צבאי עצמי

- החלוקה תביא לצמצום העוינות הערבית

עמדות השוללים:

- התוכנית היא הפרה של המנדט והחוק הבינ"ל
- התנגדות עקרונית לחלוקת הארץ (דתיים, ברית שלום ורוויזיוניסטים)
- ירושלים אינה כלולה במדינה היהודית
- השטח נמצא בשפלה (והערבים בהר) ולכן קשה להגן עליו
- האזור מצומצם לקליטת כל העלייה שתבוא
- אוכלוסייה מעורבת מזמינה מתיחות קבועה

שאלה: הסבר את הצורך המדיני ואת הצורך הביטחוני להקמת יישובי "חומה ומגדל".
הצג 2 מההישגים של היישוב בתחום הכלכלי. (מלבד חומה ומגדל).

תשובה: הצורך המדיני: התגבשות תוכנית החלוקה, רצון לקבוע גבולות

הצורך הביטחוני: האיום הערבי

הישגי היישוב בתחום הכלכלי: הקמת נמל ת"א, תהליכי ייצור עצמאיים, פיתוח ושכלול ענפי המשק

שאלה: בתום המאורעות יצא היישוב היהודי מחוזק. הסבר כיצד הביאו אירועי התקופה להתחזקות היישוב בשני תחומים

בתחום הכלכלי: שביתה ערבית כללית ושיתוק המשק הביאו להתפתחות ענפי משק חדשים (הדרים, תעשייה, בנקאות מסחרית ועוד), תרומת יישובי חומה ומגדל, ההתקפות על יישובים בודדים הביאו לביצור כוח ההגנה היהודי, סגירת נמל יפו הביאה להקמת נמל תל אביב.

בתחום המדיני-התיישבותי: שינוי מפת ההתיישבות (ביחס לתוכנית החלוקה)

בתחום הצבאי: הרחבת כוחות המגן, שינוי ארגון "ההגנה" (מפקדה ארצית, יוזמה התקפית), יצירת רצף טריטוריאלי-הגנה מרחבית

בתחום העלייה: קליטה

שאלה: פרט שלושה נימוקים של שוללי תכנית ועדת פיל בקרב היישוב

נימוקי השוללים:

- הצהרת בלפור התייחסה לכל שטחה של א"י
- ירושלים הוצאה מתחום א"י
- השטח המוצע מצומצם מדי לקליטת הפליטים

- השטח לא ניתן להגנה מבחינה ביטחונית. פעולות האיבה יימשכו
- השטח המוצע לא יאפשר התפתחות כלכלית, כיוון שהוא קטן מדי
- חילופי האוכלוסין יעוררו בעיות חברתיות
- תוכנית פיל מנוגדת להשקפה הדתית – ההבטחה האלוקית

שאלה: פרט את ההתפתחות שחלה בכוח הלוחם של היישוב היהודי בעקבות מאורעות תרצ"ו-ט.

תשובה: כוחות הגנה לגאליים ובלתי לגאליים (נוטרים, נודדת, וינגייט, פלוגות לילה, פו"ש, חי"ש, אצ"ל) יציאה מהגנה פסיבית

לאקטיבית, הקמת מפקדה ארצית

שאלה: מה הייתה השפעת המאורעות על התפתחות ההתיישבות היהודית ועל התפתחות כוח המגן?

תשובה: התיישבות: התיישבות פוליטית ואסטרטגית, התיישבות חומה ומגדל, יצירת רצפים טריטוריאליים

התפתחות כוח המגן: התפתחות הזרוע הליגאלית: נוטרים, פלוגת ה?, משטרת היישובים העבריים

התפתחות הזרוע הבלתי ליגאלית: הנודדת, הפו"ש, פו"מ וחי"ש

מעבר מפסיביות לאקטיביות, מהגנה להתקפה

הקמת מפקדה ארצית

גדר הצפון

שאלה: פרט את הנימוקים בעד שבירת ההבלגה ונגדה.

- **תשובה: בעד:** שיקום הגאווה הלאומית היהודית ומניעת התחושה שהערבים הם לא
- בעלי הארץ, הפסקת הטרור הערבי, ארץ נכבשת בדם

נגד: לאפשר לבריטים לבצע את הצהרותיהם על הקמת בית לאומי, הטרור מנוגד למסורת ישראל ותרבותו, חשש מדעת הקהל העולמית, שימוש בהבלגה כקלף פוליטי ליצירת לחץ על בריטניה, הצורך לחיות עם הערבים.

שאלה: הבא 2 טיעונים של ההגנה בעד מדיניות ההבלגה. הצג התארגנות צבאית אחת חדשה של ה"הגנה" שקמה בתקופה זו.

טיעוני ההגנה בעד מדיניות ההבלגה:

- טיעון מוסרי: יש לפגוע רק באשמים.
- הבלגה לצורך המשך שיתוף פעולה עם הבריטים.

- ההבלגה תדגיש את ההבדל בין הלוחמה הערבית ללוחמה היהודית.

- טרור נגדי יביא להסלמה במקום להרגעת הרוחות
- חשש שדעת הקהל העולמית תסטה מתמיכה ביהודים.

התארגנות צבאית אחת חדשה

של ההגנה בתקופה זו:

- הנוודות – היציאה מהגדר
- פלוגות השדה: הגנה אקטיבית, מרחבית
- פלוגות הלילה המיוחדות – ניידות, הפתעה לוחמת לילה
- הנוטרים – משטרת היישובים העבריים. משמעות נעים שהופעלו למעשה ע"י ההגנה אף על פי שהוקמו ע"י המנדט.

שאלה: הבא נימוק אחד של יהודים שקיבלו את מסקנות ועדת פיל ונימוק אחד של יהודים שהתנגדו למסקנות.

נימוקי המקבילים:

- אסור להחמיץ את ההזדמנות ההיסטורית.
- להפסיק הטרור לסיום הסכסוך
- אי הסכמה עלולה לגרום להקפאת התהליך שיביא להקמת המדינה
- מדינה יהודית "מקוצצת" עשויה להיות מנוף למדינה יהודית רחבה יותר.
- הקמת מדינה אפילו בשטח מצומצם תאפשר עלייה יהודית ופיתוח הארץ.
- ייסוד מדינה יהודית תאלץ את הערבים להגיע להסכם.

נימוקי השוללים:

- התנגדות לחלוקה תיתן סיכוי להגשמה מלאה של המנדט.
- ויתור על חלק מא"י מנוגד למנדט ולחוק הבינ"ל.
- יישום מסקנות ישים קץ לציונות.
- החלוקה תפגע בשליטה על מקורות הירדן ובמפעל החשמל, ותבלום את התפתחות הארץ ויישובה.
- ויתור על ים המלח
- השטח שהוקצה ליהודים לא תוכל להיקלט עלייה גדולה, אף כי מיליוני יהודים בעולם זקוקים למקלט מדיני.
- אין אפשרות להגן על גבולות השטח המוצע ליהודים (רובו אדמות בשפלה, ואילו הערבים חולשים על ההרים).
- החלוקה לא תפתור את המתיחות בין הצדדים ואף תחריף אותה.
- השמאל רצה מדינה לאומית
- ברלין – אין לוותר על א"י.

שאלה: מה היה הרקע להקמת ועדת פיל? פרט 3 ממסקנות הוועדה.

הרקע: המרד הופנה גם נגד הבריטים – שביתה כללית. רצון לפתור את הבעיה הערבית-יהודית מן השורש

מסקנות: 1. שאיפותיהם הלאומיות המנוגדות, אינן מאפשרות לשני העמים לחיות יחד

2. המנדט הבריטי אינו בר ביצוע, הוא רק מעורר את האיבה שבין העמים

3. חלוקת א"י לשתי מדינות עצמאיות ומובלעת בריטית מדינה יהודית – גליל, עמק יזרעאל, רוב עמק בית שאל, שפלת החוף עד באר טוביה (כ-20% מא"י המערבית)

מדינה ערבית – עבה"י המזרחי ויתר חלקיה של א"י המערבית

מובלעת בריטית – ירושלים בית לחם, הפרוזדור לירושלים

שאלה: לדעת ועדת פיל, הייתה תכנית החלוקה פשרה שיש בה יתרונות לערבים וליהודים.

פרט את עיקרי התכנית וציין שני יתרונות לערבים ושני יתרונות ליהודים מנקודת הראות של הוועדה.

א"י המערבית תחולק לשלושה חלקים:

מדינה יהודית כחמישית משטח א"י תכלול את הגליל, עמקום ושפלת החו,

מדינה ערבית – שאר שטחי א"י

שטח המנדט – ירושלים, בית לחם ופרוזדור ליפו

יתרונות ליהודים: היהודים יזכו במדינה יהודית, בית זה יאפשר קליטת יהודים פליטים מאירופה, לא לתת לבריטניה סטירת לחי

כשהיא מנסה לפתור את הבעיה היהודית

יתרונות לערבים: עצמאות לאומית, המדינה היהודית תוגבל בתחום קבוע, וזה ימנע את חשש הערבים מהשתלטות יהודית על כל

א"י, המקומות הקדושים יהיו מוגנים ע"י המנדט הבריטי

שאלה: הבא שתי דוגמאות לשיתוף פעולה של היישוב היהודים עם הבריטים במיגור הטרור במהלך המרד הערבי (תרצ"ו-תרצ"ט, 1936-1939). איזו תועלת הפיק היישוב היהודי משיתוף פעולה זה?

תשובה- דוגמאות לשיתוף פעולה של היישוב היהודי עם הבריטים במיגור הטרור

במהלך המרד הערבי (תרצ"ו-תרצ"ט 1936-1939):

- הפו"ש: קיבלו את נשקם מהבריטים, והיו מעין צבא סדיר ולגלי בפיקודו של יצחק שדה.
- הנוטרות העברית: הוקמה על ידי הבריטים. אנשיה צוידו בנשק, מדים ומשכורת, והיו כפופים להלכה למרות המשטרה הבריטית (אם כי למעשה פעלו בכפוף להוראות ההגנה).
- פלוגות הלילה המיוחדות: וינגייט הקים פלוגות מעורבות של בריטים ויהודים, שבהם לימד את אנשי ההגנה שיטות פעילות התקפית. המשמרות הנעים.
- גדר הצפון.

תועלת שהפיק היישוב היהודי משיתוף פעולה זה:

- באמצעות יחידות שהוקמו בחסות הבריטים היה אפשר להפעיל גם נשק וציוד בלתי לגליים, ולהרחיב את פעולות ההגנה.
- שיתוף הפעולה עם הבריטים אפשר התמקצעות הן בתחום ההדרכה והאימון והן בכל הנוגע לציוד, למדים ולנשק.
- יחידות אלה היוו את גרעין הצבא העברי המאומן, בדרך להקמת צה"ל.

שאלה- כתוב על שתי פעולות של הערבים בתקופת המרד הערבי (תרצ"ו-תרצ"ט, 1936-1939) שפגעו ביהודים,

והסבר מדוע הייתה בכך פגיעה גם בבריטים.

- תשובה-**
- **כתוב על פעולות של הערבים בתקופת המרד הערבי שפגעו ביהודים:**
 - פגיעה ברכוש של יהודים: הבערת שדות ויערות, הרס מחצבות.
 - תקיפת עורקי תחבורה.
 - פגיעה בנפש – בשכונות וביישובים יהודיים.
 - השביתה הגדולה.
- הסבר מדוע פעולות אלה פגעו גם בבריטים:**
- הפגיעה ברכוש ובנפש (לדוגמה, רצח המושל אנדרוס, פגיעה בצינור הנפט) יצרה אי-סדר ואילצה את הבריטים לבזבז כוחות ומשאבים בהחזרת הסדר על כנו.
 - השביתה שיתקה ענפים שונים במשק, ובכך פגעה בשלטון הבריטי.

שאלה-הסבר מדוע תכנית החלוקה (1937) הייתה לדעת חברי ועדת פיל הפתרון המתאים למצב בארץ.
הסבר שתי עמדות מנוגדות ביישוב היהודי כלפי תכנית החלוקה.

תשובה-הסבר מדוע "תכנית החלוקה" (1937) הייתה לדעת חברי ועדת פיל הפתרון המתאים למצב בארץ

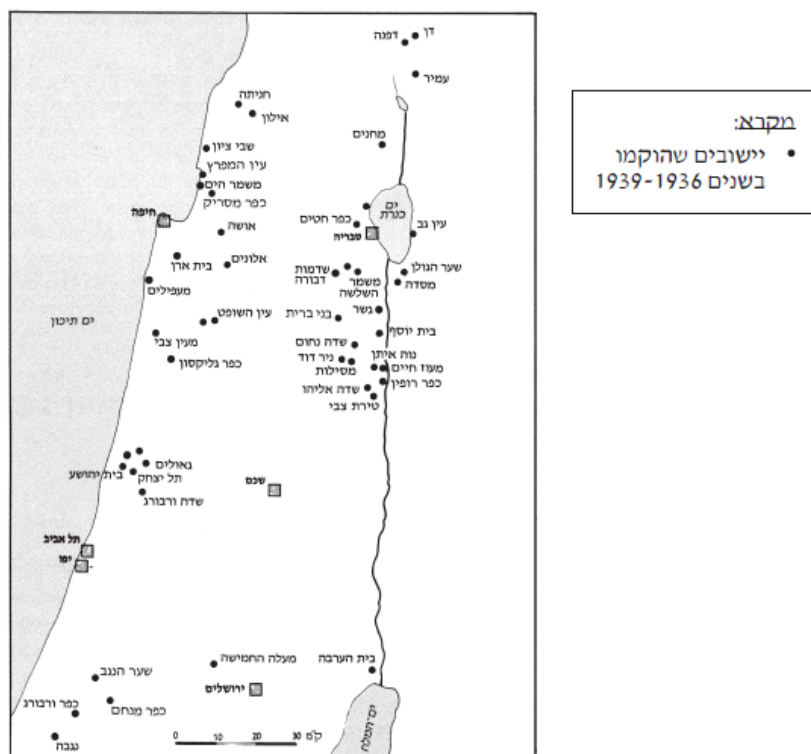
חברי הוועדה הבינו כי שיטת המנדט אינה נותנת מענה למציאות. זאת משום שאי-אפשר להמשיך במצב בו חיים בארץ אחת יהודים וערבים, ויש להפריד ביניהם. לעומת זאת הצעת החלוקה, על אף שלא ענתה על השאיפות המלאות של כל צד, נתנה אפשרות לכל אחד מהצדדים לחירות וביטחון.

הסבר עמדות מנוגדות ביישוב היהודי כלפי תכנית החלוקה

עמדה אחת בעד-יצירת בסיס למדינה מורחבת בעתיד. הצלה מיידית ופתרון למצוקת היהודים בגולה. החלטה עקרונית המאשרת מדינה ריבונית לעם היהודי בארץ-ישראל היא הגשמת חלום של דורות. אפשרות להתיישבות נרחבת ולקליטת עלייה.

עמדה אחת נגד - הפרה של הצהרת בלפור ושל כתב המנדט. השטח המוצע קטן ואינו מאפשר להקים עליו מדינה ולקלוט מיליוני יהודים. הגבולות המוצעים אינם מאפשרים הגנה על המדינה. קבלת התכנית מהווה הודאה שאין לנו זכות על יתר חלקי הארץ. פגיעה בזכות ההיסטורית של עם ישראל על ארץ-ישראל, ירושלים והמקומות הקדושים

שאלה-לפניך מפה של ההתיישבות היהודית בשנים 1936-1939.

ההתיישבות היהודית בשנים 1936-1939 עוצבה בהתאם למטרות מדיניות וביטחוניות. על פי מה שלמדת, ציין מטרה אחת, והדגם כיצד המיקום של שני יישובים במפה משקף מטרה זו. הצג, על פי מה שלמדת, את שיטת ההתיישבות שהייתה באותן השנים.

תשובה-ציין מטרה מדינית או ביטחונית:

- קביעת גבולות הארץ העתידיים.
- שילוב ההתיישבות במערך הביטחוני של היישוב כהגנה מפני פורעים ערבים.
- יצירת רצף התיישבותי (בין בקעת הירדן לעמק בית שאן ובין הנגב הצפוני לשפלה), כדי לקבוע גבולות ולהגן עליהם.

הדגם כיצד המיקום של יישובים במפה משקף מטרה זו:

דוגמאות של שני יישובים

- יישובים רבים הוקמו באזורי גבול, לדוגמה: דן ודפנה / נגבה בדרום / מעוז חיים וכפר רופין במזרח, כדי לקבוע גבולות ולהגן עליהם.
- יישובים רבים הוקמו בגושים כדי שיהיה קל להגן עליהם וכדי ליצור רצף, לדוגמה: שדה אליהו, טירת צבי, מסילות וניר דוד.
- אזורים שלא היו סביבם יישובים אחרים, הוקמו כדי לקבוע עובדות מדיניות בשטח – בית הערבה, דן, דפנה.
- יישובים מסוימים הוקמו כדי ליצור רצף בין הנגב הצפוני לשפלה – כפר מנחם, כפר ורבורג.

הצג על פי מה שלמדת את שיטת ההתיישבות שהייתה באותן השנים:

הקמת חלקי המחנה לפני העלייה, ריכוז המבנים ביישוב סמוך, הרכבת המבנים תוך יום והקפתם בחומת עץ וגדר תיל.

שאלה-מאורעות תרצ"ו-תרצ"ט (1936-1939)

"היציאה מן הגדר" ביטאה שינוי בתגובת "ההגנה". הסבר את השינוי באמצעות שתי דוגמאות מהתחום הצבאי-ביטחוני.

תשובה- הסבר את השינוי שחל בתגובת "ההגנה" עם "היציאה מן הגדר" באמצעות דוגמאות

מהתחום הצבאי-ביטחוני.

- לא להמתין לאויב שיתקרב ליישובים אלא יצירת מגע אתו והתקפת נקודות רגישות שלו בכל שעת כושר, ביום ובלילה.
- הקמת "הנודדת" – יחידה ממונעת (בפיקודו של יצחק שדה) שיזמה מגע עם האויב באזורים שבהם פעלו הכנופיות. פעולות אלה הבהירו שאפשר "לצאת מהגדר", ליזום פעולות והתקפות שעד עכשיו היו בגדר משאלה בלבד.
- הקמת הפו"ש (פלוגות שדה) – פלוגות אלה (שפעלו בשיתוף פעולה עם הבריטים) הביאו עמם רוח חדשה של תעוזה ותוקפנות (כלומר, "יציאה מן הגדר"); נוצר מגע אקטיבי עם האויב, תוך כדי הפגנת זריזות וכושר אלתור (אם הנבחן כותב על החי"ש, יש לקבל).
- הנוטרות העברית – להלכה היו הנוטרים כפופים למשטרה הבריטית, אך למעשה פעלו בפיקודה של "ההגנה". באמצעות הנוטרות יכלה "ההגנה" לבצע פעולות מגן בגלוי, וכך לממש את עקרון "היציאה מן הגדר".
- פלוגות הלילה המיוחדות – פלוגות מעורבות של בריטים ויהודים, שיזם אורד וינגייט. וינגייט לימד את אנשי ההגנה שיטות פעולה התקפית: מארבים, לוחמה לילית, לחימה בשטח האויב וניצול של יסוד ההפתעה וההטעיה.
- גדר הצפון – ביצור הגבול הצפוני היה יוזמה של הבריטים, אבל חברת סולל בונה היציאה זאת אל הפועל באמצעות פועלים יהודים, ונוטרים יהודים עסקו בשמירה.

הסבר את הקשר בין המאורעות בשנים אלה להתחזקות היישוב בשני תחומים, מלבד התחום הצבאי-ביטחוני.

תשובה- הסבר את הקשר בין המאורעות בשנים אלה לבין התחזקות היישוב היהודי בשני

תחומים, מלבד התחום הצבאי-ביטחוני

- השביתה הערבית, שנועדה למוטט את המשק היהודי, השיגה בכמה מקרים תוצאות הפוכות; היישוב נאלץ למצוא פתרון למחסור. כך התפתחו נמל תל אביב ונמל חיפה שסיפקו עבודה לפועלים, העבודה העברית הפכה לתופעה נרחבת, הוכפל יצוא פרי ההדר, הוקמו מפעלים חדשים, נקנו מפעלים מבעלים פרטיים.
- בשל התקפות על התחבורה היהודית, נסללו כבישים באזורים היהודיים (כביש תל אביב-חיפה לאורך מישור החוף).
- בשל ההתקפות הערביות נוצר דגם "חומה ומגדל". לשטחים שבהם הוקמו יישובי "חומה ומגדל" הייתה חשיבות רבה למדינה היהודית שבדרך, והם קבעו למעשה את גבולות הארץ.
- חל גידול עצום במספר היישובים החקלאיים, כי היישוב היה זקוק לתוצרת.

שאלה- הצג את ההבדל בין תגובת ההגנה ובין תגובת האצ"ל למאורעות תרצ"ו-תרצ"ט.

כיצד נימקה כל אחת מהמחותרות את עמדתה?

תשובה-הצג את ההבדל כיו תגובת ההגנה ובין תגובת האצ"ל למאורעות

תרצ"ו-תרצ"ט:

תגובת ההגנה - הבלגה: יש לנקוט הגנה עצמית ולהימנע ממעשי טרור כלפי

אוכלוסייה ערבית.

נימוק - דרך זו תואמת את ערכי המוסר היהודי וממחישה את ההבדל בין היהודים לערבים.

חשוב לשמור על יחסים טובים עם בריטניה (משום שעתיד העלייה וההתיישבות תלויים בה).
 חשובה התמיכה של דעת הקהל העולמית במפעל הציוני. הטרור יוביל למערבולתדמים של מעשי נקם.
 תגובת האצ"ל - יוזמה התקפית- טרור מול טרור.
 נימוק - ההבלגה מבטאת חולשה. רק מדיניות של עין תחת עין תבלום את הטרור הערבי.
 הבריטים יראו באי-התקפה חולשה, ויסירו את תמיכתם ביישוב.
 נקם הוא חובה מוסרית כלפי היהודים שנרצחו

שאלה- בסוף שנות ה-30 חל שינוי לרעה במדיניות בריטניה כלפי היישוב היהודי. הבא שני ביטויים לשינוי זה, והסבר מניע אחד של בריטניה שהביא לשינוי.

תשובה- ביטויים לשינוי לרעה במדיניות בריטניה כלפי היישוב היהודי בסוף שנות ה-30

- נסיגה מתכנית החלוקה של ועדת פיל.
- סיום תקופת נציבותו של ווקופ והחלפתו במק-מייקל, שדגל בשיתוף פעולה עם הערבים.
- "הספר הלבן" השלישי של מקדונלד (1939): ביטל את הצהרת בלפור ואת ההתחייבות להקמת בית לאומי יהודי בארץ-ישראל, הגביל את עליית היהודים לארץ, ואסר על יהודים לרכוש קרקעות ברוב שטחה של הארץ.
הערה למעריך: כל סעיף מ"הספר הלבן" ייחשב לביטוי נפרד.
מניע של הבריטים להרעה
- שינוי הנסיבות הפוליטיות באירופה, והחשש מפני ההשפעה של התעמולה הגרמנית על ההנהגה הערבית.
- ההנחה כי אם תפרוץ מלחמה, בריטניה תהיה זקוקה לתמיכת הערבים בגלל סיבות אסטרטגיות ושאלת הנפט.
- ההנחה כי במאבק נגד הנאציזם היהודים יתמכו בבריטים בכל מקרה

הישוב בתקופת מלחמת העולם השנייה ואחריה.

היישוב היהודי בתקופת מלחמת העולם השנייה

- א. "עלינו לעזור לאנגלים במלחמתם [נגד היטלר] כאילו לא היה 'ספר לבן', ועלינו לעמוד נגד 'הספר הלבן' כאילו לא הייתה מלחמה".
 הסבר כיצד היישוב אכן פעל בהתאם לאמירה זו של בן-גוריון.
- ב. הבא שני הסברים להסתייגות של ממשלת המנדט לגייס את אנשי היישוב היהודי לצבא הבריטי.

תשובה:

א. דוגמאות כיצד פעל היישוב בהתאם לאמירה זו

מצד אחד שיתוף פעולה עם הבריטים במאבק נגד הגרמנים. התנדבות לצבא הבריטי,

הקמת הפלמ"ח, "תכנית הצפון", הצנחנים, הבריגדה היהודית, שיתוף פעולה כלכלי. כל פעולות הפלמ"ח. דוד רזיאל.

מצד אחר מאבק בבריטים כדי להמשיך במפעל הבית הלאומי. רכישת קרקעות, הקמת יישובים, העפלה. גניבת נשק ממחסני הנשק אמונים.

ב. הסתייגות ממשלת המנדט לגייס את אנשי היישוב היהודי:

- בתחילת המלחמה עדיין לא הורגש מחסור בכוח אדם.

- הקמת כוח צבאי יהודי הייתה עלולה לעורר התנגדות של הערבים, ולפגוע בעקרון השוויוניות.

- השתתפות כוח יהודי במלחמה עשויה לחזק את תביעותיהם הפוליטיות לאחר המלחמה.

- חשש שישמשו בנסיון הצבאי בנשק נגד הבריטים.

- רצון לרצות את מדינות ערב המחוזרות ע"י הגרמנים.

היחסים בין המחתרות.

א. הצג את העמדה של אצ"ל ואת העמדה של לח"י כלפי בריטניה, במלחמת העולם השנייה (עד 1944).

ב. הצג שני גורמים להידרדרות היחסים בין ההגנה לאצ"ל ולח"י לאחר הכרזת ה"מרד" של אצ"ל, ינואר 1944.

היחסים בין המחתרות

א. העמדה של אצ"ל כלפי בריטניה בתקופת מלחמת העולם השנייה (עד 1944):

האויב העיקרי הוא גרמניה. שיתוף פעולה עם בריטניה במלחמה נגד הגרמנים (דוד רזיאל).

העמדה של לח"י כלפי בריטניה בתקופת מלחמת העולם השנייה (עד 1944).

- בריטניה היא האויב העיקרי ולא גרמניה.

- יש להמשיך בפעולות נגד בריטניה כל עוד לא תסכים לעלייה חופשית.

- נכונות לקשור קשר אפילו עם גרמניה ואיטליה הפשיסטית כדי להיאבק בבריטים.

ב. הגורמים להידרדרות במערכת היחסים בין ההגנה לאצ"ל ולח"י בשנים 1944-1945 ("הסזון הגדול"):

- חשש של ההגנה מהפרת אחדות היישוב, ובשל כך חשש שיצטייר כגוף שאינו ראוי לעצמאות מדינית.

- כישלון השיחות בגין-סנה: כל אחד מהצדדים דבק בעמדתו. ההגנה דרשה להפסיק את הטרור, ואילו אצ"ל התנגד.

- רצח הלורד מוין על ידי אנשי לח"י גרם לדיכוי מוגבר מצד הבריטים. ההגנה חששה

מענישה של היישוב כולו.

- פעילות האצ"ל גררה חיפוש נשק ורדיפות במחסני הנשק והאימונים של ההגנה.
- חשש שפעילות עצמאית של אצ"ל תפגע במאמץ להשיג אישור להקמת הבריגדה היהודית.

שאלה: בשנות ה-40 התחזק הקשר בין התנועה הציונית ובין יהודי ארצות האסלאם.
כתוב שני הסברים לכך, והבא דוגמה לפעילות ציונית באחת מארצות אלה.

תשובה: להתחזקות הקשר בין התנועה הציונית ובין יהודי ארצות האסלאם בשנות ה-40

- הרעה במצב יהודי ארצות האסלאם והתגברות התעמולה הנאצית בזמן הכיבוש הצרפתי/הגרמני/האיטלקי.
- הסכסוך הישראלי-ערבי החריף את שנאת היהודים.
- החיילים (מהבריגדה) ששירתו במדינות אלה התוודעו אל יהודי המזרח, ועוררו פעילות ציונית.
- התנועה הציונית ראתה ביהודי המזרח מאגר חדש של עולים, לאחר שהעלייה מאירופה פסקה כמעט לגמרי בזמן המלחמה.
- הידיעות על השואה הגבירו את ההבנה שיש לפתור בדחיפות את בעיית היהודים הנמצאים במצוקה.

דוגמה לפעילות ציונית באחת מארצות האסלאם

- בעירק, פרס, סוריה וטורקיה: העפלה יבשתית דרך המדבר לצפון סוריה ומשם ליישובי הצפון.
- בעירק: צעירים התארגנו לעלייה חלוצית לארץ ישראל, והוקם סניף תנועת "החלוץ" ב-1942.
- במצרים: ההתעוררות הציונית התבטאה בתרומות כספיות לקק"ל ובהתארגנות לאפשרות עלייה לארץ ישראל.
- בתוניס: הקמת תנועות נוער ציוניות, איסוף תרומות לקידום רעיון התחייה בארץ ישראל והכנות לעלייה לארץ.
- בלוב: בימי מלחמת העולם השנייה הגיעו ללוב אנשי הבריגדה היהודית ופיתחו פעילות ציונית ענפה, ובעקבותיה עלו רוב יהודי לוב ארצה עם הקמת מדינת ישראל.
שאלה: מה הייתה המדיניות של האצ"ל כלפי הבריטים בזמן מלחמת העולם השנייה, עד 1944?

הסבר את השינוי שחל במדיניות זו בשנת 1944.

המדיניות של האצ"ל כלפי הבריטים במלחמת העולם השנייה עד 1944

- הטרור נגד הבריטים הופסק, ואנשי הארגון התגייסו לצבא הבריטי כדי להילחם בגרמנים.
הסבר השינוי שחל במדיניות זו בשנת 1944
- ב-1944 חידש האצ"ל את המרד בבריטים. המרד חודש משום שהבריטים לא שינו את מדיניות העלייה והמשיכו להיאבק בהעפלה, למרות שיתוף הפעולה של היהודים ולמרות המצב הקשה של יהודי אירופה

שאלה: הבא דוגמה אחת ל**שיתוף פעולה** של היישוב היהודי בארץ ישראל עם הבריטים בתקופת מלחמת העולם השנייה, ודוגמה אחת ל**מאבק** בבריטים בתקופה זו.

דוגמאות לשיתוף פעולה:

- הקמת הפלמ"ח ומבצעיו (כ"ג יורדי הסירה)

- שיתוף פעולה כלכלי

- שליחות דוד רזיאל בעירק - הצנחנים

דוגמאות למאבק: - העפלה (פטרה סטרומה)

- התיישבות

- "כפר עציון"

- מצפים בנגב.

- שרשרת יישובים לאורך הגבול הלבנוני ובקעת הירדן.

שאלה: הצג והדגם שני תחומים (מלבד התחום הצבאי), שבהם נאבק היישוב היהודי בבריטים בתקופת מלחמת העולם ה-2.

תשובה: התיישבות ורכישת קרקעות: ע"י קק"ל

רכישת קרקעות באזורים אסורים

הוספת יישובים לאזורים מיושבים לאורך גבול הלבנון ובקעת הירדן (מצובה, בית הלל מנרה ועוד)

חדירה לאזורי פנים שעדיין לא יושבו – בעיקר לנגב(דורות, גברעם, ניר עם) ולהרי חברון(כ. עציון)

עלייה בלתי ליגאלית: פאטריה, ארגון העולים בארצות המוצא, סטרומה, הקמת קבוצות לאורך החוף לקליטת העולים (שדות ים), עלייה מהיבשה (מסוריה, עירק ופרס), העפלה דרך הים

מה היה הסיוע שנתנו היהודים לבריטים במח"ע ה-2?

הבריגדה היהודית, התגייסות לצבא הבריטי, פעילות קומנדו ומודיעין, הצנחנים, משלוחי אספקה וציוד צבאי (יש להרחיב)

אילו קשיים והתלבטויות היו בהגשת הסיוע לבריטים?

גזרות הספר הלבן מ-1939, דחיות בריטיות חוזרות ונשנות להקמת צבא יהודי עצמאי, חשש מהתמעטות מספרית של היהודים בא"י

באילו דרכים פעלו בני הישוב שהתנגדו למתן סיוע לבריטים?

פעילות הלח"י לגירוש הבריטים מהארץ, פעילות האצ"ל משנת 1944, העפלה

מה הייתה עמדת כ"א משלושת הארגונים הצבאיים הגנה, צ"ל, לח"י בנוגע למאבק בבריטים במלחמת העולם השנייה?

ההגנה – שיתוף פעולה עם הבריטים בכל הנוגע למלחמה נגד הגרמנים – המשך המאבק בבריטים בתחומי העפלה והתיישבות.

אצ"ל – בתחילה שיתוף פעולה עם הממשלה והודעה על הפסקת הפעולות נגד השלטונות בינואר 44 חידוש המלחמה והכרזת מרד בשלטון הבריטי

לח"י – לחימה בבריטים במטרה לגרשם מהארץ

המחתרות וההעפלה בתקופת מלחמת העולם

השנייה.

שאלה- הצג שתי מטרות של ההתיישבות היהודית בארץ-ישראל בתקופת מלחמת העולם

השנייה, וציין שני יישובים שהוקמו בארץ בתקופת המלחמה

תשובה- מטרות של ההתיישבות היהודית בארץ ישראל בתקופת מלחמת העולם השנייה:

- מאבק בחוק הקרקעות.
- ביסוס אזורים מיושבים.
- חדירה לאזורים שלא יושבו עדיין, כדי לבסס את גבולות המדינה העתידית.
- התיישבות ממניעים ביטחוניים אסטרטגיים.
- ציין שני יישובים שהוקמו בארץ בתקופת המלחמה:
- מצובה, בית הילל, שאר יישוב, כפר סאלד, מנרה, כפר בלום, שמיר, דורות, גברעם, ניר עם, יד מרדכי,

בארות יצחק, גבולות, בית אשל, רביבים, כפר עציון, שדות ים, בית הערבה, הגושרים.

שאלה- המחחרות בשנות ה-30 וה-40

מה הייתה הסיבה לפרישת מקימי האצ"ל מארגון ההגנה, ומה הייתה הסיבה לפרישת מקימי הלח"י מהאצ"ל?

תשובה- המחחרות בשנות ה-30 וה-40:

הסיבה לפרישת מקימי האצ"ל מארגון ההגנה:

- התנגדות למדיניות ההבלגה של ההגנה כלפי הערבים לאחר מאורעות תרפ"ט ובזמן מאורעות תרצ"ו.
- הסיבה לפרישת מקימי הלח"י מהאצ"ל
- פרישה על רקע תפיסתם שאין לשתף פעולה עם הבריטים במלחמת העולם השנייה, מכיוון שהבריטים הם האויב העיקרי.
- התנגדות לתלות הפוליטית של האצ"ל בתנועה הרוויזיוניסטית (עם מותו של ז'בוטינסקי).
- מלחמת העולם היא סיטואציה מתאימה לסילוק הבריטים מהאזור.

שאלה- במהלך מלחמת העולם השנייה שינה האצ"ל את מדיניותו כלפי הבריטים. מה הייתה מדיניות הארגון בתחילת המלחמה, מה היה השינוי שחל במדיניותו ב-1944, ומה הייתה הסיבה לשינוי זה?

תשובה- מדיניות האצ"ל כלפי הבריטים בראשית המלחמה

- הטרור נגד הבריטים הופסק, ואנשי הארגון התגייסו לצבא הבריטי כדי להילחם בגרמנים.
- השינוי במדיניות האצ"ל כלפי הבריטים
- ב-1944 חידש האצ"ל את המרד בבריטים.
- הסיבה לשינוי

- הבריטים לא שינו את מדיניות העלייה והמשיכו להיאבק בהעפלה, למרות שיתוף הפעולה של היהודים, ולמרות המצב הקשה של יהודי אירופה.

שאלה- מדוע נבחר איזור גוש עציון להתיישבות יהודית?

הסבר את הקושי שהיה במלחמת העצמאות בעקבות ההתיישבות באזור זה.

תשובה-מדוע נבחר אזור גוש עציון להתיישבות יהודית?

הצורך הביטחוני ביצירת רצף התיישבותי בהרי יהודה.
היו שם קרקעות שהיה אפשר לקנות שהיו בבעלות יהודית
אזור שקשור למסורת היהודית ביו חברון לירושלים.
הסבר הקושי שהיה במלחמת העצמאות בעקבות ההתיישבות באזור זה:
הבידוד של יישובי הגוש והעובדה שהיו מוקפים ביישובים ערבים עוינים גרמו לניתוק ממקורות אספקה ונשק, ולהיותו נתון במצור

המאבק להקמת המדינה:

העפלה – 1945-1948 (תש"ה-תש"ח)

א. היסטוריונים רואים בהעפלה חלק מהמאבק המדיני להקמת המדינה.

הבא שני הסברים לכך.

ב. הסבר שתי סיבות להעפלה מארצות האסלאם בשנים 1945-1948 (תש"ה-תש"ח), והצג שתי דרכים שבהן הגיעו מעפילים מארצות אלה.

העפלה 1945-1948 (תש"ה-תש"ח):

א. הסבר מדוע היסטוריונים רואים בהעפלה חלק מהמאבק המדיני להקמת

המדינה:

- שימוש בהעפלה כתעמולה: גיוס ההזדהות של העולם ושל דעת הקהל בבריטניה למען הרעיון הציוני.
- העפלה גרמה ליצירת קשרים פוליטיים עם מדינות העולם.
- ליכוד הכוח היהודי ביישוב ובעולם סביב רעיון הקמת הבית הלאומי.
- הפגנת כוחו של היישוב.
- הפגנת זלזול בחוקי הבריטים.
- ההעפלה אפשרה ליישוב לנהל מאבק בלתי אליים לעומת האלימות שנקטו הבריטים.
- ההעפלה הפכה לסמל לנחישות של היהודים להגיע לארץ בכל דרך ובכל מחיר.
- עזרה במאבק באו"ם.
- גידול דמוגרפי לחיזוק היישוב בהתיישבות.

ב. הסבר סיבות להעפלה מארצות האסלאם בשנים 1945-1948 (תש"ה-תש"ח):

- הרעת מצב היהודים בארצות האסלאם, על רקע המאבק להקמת המדינה בארץ.
- הקשר עם המוסד לעלייה ב', אשר ארגן את ההעפלה.
- היה רצון להוכיח לבריטים שמדובר במאבק להקמת המדינה, ולא רק תהליך של שיקום פליטי השואה.
- הכמיהה לעלות לארץ ישראל.
- סגירת השערים ע"י השלטונות.

הצג דרכים שבהן הגיעו מעפילים מארצות אלה:

- העפלה ימית – רוב המעפילים מצפון אפריקה הובאו דרך הים על ידי פעילי המוסד לעלייה ב'. ברוב המקרים האניות נתפסו עוד בדרך, והמעפילים גורשו לקפריסין. ("יהודה הלוי" ו"שיבת ציון").
- העפלה יבשתית – רוב המעפילים מארצות ערב (סוריה, לבנון ועירק), וכן מעפילים מאירן הגיעו בנתיב זה. המעפילים אורגנו על ידי שליחים מארץ ישראל. תחילה הסתייעו המארגנים במבריחים מקומיים, אך עם הזמן למדו המארגנים את נתיבי ההברחה והעבירו אותם בעצמם.
- העפלה אווירית – התקיימה, אך באחוז זניח של המקרים.
- ע"י נהגים בריטיים (בעירק)

לפניך קטע מקור. קרא אותו וענה על השאלות שאחריו, על פי ההוראות.

מחקר זה עוסק בזיקה [קשר] או בהיעדר הזיקה בין השואה ובין הקמת המדינה [...]
צריך
לשאל מה היו הסיבות שהביאו את המדינות החברות באו"ם להחליט, ביום 29 בנובמבר

1947 , על חלוקת ארץ-ישראל, שבעקבותיה קמה כעבור כמה חודשים מדינת ישראל. |
האם |
החלטה זו התקבלה בשל התחשבות במצבו של העם היהודי לאחר השואה, או בשל |
תחושת |
חרטה שחשו המדינות שתמכו בהחלטה על שלא עשו דבר בימי המלחמה כדי לעזור |
ליהודי |
אירופה? אפשר להניח שהייתה לגורמים אלה מידת-מה של השפעה; עם זאת ברור |
לחלוטין |
שהמניע העיקרי של המשתתפים בדיון על ארץ-ישראל היה האינטרסים של מדינותיהם |
ושל |
הגושים הפוליטיים שאליהם השתייכו המדינות המיוצגות באו"ם. |
(מעובד על פי אביתר פריזל, **שואה ותקומה**, מתוך "תמורות יסוד בעם היהודי בעקבות השואה",
בעריכת ישראל גוטמן, עמ' (497, 495)

א. אילו גורמים, לדעת המחבר, השפיעו במידה מועטה על המדינות בהצבעתן בעצרת
האו"ם

שני גורמים -

- המצב של העם היהודי (פליטים ועקורים לאחר השואה)
- רגשות אשם שחשו ראשי המדינות על היעדר עזרה בזמן השואה.

ב. מהו הגורם המרכזי, לדעת המחבר, שהשפיע על המדינות בהצבעתן בעצרת האו"ם
גורם אח- האינטרסים של המדינות ושל הגושים הפוליטיים שאליהם המדינות השתייכו.

ג. הסבר את עמדת המחבר בעניין הקשר בין שואה להקמת המדינה.
פרט את עמדתו בהסתמך על הפוליטיקה של המעצמות באותה תקופה.

אין קשר ישיר ומוחלט בין השואה ובין הקמת המדינה. המדינה הייתה קמה גם אלמלא
הייתה מתרחשת השואה, שכן המניע העיקרי להצבעתן של המדינות היו
האינטרסים שלהן ושל הגושים הפוליטיים שאליהם הן השתייכו.

ד. פרט את עמדתו בהסתמך על הפוליטיקה של המעצמות באותה תקופה

- לברית-המועצות היה אינטרס לתמוך בהקמת המדינה בגלל השאיפה לערער את
המעמד של בריטניה במזרח התיכון.

- היא הניחה שישראל, כמדינה סוציאליסטית, תשמש בסיס להשפעה הסובייטית במזרח
התיכון.

- ברית-המועצות סברה שארצות-הברית תומכת בצד הערבי כדי ליצור חזית
אנטי-קומוניסטית, והחליטה לנקוט עמדה הפוכה כדי לגייס את היהודים
לצדה.

- גוש המדינות הקומוניסטיות הצביעו כעמדת ברית-המועצות.

הצגת העמדה של ברית-המועצות - 15%

- לאחר שברית-המועצות הודיעה על תמיכתה בתכנית החלוקה, לא רצו האמריקנים
לאפשר לסובייטים דריסת רגל בלעדית.

- ארצות-הברית לא רצתה להיתפס כמתנגדת להמלצות שהתקבלו על דעת הרוב בוועדת
אונסקו"פ, אף על פי שעמדתה הייתה מאוד צוננת.

- שנת בחירות בארצות-הברית- הלובי היהודי.

העפלה בשנים 1945-1947

- א. הבא שלושה הסברים לחשיבות של ההעפלה במאבק להקמת המדינה.
 ב. ציין סיבה אחת להעפלה מארצות האסלאם (1945-1947), והסבר מדוע היה אפשר לעלות מארצות אלה גם בדרכים נוספות לדרך הים.

ההעפלה בשנים 1945-1947

- א. הסברים לחשיבות של ההעפלה במאבק להקמת המדינה:
- לחץ על בריטניה.
 - גידול דמוגרפי של היישוב.
 - העלייה הביאה לחיזוק היישובים הקיימים ולהקמת יישובים חדשים.
 - כוח צבאי בכלל וימי בפרט.
 - יצרה דעת קהל עולמית אוהבת כלפי התביעה לריבונות יהודית.
 - הייתה אחד הגורמים שהביאו את בריטניה לפנות לאו"ם.
 - הביאה להתערבות אמריקנית אוהדת, כפי שהתבטא במסקנות הוועדה האנגלו-אמריקנית.
 - יצרה מכנה משותף שאיפשר הסכמה אידיאולוגית בקרב כל הגורמים שפעלו ביישוב היהודי.
- ב. הסיבות להעפלה מארצות האסלאם (1945-1947)
- התרחבות התנועה הציונית ופעילות של "החלוץ".
 - המוסד לעלייה ב' ביקש להזים את טענת הבריטים כי ההעפלה היא פעולה מצומצמת הנוגעת רק למצב המיוחד שבו נתונים פליטי השואה באירופה. העובדה כי יהודים מצפון אפריקה מבקשים לשוב לארצם ההיסטורית מוכיחה את ההיפך.
 - הלאומנות הערבית שהביאה לרדיפות יהודים ולגזרות מטעם השלטונות.
- כיצד התאפשרה עלייה מארצות האסלאם גם בדרכים נוספות לדרך הים:
- הסמיכות הגיאוגרפית לארץ ישראל איפשרה מעבר דרך היבשה (צפון הארץ), וכן מעבר אווירי (עליית "כנף" מעירק).
 - סיוע של מבריחים מקומיים שליוו את שיירות העולים בחשאי.

שאלה: מה הייתה עמדת בריטניה בשאלת א"י לאחר המלחמה ומה היו הגורמים לכך?

רצון להמשיך ולהחזיק בא"י. לשם כך היה צורך ברכישת אהדתם של הערבים ולכן המשך מדיניות הספר הלבן וחוסר נכונות להיענות לתביעת ארה"ב להעלאת ה-100,000

הגורמים: היחלשות האימפריה הבריטית לאחר המלחמה

קשיים כלכליים בבריטניה לאחר המלחמה

הימצאות מאגר הנפט במזה"ת

עליית משקלן של מדינות ערב והקמת הליגה הערבית

שאלה: מה היו המהלכים המדיניים העיקריים בתקופה זו שהובילו להעברת שאלת א"י לאו"ם?

הקמת הוועדה האנגלו אמריקאית והמלצותיה (העלאת 100,000 וביטול חוק הקרקעות)

תמיכת נשיא ארה"ב בהמלצת הוועדה

תכנית מוריסון גריידי (1946): חלוקה ל-4 איזורים – יהודי, ערבי ושני בריטיים)

ועידת לונדון בפברואר 1947 (תכנית בוויין) ודחייתה ע"י היהודים והערבים

תוכנית הקנטונים של בוויין

שאלה: תאר את מדיניות ממשלת בריטניה בשאלת א"י לאחר מחה"ע השנייה.

הכרזת בוויין – המשך מדיניות הספר הלבן, הפרדה בין בעיית העקורים לשאלת א"י, נכונות בריטניה לשיתוף ארה"ב בשאלת א"י

הוועדה האנגלו אמריקאית – המלצה לעליית 100,000 נדחית, התנגדות לביטול העלייה וחוק הקרקעות, אישור המשך המנ הבריטי עד להסכם בין הערבים ליהודים

וועדת מוריסון גרייסי – חלוקת הארץ לפדרציה של אזורים בפיקוחו של הנציב העליון, ניסיון לביסוס המשטר המנדטורי

הכרזת אטלי (47) – תכנית משופצת של הכרזת בוויין שעיקרה המשך משטר הנאמנות הבריטי ל-5 שנים.

שאלה: מה הציע בוויין כדי לפתור את בעיית העקורים? הסבר שיקול אחד שהביאו להצעה זו.

בוויין ראה בעקורים בעיה של מדינות אירופה ולכן הם צריכים למצוא את הפתרון, הם צריכים ליישב את העקורים במקומות שמהם גורשו.

שאלה: פרט 3 דרכי פעולה של הבריטים במאבקם בהעפלה.

נסיונות לעצור אוניות בים או בחוף,

מעצר העולים במחנות

נסיונות להשפיע על מדינות שונות שלא לשלוח אניות מתחומן.

גירושים לקפריסין ואפריקה

שאלה: הסבר במה סייעה ההעפלה במאבק להקמת המדינה. (2 דוגמאות)

הגדלת הכוח הצבאי

הכשרת אנשים לתפקידים ממלכתיים

גידול דמוגרפי שהביא להקמת ישובים וחיזוקם

יצירת דעת קהל עולמית אוהדת כלפי התביעה לריבונות יהודית.

ההעפלה שימשה גורם נוסף שהמריץ את בריטניה לוותר בסופו של דבר על המנדט

התערבות אמריקנית אוהדת, כפי שבאה לידי ביטוי במסקנות הוועדה האנגלו אמריקנית.

יצירת מכנה משותף שאיפשר הסכמה אידיאולוגית בקרב כל הגורמים שפעלו ביישוב היהודי

שאלה: בשנים 1945-1947 הייתה ארצות-הברית מעורבת בשאלת ארץ ישראל. הבא סיבה אחת ודוגמה אחת למעורבות זו.

סיבה למעורבות של ארצות-הברית בשאלת ארץ-ישראל בשנים 1945-1947

• דעת הקהל ואמצעי התקשורת לחצו על טרומן לפתור את בעיית העקורים, על רקע העובדה שארצות-הברית לא סייעה באופן מהותי בתקופת השואה.

• האינטרס של ארצות-הברית למצוא פתרון לעקורים שהיו במחנות בשליטת צבא ארצות-הברית.

• גורמים בבית הלבן, כמו שר החוץ היהודי מורגנטאו, לחצו על טרומן למצוא פתרון לבעיית העקורים.

• לבריטים היה אינטרס לשתף את ארצות-הברית, שכן לאחר המלחמה נחלשה האימפריה הבריטית, ונאלצה לקבל סיוע כספי גדול מארצות-הברית כדי להשתקם.

דוגמה למעורבות זו

• **דו"ח הריסון** - הריסון, אשר נשלח למחנות עקורים באירופה על ידי הנשיא טרומן, קבע כי יש להעלות מיד מאה אלף יהודים.

• **הוועדה האנגלו-אמריקנית** - ועדה משותפת של נציגים בריטים ואמריקנים, שהוקמה כדי למצוא פתרון מדיני לבעיית העקורים. המלצותיה עסקו בביטול "הספר הלבן": נקבע כי יש להעלות מיד מאה אלף יהודים לארץ-ישראל, ויש להסיר את ההגבלות על מכירת קרקעות. כן המליצה הוועדה להקים בארץ משטר נאמנות מטעם האו"ם אשר יחליף את המנדט וימנה את בריטניה כ"נאמנה". עם זאת, נמנעה הוועדה מלהציע פתרון מדיני סופי ותמכה בטענת בוויין כי ארץ-ישראל בלבד אינה יכולה לפתור את בעיית הפליטים היהודים.

• **תכנית מוריסון-גריידי** - גריידי האמריקני ומוריסון הבריטי העלו בקיץ 1946 תכנית ולפיה

ארץ-ישראל תחולק לארבעה אזורים: מחוז יהודי, מחוז ערבי ושני מחוזות בשליטה בריטית. ממשלות המחוז היהודי והערבי יעסקו רק בענייני פנים. המחוז היהודי היה אמור לכלול רק 17% משטח הארץ - שטח קטן בהרבה מזה שהוצע על ידי ועדת פיל.

שאלה: הצג 3 מעיקרי מדיניותו של בוויין בשאלת א"י והיהודים, עם תום מלחמת העולם השנייה.

1. הבעיה היהודית נוצרה מהשואה ולכן הפתרון צריך להיות באירופה – קליטת היהודים חזרה בארצות מוצאם.

2. אין התייחסות לשאיפות הלאומיות של העם היהודי ובכך יש נטישה של הצהרת בלפור.

3. במנדט הבריטי מחויבות כפולה ליהודים וערבים שמתנגדים לציונות ואיתם צריך להתיעץ.

4. מדיניות "הספר הלבן" נמשכת בהגבלת העלייה ודיכוי המחתרות.

5. יש לשתף את ארה"ב בפתרון הבעיות (הועדה האנגלו-אמריקאית).

שאלה: הצג 2 גורמים שהניעו את בריטניה להעביר את שאלת א"י לאו"ם.

1. כשלון המו"מ המדיני.

2. פגיעה גוברת של המחתרות בצבא הבריטי.

3. המחיר הכלכלי הגבוה של אחזקת הצבא בא"י.

4. המשך החזקת המנדט יוצר קרע עם העולם הערבי.

5. לחץ דעת הקהל העולמית בגלל ההעפלה.

6. הרצון והצורך בתמיכת ארה"ב.

7. החוק הבינ"ל חייב את בריטניה לקבל אישור מחודש למנדט

שאלה: הסבר את התגובה של היהודים, הערבים והבריטים על החלטת החלוקה של האו"ם ב-1947.

יהודים - בירכו על החלטה זו משום שיש הכרה בינ"ל בריבונות יהודית בא"י.

ערבים - דחו את ההחלטה כי דבקו בעמדתם המסורתית לפיה כל א"י שייכת להם ואין ליהודים כל זכות לעלייה.

הבריטים - לא סייעו בביצוע ההחלטה ולא ירשו לוועדות חקירה להיכנס לא"י, אלא רק סמוך לתקופת סיום המנדט.

שאלה: כיצד הציע בוויין להתמודד עם שאלת העקורים וכיצד התמודדה איתה ועדת החקירה האנגלו- אמריקאית?

בוויין: זאת בעיה של מדינות אירופה, ה צריכים למצוא את הפתרון ולהחזיר את היהודים למקומות מהם גורשו

הועדה האנגלו-אמריקאית: להעלות לא"י מיד 100,000 עקורים ואת היתר להעלות בהדרגה.

כתוב את התוכן של שני סעיפים מעצרת האו"ם בכ"ט בנובמבר 1947. מה היית הסיבה לתמיכת בריה"מ בהחלטה זו?

סעיפים: סיום המנדט ופינוי הכוחות הבריטיים

תכנית החלוקה קביעת הגבולות

עצמאות המדינה היהודית והמדינה הערבית

בינאום ירושלים

אפשרות הצטרפות לאומות המאוחדות

תמיכת בריה"מ: חיסול המנדט ועקירת בריטניה מאזור המזרח התיכון, שפעה במזרח התיכון, מניעים מוסריים

שאלה: הצג 2 המלצות של ועדת החקירה של האו"ם (ועדת אונסקו"פ)

1. לסיים את המנדט בהקדם האפשרי.

2. חלוקת הארץ לשתי מדינות עצמאיות יהודית וערבית שטחה של המדינה היהודית כ-62% משטח א"י.

3. ירושלים תהיה איזור בינ"ל בחסות מועצת נאמנות של האו"ם, מפורזת ונייטרלית.

4. שתי המדינות האזור הבינ"ל יקפידו על שיתוף פעולה כלכלי הדוק (מטבע משותף, מכס, תחבורה, פיתוח השקאה וקרקע).

שאלה: פרט שתיים מהמלצות הוועדה האנגלו אמריקנית. הצג את תגובתם של שניים מהצדדים המערביים: היהודים והבריטים והערבים להמלצות הועדה.

מתן 100,000 רשיונות עלייה באופן מיידי

המשך המנדט עד העברת עניין א"י לאו"ם

ביטול חוק הקרקעות (1940)

יש לשנות את מדיניות העלייה שנקבעה בספר הלבן

הערבים – דחו את הדו"ח והכריזו על שביתה כללית

היהודים – הסוכנות השיבה כי הפתרון הוא הקמת מדינה יהודית בא"י ובינתיים חייבת בריטניה להעניק 100,000 היתרי עלייה ולבטל את ההגבלות על רכישת קרקע

הבריטים – התחמקו מההתחייבות בטענה שיש לבדוק את נכונותה של ארה"ב לשתף פעולה, והתנו את מתן היתרי העלייה בפירוק הצבאות הבלתי ליגאליים בא"י

שאלה: הבא 3 הסברים לתמיכה של מדינות החברות באו"ם לתכנית החלוקה.

מדינות שסברו כי חלוקה היא הפתרון הצודק לסכסוך בין יהודים וערבים

נציגי היישוב פעלו לשכנע את המדינות באו"ם

השפעת השואה

בעיית העקורים

בריה"מ – רצון לתקוע טריז בין בריטניה וארה"ב ע"י סילוק בריטניה מהאזור

שאיפה לבסס אזור התפשטות לצורכי המאבק הבינגושי

שאלה: ציין 2 המלצות של הרוב בוועדת אונסקו"פ בשאלת א"י.

- סיום המנדט הבריטי (בתקופת המעבר תמשיך בריטניה לנהל את השלטון בתיאום עם האו"ם)
- חלוקת הארץ לשתי מדינות ריבוניות: יהודית וערבית
- שיתוף פעולה כלכלי בין שתי המדינות והאזור הבינ"ל
- ירושלים וסביבותיה אזור בינ"ל בפיקוח האו"ם

שאלה: ציין 2 מסקנות של וועדת החקירה האנגלו-אמריקאית.

העלאה מיידי של 100,000 עקורים לא"י

ביטול חוק הקרקעות מ-1940

המשך המנדט הבריטי עד החלטת האו"ם

שאלה: בפברואר 1947 העבירה בריטניה את שאלת א"י לאו"ם. הצג שתי סיבות להחלטה זו.

תשובה: כישלון המ"מ המדיני

התגברות הפגיעות בבריטים ע"י המחתרות

המחיר הכלכלי הגבוה של החזקת צבא בא"י

המשך המנדט הבריטי בא"י יוצר קרע עם העולם הערבי

לחץ דעת קהל בעקבות ההעפלה

הרצון והצורך של בריטניה לזכות בתמיכת ארה"ב

לפי החוק הבינ"ל – אישור מחודש של המנדט באו"ם

סיכוי לקבל את המשך המנדט כי בריה"ב וארה"ב במלחמה קרה.

שאלה-הסבר את עמדת בריטניה בנוגע לבעיית הפליטים היהודים אחרי מלחמת העולם השנייה. הצג את המסקנה של הוועדה האנגלו-אמריקנית בנוגע לבעיה זו.

תשובה-הסבר את עמדת בריטניה בנוגע לבעיית הפליטים היהודים אחרי מלחמת העולם השנייה:

ההסבר – 60%.

▪ אין להעלות ארצה פליטים מעבר למכסת הספר הלבן, עליהם להישאר באירופה.

▪ אין קשר בין בעיית הפליטים היהודים ובין סוגיית ארץ ישראל.

הצגת המסקנה של הוועדה האנגלו-אמריקנית:

המסקנה – 40%

▪ יש להעלות לארץ מיד מאה אלף פליטים (חברי הוועדה הגיעו למסקנה זו לאחר ביקור במחנות העקורים באירופה).

▪ המלצות הוועדה סותרות את הספר הלבן. עם זאת הוועדה תמכה ברעיון של בוויין, שארץ ישראל אינה יכולה לפתור את בעיית הפליטים היהודים.

שאלה- פרשת "אקסודוס" הפכה לסמל במאבק להקמת המדינה. מהי פרשת "אקסודוס"? הסבר את תרומתה למאבק זה.

תשובה- מהי פרשת "אקסודוס"

- ספינת המעפילים "אקסודוס" יצאה מאירופה ב-1947 כשעל סיפונה כ-4,500 מעפילים ניצולי שואה.

- כשהתקרבה "אקסודוס" לארץ-ישראל, היא לא נענתה לבקשת הבריטים לעצור, ואז החל קרב בין הבריטים למעפילים. בקרב הזה הפעילו הבריטים נשק חם, ואילו המעפילים השתמשו בכלים כגון מקלות, בקבוקים.
 - הבריטים החליטו לגרש את המעפילים בחזרה לאירופה, אולם בעידוד "ההגנה" סירבו המעפילים לרדת מן הספינה, והכריזו על שביתת רעב.
 - בסופו של דבר גורשו המעפילים לגרמניה, ושם הם הורדו מהספינה בכוח.
 - פרשת "אקסודוס" התחוללה כשבארץ שהו חברי ועדת אונסקו"פ, ויש היסטוריונים הסבורים כי התזמון לא היה מקרי, ונועד להדגיש את הטרגדיה של הפליטים היהודים.
- הסבר את תרומתה למאבק זה:**
- הפרשה יצרה דעת קהל אוהדת לבעיית היהודים, והביאה לכך שהמאבק של פליטי השואה להקמת בית לאומי עמד בראש סדר היום העולמי.
 - הפרשה גיבשה וליכדה בין חלקים שונים בעם היהודי וביישוב.
 - הפרשה הפכה סמל לנחישות של היהודים למצוא פתרון לבעיית העקורים בארץ ישראל ולא באירופה.

שאלה- הצג את עמדת ההגנה בנוגע לדרך המאבק בבריטים, לאחר פירוק תנועת המרי העברי בקיץ 1946 הסבר כיצד נמקה ההגנה את עמדתה, תאר פעולה אחת שנעשתה בהתאם לעמדה זו.

תשובה-הצג את עמדת ההגנה בנוגע לדרך המאבק בבריטים, לאחר פירוק תנועת המרי העברי בקיץ 1946

שאלה: סיום המנדט הבריטי והקמת מדינה יהודית לא יבואו בכוח הנשק אלא בדרך של העפלה והתיישבות ("מאבק צמוד").
הסבר כיצד נמקה ההגנה את עמדתה

העלייה וההתיישבות הם התחומים החיוניים, שכן בלעדיהם לא תיתכן הקמת מדינה יהודית. האויב העיקרי הוא הערבים ולא בריטניה, ולכן יש לשמור את הכוחות להתמודדות עם הערבים לאחר הקמת המדינה.

רתיעה של ההגנה מהטרור, שנתפס כבלתי-מוסרי וכפוגע במאמץ המדיני ובדעת הקהל העולמית.

תאר פעולה שנעשתה במסגרת מאבקה

פרשת לה ספציה- שביתת הרעב של המעפילים שעלו לספינה באיטליה ואיזומם בהתאבדות (לאחר שהבריטים אסרו על הפלגת הספינה), גררו תגובות ביו-לאומיות נגד בריטניה. **אקסודוס-** הפכה לסמל כלל-עולמי של הטרגדיה והמאבק של עקורי השואה להקמת בית לאומי. לאחר שהבריטים תפסו את הספינה, הכריזו המעפילים על שביתת רעב. הם פתחו בקרב נגד הבריטים, ובמהלכו הפעילו הבריטים נשק חם. בסופו של דבר גורשו המעפילים לגרמניה, ושם הורדו מהספינה בכוח.

פרשת ביריה- שלושה ניסיונות ליישב את ביריה, על אף הפינוי הכפוי שביצעו הבריטים, הפכו להפגנת כוח של היישוב.

הקמת 11 הנקודות בנגב- המבצע, שהתנהל על פי עקרונות ייחומה ומגדל", היה מענה לתכנית מוריסון-גריידי ול"שבת השחורה)

שאלה- אחרי מלחמת העולם השנייה גילתה ארצות הברית מעורבות בשאלת ארץ ישראל והיהודים. הסבר סיבה אחת למעורבות זו, והצג יוזמה מדינית אחת שבה הייתה ארצות הברית מעורבת.

תשובה-הסבר סיבה למעורבות של ארצות-הברית בשאלת ארץ-ישראל והיהודים אחרי מלחמת העולם השנייה:

שר החוץ היהודי מורגנטאו, היהודים, דעת הקהל ואמצעי התקשורת לחצו על טרומן לפתור את בעיית העקורים, על רקע העובדה שארצות-הברית לא סייעה באופן מהותי בתקופת השואה, הנטל הכלכלי של העקורים על צבא ארצות-הברית. הרצון של ארצות-הברית להפוך לגורם דומיננטי במזרח התיכון על רקע ההיחלשות של בריטניה וההתחזקות של ארצות-הברית במלחמה.

הצגת יוזמה מדינית שבה הייתה ארצות-הברית מעורבת:

הוועדה האנגלו-אמריקנית- ועדה משותפת של בריטים ואמריקנים, שהוקמה כדי למצוא פתרון מדיני לבעיית העקורים. המלצותיה עסקו בביטול הספר הלבן נקבע כי יש להעלות מיד מאה אלף יהודים לארץ-ישראל, ולהסיר את ההגבלות על מכירת קרקעות. כן המליצה הוועדה להקים בארץ משטר נאמנות מטעם האו"ם אשר יחליף את המנדט וימנה את בריטניה כנאמנה, עם זאת נמנעה הוועדה מלהציע פתרון מדיני סופי, ותמכה בטענת בוויין כי ארץ-ישראל בלבד אינה יכולה לפתור את בעיית הפליטים היהודים.

תכנית מוריסון-גריידי- גריידי האמריקני ומוריסון הבריטי העלו בקיץ 1946 תכנית שלפיה ארץ-ישראל תחולק לארבעה אזורים: מחוז יהודי, מחוז ערבי ושני מחוזות בשליטה בריטית. ממשלות המחוז היהודי והערבי יעסקו בענייני פנים, המחוז היהודי היה אמור לכלול רק 17% משטח הארץ - שטח קטן בהרבה מזה שהציעה ועדת פיל

שאלה- מדוע ההכרזה על הקמת המדינה הייתה דווקא במועד שנבחר? הסבר טיעון אחד שהועלה נגד ההכרזה באותו מועד.

תשובה-מדוע ההכרזה על הקמת המדינה הייתה דווקא במועד שנבחר:

היה חשש שייוצר ואקום שלטוני. זאת בשל העובדה שהבריטים הקדימו את יציאתם לפני המועד שקבע האו"ם ואי-נכונותם לבצע את החלטת האו"ם להעביר את השלטון באופן מסודר.

החשש מפני החלטה באו"ם על נסיגה מתכנית החלוקה.

הסבר טיעון נגד ההכרזה באותו מועד:

המצב הצבאי הקשה באותה עת והחשש שההכרזה תביא למתקפה של מדינות ערב.

הכוח של היישוב בארץ קטן ואינו מוכן למלחמה של ממש.

לחץ של ארצות-הברית והחשש שלא תעמוד לצד היהודים.

שאלה- כ"ט בנובמבר 1947

הצג שני סעיפים מן ההחלטה שהתקבלה בהצבעה בעצרת האו"ם בכ"ט בנובמבר 1947. כיצד הגיבו היהודים על תוצאות ההצבעה, וכיצד הגיבו הערבים?

תשובה- כ"ט בנובמבר 1947

א. הצג סעיפים מן ההחלטה שהתקבלה בעצרת האו"ם בכ"ט בנובמבר

1947

- סיום המנדט הבריטי בארץ ישראל.
 - חלוקת ארץ ישראל לשתי מדינות – יהודית וערבית.
 - בנאום ירושלים.
 - קיום אחדות כלכלית בין שתי המדינות באמצעות מטבע משותף, ענייני מכס, תחבורה ותכניות פיתוח.
 - **כיצד הגיבו היהודים על תוצאות ההצבעה:**
 - שמחה על ההכרה בריבונות היהודית. הנהגת היישוב בירכה על ההחלטה, וההמונים רקדו ברחובות כל שעות הלילה.
 - בחלק מהחוגים הייתה השמחה מהולה בעצב.
- כיצד הגיבו הערבים**
דחיית ההחלטה ופתיחה במלחמה – מלחמת העצמאות.

שאלה- למרות ההתנגדות של ברית המועצות לצינות, היא תמכה בעמדה הצינית בהצבעה בעצרת האו"ם. הסבר סיבה אפשרית אחת לכך.

תשובה הסבר סיבה אפשרית לכך שברית המועצות תמכה בעמדת הצינות בהצבעה

בעצרת האו"ם

- השאיפה לערער את מעמדה של בריטניה במזרח התיכון ולהגדיל את השפעת ברית המועצות, על רקע המלחמה הקרה.
- ההנחה לפיה ישראל, כמדינה סוציאליסטית, תשמש בסיס להשפעה הסובייטית במזרח התיכון.
- ברית המועצות סברה שארצות הברית תומכת בצד הערבי כדי ליצור חזית אנטי-קומוניסטית, והחליטה לנקוט עמדה הפוכה כדי לגייס את היהודים לצדה.
- ההסבר הפורמאלי על פי נאום גרומיקו, השואה וסבל היהודים.

שאלה- שאלת ארץ-ישראל ושארית הפלטה בשנים 1945-1947

הצג את המדיניות של ממשלת בריטניה בשאלת ארץ-ישראל ושארית הפלטה לאחר מלחמת העולם השנייה.

תשובה-שאלת ארץ-ישראל ושארית הפלטה בין השנים 1945-1947

א. המדיניות של ממשלת בריטניה בשאלת ארץ-ישראל ושארית הפלטה

לאחר מלחמת העולם השנייה

- שאלת הפליטים העקורים אינה קשורה לעניין ארץ-ישראל; לפיכך יש למצוא לפליטי השואה מקום באירופה ומדיניות "הספר הלבן" נותרת על כנה.

שאלה - בשנים 1945-1947 הייתה ארצות-הברית מעורבת בשאלת ארץ-ישראל.
הבא סיבה אחת ודוגמה אחת למעורבות זו.

תשובות: סיבה למעורבות של ארצות-הברית בשאלת ארץ-ישראל בשנים 1945-1947

- דעת הקהל ואמצעי התקשורת לחצו על טרומן לפתור את בעיית העקורים, על רקע העובדה שארצות-הברית לא סייעה באופן מהותי בתקופת השואה.
- האינטרס של ארצות-הברית למצוא פתרון לעקורים שהיו במחנות בשליטת צבא ארצות-הברית.
- גורמים בבית הלבן, כמו שר החוץ היהודי מורגנטאו, לחצו על טרומן למצוא פתרון לבעיית העקורים.
- לבריטים היה אינטרס לשתף את ארצות-הברית, שכן לאחר המלחמה נחלשה האימפריה הבריטית, ונאלצה לקבל סיוע כספי גדול מארצות-הברית כדי להשתקם.

דוגמה למעורבות זו

- דו"ח הריסון - הריסון, אשר נשלח למחנות עקורים באירופה על ידי הנשיא טרומן, קבע כי יש להעלות מיד מאה אלף יהודים.
- הוועדה האנגלו-אמריקנית - ועדה משותפת של נציגים בריטים ואמריקנים, שהוקמה כדי למצוא פתרון מדיני לבעיית העקורים. המלצותיה עסקו בביטול "הספר הלבן": נקבע כי יש להעלות מיד מאה אלף יהודים לארץ-ישראל, ויש להסיר את ההגבלות על מכירת קרקעות. כן המליצה הוועדה להקים בארץ משטר נאמנות מטעם האו"ם אשר יחליף את המנדט וימנה את בריטניה כ"נאמנה". עם זאת, נמנעה הוועדה מלהציע פתרון מדיני סופי ותמכה בטענת בוויין כי ארץ-ישראל בלבד אינה יכולה לפתור את בעיית הפליטים היהודים.
- תכנית מוריסון-גריידי - גריידי האמריקני ומוריסון הבריטי העלו בקיץ 1946 תכנית ולפיה ארץ-ישראל תחולק לארבעה אזורים: מחוז יהודי, מחוז ערבי ושני מחוזות בשליטה בריטית. ממשלות המחוז היהודי והערבי יעסקו רק בענייני פנים. המחוז היהודי היה אמור לכלול רק 17% משטח הארץ - שטח קטן בהרבה מזה שהוצע על ידי ועדת פיל.

מלחמת העצמאות:

כתוב שתי מטרות של תכנית ד' והסבר כיצד מטרות אלה באו לידי ביטוי במבצע נחשון.

כתוב מטרות של תכנית ד', והסבר כיצד מטרות אלה באו לידי ביטוי במבצע נחשון

המטרה בתכנית ד'	הביטוי במבצע נחשון
-לכבוש משלטי מפתח ולהחזיק בהם, כדי להבטיח תנועה חופית בשטח בשטח שהוקצה למדינה יהודית. - להשתלט על השטח שניתן ע"י האו"ם למדינה היהודית. י- יצירת רצף טריטוריאלי מ- מעבר מהגנה להתקפה – שינוי אס אסטרטגיה	-כיבוש משלטים על הכביש שבין שער הגיא. לנווה אילן. -שליטה על החלק המזרחי העליון של הכביש לירושלים -פריצת הדרך לירושלים. -ריכוז כוח גדול
לכ לכוש בסיסים קדמיים של האויב.	כיבוש הקסטל
להטיל מצור על ערי האויב	השתלטות על חולדה הערבית
- לצמצם את הכושר המבצעי של האויב. - מעבר ליוזמה	-הריגת המפקד המפורסם עבד אל-קדר אל-חוסייני. -פגיעה במפקדה של חסן סלמה - פעולה ששיבשה את כושר העמידה של האויב -כל הביטויים לעיל.

שאלה: הצג שתי סיבות למצב הקשה של היישוב היהודי בירושלים מראשית מלחמת העצמאות עד מאי 1948.
 הצג ניסיון צבאי אחד להתמודד עם מצב זה.

שתי סיבות למצב הקשה של היישוב היהודי בירושלים מראשית מלחמת העצמאות עד מאי 1948

- המלחמה בדרכים- הערבים פעלו במטרה למנוע מעבר בדרכים ראשיות כדי לנתק את הקשר בין יישובים יהודיים. המאמץ העיקרי במערכה על התחבורה התרכז בכביש לירושלים. וכך נותרה ירושלים מבודדת.

- ירושלים הנצורה- בירושלים הפעילו הערבים מכוניות תופת שגבו מחיר דמים של עשרות יהודים. יריות של צלפים ירדנים מעל חומת העיר העתיקה והתקפות על השכונות העירוניות. בהדרגה נחסמו דרכי הכניסה והיציאה אל העיר.
- המלחמה בערים מעורבות – ובכללן ירושלים. בכל הערים המעורבות החלו הערבים במעשי טרור נגד היהודים ורכושם. לעיתים נוצר ניתוק בין השכונות בתוך העיר ירושלים כיוון שגם בתוך העיר נאלצו לעבור בתוך שטחים ערביים.

הצג ניסיון צבאי אחד להתמודד עם מצב זה:

- היישוב היהודי (ההגנה) התארגן בשיירות כדי לפרוץ את הדרכים ולהגיע אל היישובים הנצורים. בראש השיירה הושמו רכבים משוריינים. לדוגמה: שיירת הל"ה לגוש עציון ושיירת הדסה. שיטת השיירות נכשלה וכשלושן זה היה אחד הגורמים למבצע נחשון שבו עבר הכח היהודי מהגנה ליוזמה והתקפה וריכז כוח גדול שיפרוץ את הדרך לירושלים.

מדוע ההכרזה על הקמת המדינה היתה דווקא במועד שנבחר?
הסבר טיעון אחד שהועלה נגד ההכרזה באותו מועד

מדוע ההכרזה על הקמת המדינה היתה דווקא במועד שנבחר:

היה חשש שיווצר ואקום שלטוני. זאת בשל העובדה שהבריטים הקדימו את יציאתם לפני המועד שקבע האו"ם ואי-נכונותם לבצע את החלטת האו"ם להעביר את השלטון באופן מסודר.

החשש מפני החלטה באו"ם על נסיגה מתכנית החלוקה.

הסבר טיעון נגד ההכרזה באותו מועד:

המצב הצבאי הקשה באותה עת והחשש שההכרזה תביא למתקפה של מדינות ערב. הכוח של היישוב בארץ קטן ואינו מוכן למלחמה של ממש. לחץ של ארצות-הברית והחשש שלא תעמוד לצד היהודים.

מלחמת העצמאות

- השווה בין התקופה הראשונה של מלחמת העצמאות (עד ההכרזה על קום המדינה) ובין התקופה השנייה של המלחמה (מן ההכרזה ואילך), מבחינת אופי הכוחות הלוחמים היהודים והערבים ומבחינת המדיניות הצבאית של היהודים.
- כתוב שני הבדלים בין מפת שביתת הנשק שהוסכם עליה ב-1949 ובין מפת החלוקה מנובמבר 1947

מלחמת העצמאות

א. השוואה בין התקופה הראשונה של מלחמת העצמאות לתקופה השנייה:

הכוח הערבי – תקופה ראשונה: ערביי ארץ ישראל ומתנדבים בלתי סדירים ממדינות ערב. תקופה שנייה: פלישת צבאות סדירים ממדינות החברות בליגה הערבית.

כוח המגן היהודי – תקופה ראשונה: כוחות המגן (טרומ צה"ל).

תקופה שנייה: צה"ל.

המדיניות הצבאית של היהודים - תקופה ראשונה: התגוננות עד נחשון. אח"כ נטילת היוזמה.

תקופה שנייה: בלימה, אחרי הפוגה הרחוקה צבאות ערב והתקפה כדי לכבוש שטחים

אסטרטגים גליל מערבי.

ב. הבדלים בין מפת שביתת הנשק (1949) למפת החלוקה (נובמבר 1947):

- **במפת שביתת הנשק אין מדינה ערבית.**
- **במפת שביתת הנשק אין שטח בין-לאומי (ירושלים נכללת בגבולות ישראל).**
- **במפת שביתת הנשק שטח המדינה היהודית גדול יותר (הנגב) והגליל המערבי.**
- **במפת שביתת הנשק יש רציפות טריטוריאלית ליהודים.**
- **במפת שביתת הנשק יפו בתחום המדינה היהודית.**

שאלה-ציין מה היה השינוי שחל בכוחות הלוחמים של היהודים ושל הערבים אחרי הכרזת המדינה. הסבר את הסיבה לשינוי בכוחות הלוחמים היהודים.

תשובה-

פירוק המחותרות והקמת צה"ל.

מה היה השינוי בכוחות הלוחמים של הערבים:

השינוי –

מעבר מכנופיות מקומיות לצבאות של מדינות.

הסבר את הסיבה לשינוי בכוח היהודי:

- עם הכרזת המדינה היה צורך בהקמת צבא ממלכתי אחד שסר למרותו של הדרג המדיני.
- אחדות וליכוד נתפסו כחיוניים לקיום המדינה.
- היה חשש פן הפיצול בצבא יפגע ביכולת לעמוד מול הפלישה הערבית הצפויה.

שאלה- מלחמת העצמאות מאפריל 1948 עד 14 במאי 1948

1. הצג סיבה צבאית וסיבה מדינית להחלטה של הנהגת היישוב לשנות את שיטת הלחימה באפריל 1948.

תשובה-מלחמת העצמאות מאפריל 1948 עד 14 במאי 1948

א. סיבה צבאית להחלטה של הנהגת היישוב לשנות את שיטת הלחימה באפריל

1948

- עד עתה הייתה היוזמה בידי הערבים, והיישוב רק התגונן.
 - המצב בערים המעורבות היה ככי רע: צלפים, מכונות תופת.
 - חלק מדרכי התחבורה היו בשליטת הערבים, בפרט הדרך לירושלים. שיטת השיירות נכשלה.
 - מקומות יישוב רבים [כמו העיר העתיקה, גוש עציון ועוד] היו מנותקים, וסבלו מהתקפות של "צבא ההצלה" הערבי.
- סיבה מדינית להחלטה של הנהגת היישוב לשנות את שיטת הלחימה באפריל

1948

- חשש מביטול החלטת החלוקה של האו"ם, אם יתקבל הרושם שהיישוב אינו יכול להחזיק מעמד.
- חשש מכרסום במדיניות התמיכה של ארצות-הברית בהחלטת החלוקה.

תאר שנים מההישגים של היישוב היהודי במלחמה מאפריל 1948 עד הכרזת המדינה.

תשובה-ההישגים של היישוב היהודי במלחמה מאפריל 1948 עד הכרזת המדינה

- הושג רצף טריטוריאלי ממטולה בצפון דרך הגליל התחתון, העמקים, מישור החוף ויישובי הנגב.
- חלקים גדולים של ירושלים היו ברובם בשליטה יהודית.
- כיבוש של הערים המעורבות, למשל טבריה, צפת, יפו, חיפה.
- ההנהגה הערבית המקומית התפוררה.
- שיפור המערך הצבאי: התארגנות הכוחות לחטיבות והגעת משלוחי נשק מחו"ל בכמויות גדולות.

שאלה- מלחמת העצמאות

הצג שתי סיבות לפלישת הצבאות של מדינות ערב במלחמת העצמאות, והבא שני גורמים לניצחון של ישראל במלחמה.

תשובה מלחמת העצמאות

הצג סיבות לפלישת הצבאות של מדינות ערב במלחמת העצמאות:

- הכוחות הערביים המקומיים לא הצליחו להביס את היישוב היהודי.
- מנהיגי מדינות ערב קיוו כי הצבאות הסדירים יצליחו למנוע את הקמת מדינת ישראל, שהיא נטע זר בלב העולם הערבי.
- רצון התפשטות לשטחים נוספים של מדינת ישראל.
- רצון להסית את דעתם של המוני העם במדינות הערביות השונות מביקורת של ענייני מדיניות הפנים, ולאחדם מול אויב חיצוני.

הבא גורמים לניצחון של ישראל במלחמה:

- צה"ל ניחן בגמישות אסטרטגית וביכולת להגיב על צעדי האויב, למצוא פתרונות לשינויים ולהפתיע.
- האסטרטגיה ההתיישבותית, שבה שובצו יישובים לתוך אזורים ערביים טהורים, היוותה גורם שריתק את כוחות האויב, ואפשר לצה"ל להשתמש ביישובים כבסיסי יציאה, בשלב קרבות התנופה.
- צה"ל היה כפוף למוסדות מסודרים ולמנהיגות אחת עוד מימי היישוב, והייתה לו תשתית ארגונית ושלטונית מסודרת

- ישראל ניצלה עד למקסימום את מצבת כוח האדם שעמד לרשותה.
- לרבים מחיילי צה"ל היה ניסיון צבאי קודם, שנצבר במהלך לחימתם במסגרת הצבא הבריטי במלחמת העולם השנייה.
- יעילות המודיעין של צה"ל.
- העובדה שחיילי מדינות ערב לא לחמו למען חירותם או קיומם הביאה לחוסר מוטיבציה ללחימה.
- כל אחת מהמדינות הערביות פעלה בנפרד ובחוסר תיאום עם האחרות.
- מדינות ערב לא הצליחו למצות את פוטנציאל כוח האדם שלהן.
- חוסר ניסיון קרבי והכשרה מבצעית של החיילים הערבים, וכן רמת ההשכלה הנמוכה שלהם.
- הצבאות הערביים למדו את המבנים של צבאות אירופיים וחקו את אורחות לחימתם, בלי לסגלם לנתונים בארץ ישראל.

שאלה-מלחמת העצמאות הסתיימה בהסכמי שביתת נשק עם מדינות ערב. הסבר מהו הסכם שביתת נשק, והצג הסכם עם אחת ממדינות ערב.

תשובה- הסבר מהו הסכם שביתת נשק:

- מבוא להסכם שלום.
- הסכם בין שני צדדים לוחמים על סיום הקרבות. הסכם שביתת נשק אינו הסכם שלום, ואינו הסכם של קבע, אולם הוא מהווה בדרך כלל פשרה בין מציאות צבאית שנוצרו לבין השאיפות הטריטוריאליות של כל אחד מן הצדדים.

הצד הסכם עם אחת ממדינות ערב:

ההסכם עם מצרים

- לצבא המצרי הנצור ב"כיס פאלוג'ה" הותר לעזוב את ארץ ישראל על ציודו ונשקו.
- כל שטח הנגב נכלל בתחום מדינת ישראל.
- רצועת עזה נשארה בתחום מצרים.
- אזור עוג'ה אל-חפיר (ניצנה) נקבע כשטח מפורז, וכמקום מושבה של ועדת שביתת הנשק.

ההסכם עם לבנון

- הגבול הבין-לאומי מראש הנקרה עד אזור מטולה ישמש כקו שביתת הנשק, ועם החתימה ישראל תיסוג מתחומי לבנון.

ההסכם עם ירדן

- הירדנים ויתרו על השטח של ואדי ערה.
- ישראל ויתרה לירדן על שטחים מסוימים בסביבת הרי חברון.
- נקבע שיינתן חופש תנועה ליהודים בדרכים חיוניות המובילות לירושלים ולמקומות הקדושים.
- מעמד הר הצופים.

ההסכם עם סוריה

- קו ההפוגה נקבע כקו שביתת הנשק.
- פירוז השטחים שממזרח לחולה ולכינרת.

שאלה- פלישת צבאות ערב במלחמת העצמאות

- א. עם הכרזת המדינה פלשו צבאות של חמש מדינות ערביות לארץ ישראל. לכולן הייתה מטרה משותפת, אך לכל אחת מהן היה גם אינטרס משלה. הסבר את האינטרס של שלוש ממדינות אלה.

תשובה - פלישת צבאות ערב במלחמת העצמאות

א. האינטרס של מדינות ערב:

ירדן

- * הגדלת השטח והאוכלוסייה של המדינה.
- * מוצא לים התיכון.
- * שליטה על ירושלים בשל קדושתה לאסלאם.

סוריה

- * הרחבת הגבולות על ידי צירוף הגליל.
- * מוצא נוסף לים התיכון.

מצרים

- * הרחבת הגבולות (כיבוש הנגב)
- * לחסום את המלך עבדאללה משליטה בלעדית על ארץ-ישראל המערבית.
- עירק - לחזק את עבר הירדן.
- לבנון - סיפוח הגליל יחזק את הרוב המוסלמי נגד העדות הנוצריות והמיעוטים האחרים.

שאלה - הבא שני הסברים להצלחה בבלימת הפלישה הערבית לארץ ישראל.

תשובה - הסברים להצלחת הבלימה:

- רוח הלחימה היהודית.
- תגבור אמצעי לחימה שהגיעו ארצה.
- פריסת היישובים העבריים (התיישבות אסטרטגית) וההגנה המרחבית.
- הכוחות הפולשים היו חסרי ניסיון צבאי.
- כישלון מודיעיני של צבאות ערב.
- חולשת הכוחות הלוחמים בשל פער חברתי בין קצינים לזוטרים.
- פיקוד עליון אחיד של היהודים.
- סכסוך בין הערבים בינם לבין עצמם וחוסר תאום.

שני העשורים הראשונים של המדינה, משפט אייכמן ומלחמת ששת הימים:

שאלה: משפט אייכמן חולל שינויים עמוקים בתודעה של הציבור בישראל בכל

הקשור לשואה ולניצולי השואה.

הסבר קביעה זו בעזרת שניים מהשינויים

תשובה: הסבר את הקביעה שמשפט אייכמן חולל שינויים בתודעה של הציבור

בישראל בכל הקשור לשואה ולניצולי השואה, בעזרת שינויים:

שבירת קשר השתיקה: נושא השואה הפך להיות דומיננטי בשיח הישראלי, בניגוד לשולית שהייתה מנת חלקו קודם לכן השתנה היחס לקרבנות השואה: במקום לראות בהם עדר שהלך כצאן לטבח גברו ההזדהות עמם והרצון לשמוע את קול הניצולים.

השתנו המושגים 'גבורה' 'התנגדות': עד המשפט 'גיבור' היה רק מי שלחם באופן פיזי, אך בעקבות המשפט והעדויות שהושמעו בו, ייחסו לגבורה גם היבטים של עמידה יהודית.

גברה המודעות לחשיבות של מדינת ישראל גם כמפלט לעם היהודי וגם כמייצגת את העם היהודי.

לימוד נושא השואה הפך חובה במערכות החינוך, בניגוד למצב שהיה בעבר

משפט אייכמן - הסבר את חשיבותו של משפט אייכמן.

משפט אייכמן היווה נקודת מפנה בהתייחסותה של החברה הישראלית לשואה, לניצוליה ולזיכרון הקולקטיבי שלה. באמצעות המשפט מתחיל הזיכרון הפרטי לתפוס מקום לצד הזכרון הקולקטיבי. מספר השפעות בולטות היו למשפט:

1. המשפט כגורם מאחד. בניגוד למשפט קסטנר והמחלוקת בנושא השילומים, היה רוב הציבור הישראלי מאוחד בעניין העמדתו לדין וגזר דינו של אייכמן. המשפט חיזק את תחושת ה"ביחד".
2. שינוי ביחס החברה אל השואה. עד למשפט אייכמן לא תפסה השואה מקום באתוס הישראלי. המשפט הוביל לכך שנוצר קשר הדוק בין השואה לבין הקמת המדינה. המדינה קיימת כדי שלא תתרחש שואה ואם תתרחש, יהיה ליהודים היכן לחיות.
3. שינוי ביחס החברה אל הניצולים. המשפט הביא לחשיפה אדירה של הזיכרון הפרטי וחדירת הזכרונות הפרטיים לתוך הזכרון הקולקטיבי. ניצולי השואה החלו לתפוס מקום מרכזי בזכרון הקולקטיבי, בצד הנספים והגיבורים וסיפורו הפרטי הפך להיות בעיני החברה הישראלית, אך גם בעיניו, חלק מסיפור השואה. החברה הישראלית החלה להתייחס אל הניצולים לא רק כאל "מהגרים", "עולים חדשים" שצריכים להתמקד בהווה כדי לבנות עתיד, אלא כבעלי עבר שיש לו משמעות הן במישור האישי והן במישור הלאומי. בעקבות המשפט, עברם של הניצולים הפך להיות חלק מההיסטוריה הלאומית. היחס התייב לפרטיזנים ולמורדי הגטאות מחד, ומאידך היחס השלילי אל אלו שלא נלחמו, וזכו לכינוי "כצאן לטבח", השתנה בעקבות המשפט. עתה כולם קורבנות, לכולם יש מקום במערכת ההנצחה.

שאלה: הסבר כיצד השפיע משפט אייכמן על תפיסת השואה בחברה הישראלית.

כיצד השפיע משפט אייכמן על תפיסת השואה בחברה הישראלית

- בעקבות המשפט הפך נושא השואה לנושא דומיננטי בשיח הישראלי, ובמערכת החינוך.
 - שבירת קשר השתיקה.
 - שינוי במושגים "גבורה" ו"התנגדות".
 - שינוי היחס לקרבנות השואה.
- חשבון נפש של הישראלים בנוגע ליחסם

כתוב שתי תוצאות של המלחמה בחזית ירדן במהלך מלחמת ששת הימים.

תוצאות של המלחמה בחזית ירדן במהלך מלחמת ששת הימים

- שחרור ירושלים.
- הוספה של שטחי יהודה ושומרון למדינת ישראל.
- שחרור הכותל.
- אופוריית ניצחון והתעוררות לאומית בעקבות החזרה לנחלת האבות.
- תחילתו של ויכוח ציבורי בנוגע לעתיד יהודה ושומרון.
- הפיכת ישראל לגורם מדיני חזק שיש להתחשב בו

שאלה: הסבר שניים מהגורמים שהביאו לפרוץ מלחמת ששת הימים.

הגורמים שהביאו לפרוץ מלחמת ששת הימים:

- הקרב על המים - הטיית מקורות הירדן על ידי הסורים.
- החלפת השלטון בישראל: אשכול במקום בן-גוריון. דימויו ההססני חיזק את תחושת הערבים שישראל חלשה.
- ההחרפה ביחסים בין ארצות-הברית (שתמכה בישראל) לברית המועצות (שתמכה בסוריה).
- סילוק האו"ם וסגירת מִצְרֵי טיראן על ידי מצרים.
- ריכוז צבא מצרי בחצי האי סיני.
- רצון מצרים "לסגור חשבון" עם ישראל מאז מלחמת סיני.
- הידוק שיתוף הפעולה הכלל ערבי נגד ישראל: ועידות הפסגה, בריתה גנה בין מצרים לסוריה.
- כדי להגן על אזרחי ישראל מפני פעולות טרור של מחבלים, נערכו פעולות תגמול שחיממו את האזור.
- המתחות בצפון.

שאלה-

בחר בשתיים מהמדינות שנגדן נלחמה ישראל במלחמת ששת הימים. ציין גורם אחד למתח ששרר בין ישראל לבין כל אחת מהמדינות שבחברת.

ציין הישג טריטוריאלי אחד שהשיגה ישראל מול כל אחת מהמדינות שבחרת.

תשובה-ציין גורם למתח בחזית ירדן לפני המלחמה:

- פעולות טרור של אש"ף, שהביאו לפעולות תגמול של ישראל.
- הצג הישג טריטוריאלי שהושג בעקבות המלחמה:
- הכותל, ירושלים המזרחית.
- שטחי יהודה ושומרון.
- ציין גורם למתח בחזית מצרים לפני המלחמה:
- סילוק כוחות האו"ם מהגבול המצרי.
- סגירת מיצרי טיראן על ידי המצרים.
- ריכוז צבא מצרי בחצי האי סיני.
- כריתת ברית הגנה בין מצרים לסוריה.
- ציין הישג טריטוריאלי שהושג בעקבות המלחמה:
- סיפוח חצי האי סיני ורצועת עזה
- ציין גורם למתח בחזית סוריה לפני המלחמה:
- הטיית מקורות הירדן על ידי הסורים.
- כריתת ברית הגנה בין מצרים לסוריה.
- ירי על יישובי הגליל העליון.
- הפעלת מסוקי קרב סוריים, בתגובה על הירי.
- ציין הישג טריטוריאלי:
- רמת הגולן.

עליית יהודי אתיופיה

הסבר כיצד באים לידי ביטוי הגעגועים לציון בשיר " החסידה " שכתב חיים אידיסיס באמצעות דוגמאות.

תשובה:

-בשיר מתוארת החסידה שעפה לארץ ישראל מעבר להרים מעבר לנילוס

- יהודי אתיופיה מצפים בשיר שיהיה להם קשר לירושלים

הצג פעולה אחת שעשתה מדינת ישראל כדי לסייע ליהודי אתיופיה

-מבצע שלמה להעלאת יהודי אתיופיה שהיו נתונים בסכנה באמצעות מתן שוחד לשליט אתיופיה.

הצג פעולה אחת שעשה פרדה אקלום כדי לקדם את עלייתם של יהודי אתיופיה

-יצר קשר עם ישראל באמצעות מברק

-עבר הכשרה בישראל ויצר קשרים עם המוסד

-דאג לדרכונים מזויפים

הצג את זיקת יהודי אתיופיה לירושלים כפי שבאה לידי ביטוי בשיר " החסידה ", הצג ניסיון אחד של עליית יהודים מאתיופיה לארץ ישראל לפני מבצע משה 1984, האם הצליח?

הצג באילו נסיבות מדינת ישראל מחליטה שחוק השבות יחול על יהודי אתיופיה. הצג את הבעיה ואת פסיקתו של הרב עובדיה יוסף.

צייך שני קשיים או סכנות שהיו כרוכים בעלייתם של יהודי אתיופיה. אחד קשור למבצע משה 1984 ואחד למבצע שלמה 1991.

תשובה:

ליהודי אתיופיה הייתה זיקה חזקה ביותר לירושלים ולארץ ישראל. בולט מאוד עניין הזיקה בכל הסרטונים שראינו. הריאיונות האישיים עם עולי אתיופיה. בלטה הנכונות שלהם לסכן עצמם עד כדי הקרבה בניסיונות לעלייה. שלעיתים לא צלחו, בשיר החסידה זה בולט במיוחד כאשר החסידה מקיימת את המסע מאתיופיה לארץ ישראל אותו מסע שעליו חלמו יהודי אתיופיה, וזה גם מה שנתן להם כוח להתמודד עם הקשיים הרבים בתהליך עלייתם לישראל. המשורר מבקש שהחסידה תביא לפחות אות חיים מירושלים

-היה ניסיון אחד של קייס אבא מהרי ב 1962 שלא צלח והוא חזר לאתיופיה.

-היה ניסיון אחר של פרדה אקלום שביקש להגיע לארץ וללמוד איך להעלות את היהודים מאתיופיה, הפך לאיש מוסד וארגן את מבצע משה 1984

-הייתה שאלה לגבי יהדותם של יהודי אתיופיה מאחר והיה נתק בינם ובין כל הקהילות בעולם, הם שמרו על מסורת עתיקה ולא לפי הפסיקות שנפסקו במשך הדורות. אך הרב עובדיה יוסף פסק שהם יהודים, ולכן חל עליהם חוק השבות

-במבצע משה היו סיכונים רבים בדרך עד שחצו את הגבול ועברו לסודן. רבים סבלו מרעב משודדים ועוד

-במבצע שלמה- היציאה הייתה במטוסים מאתיופיה תוך 36 שעות, מבצע מאוד אינטנסיבי של חיל האוויר, היה צריך לעשות זאת בזריזות רבה.

תקופת השואה

מדיניות הנאצים בגרמניה

האידיאולוגיה הנאצית

א. מהי "תורת הגזע"?

הסבר כיצד תורה זו באה לידי ביטוי בתעמולה הנאצית.

בתשובתך הבא דוגמה אחת.

ב. הסבר שני רעיונות של האידיאולוגיה הנאצית המנוגדים לערכי היהדות.

תשובה:

האידיאולוגיה הנאצית

א. "תורת הגזע":

תורה הטוענת שבני האדם אינם שווים מיסודם, ועל הגזע "העליון" הארי לשלוט בגזעים "נחותים". לטענתם, סימני הגזע הם תורשתיים ואין אפשרות לשנותם. הגזע היהודי הוא בתחתית הסולם.

כיצד "תורת הגזע" באה לידי ביטוי בתעמולה הנאצית:

- הצגת היהודי כטפיל, כמזיק ביולוגי באה להצדיק, כביכול, את הסכנה לגזע העליון.

- הדגשת תכונות נעלות של הגזע הארי (כגון יופי, חוזק, יצירתיות) והדגשת תכונות שליליות, כביכול של היהודים (כגון כיעור, אכזריות, בוגדנות, הרס תרבות). באה להצדיק את ההיררכיה הגזעית.

ב. רעיונות של האידאולוגיה הנאצית המנוגדים לערכי היהדות:

- על פי המוסר הגרמני צריך לטפח את החזקים, ואילו המוסר היהודי תומך בחלשים.

- האידאולוגיה הנאצית מבטלת את המצפון והאחריות האישית, ומחייבת צייתנות מוחלטת למנהיג, ואילו היהדות דוגלת באחריות של כל פרט למעשיו.

- האידאולוגיה הנאצית רואה במלחמה ערך חשוב המשרת את החזקים ומתנגדת לרעיון המשיחי של שלום עולמי.

- האידאולוגיה של תורת הגזע התירה המתת מפגרים, חולים וכד' מול הצו היהודי של "לא תרצח".

- הרעיון של תורת הגזע נוגד את התפיסה היהודית של ערך האדם ("נברא בצלם").

- חידוק משיחי סוציאליסטי.

כתוב יסוד אחד באנטישמיות הנאצית שנלקח מהאנטישמיות המודרנית, ויסוד

אחד שנלקח מהאנטישמיות המסורתית.

יסודות באנטישמיות הנאצית שנלקח מהאנטישמיות המודרנית:

- תורת הגזע.

- אנטישמיות בשירות הפוליטיקה.

- האיום היהודי: היהודי המשתלט על העולם. יהדות הממון הבין-לאומית.

יסוד שנלקח מהאנטישמיות המסורתית

הדימוי היהודי: בדמות השטן, תאב דם לצורך פולחן (עלילות דם), היהודי רודף בצע – גורם דתי השפלת היהודים.

שאלה: כתוב יסוד אחד באנטישמיות הנאצית שנלקח מהאנטישמיות המודרנית, ויסוד אחד שנלקח מהאנטישמיות המסורתית.

תשובה: יסודות באנטישמיות הנאצית שנלקח מהאנטישמיות המודרנית:

- תורת הגזע.
 - אנטישמיות בשירות הפוליטיקה.
 - האיום היהודי: היהודי המשתלט על העולם. יהדות הממון הבין-לאומית.
- יסוד שנלקח מהאנטישמיות המסורתית**
- הדימוי היהודי: בדמות השטן, תאב דם לצורך פולחן (עלילות דם), היהודי רודף בצע – גורם דתי השפלת היהודים.

שאלה: ציין 3 צעדים שנקטו הנאצים נגד יהודי גרמניה בשנים 1933-1935, והסבר במה הם משקפים את עקרונות תורת הגזע הנאצי

תשובה:

1933-הוצאת היהודים מהשירות הציבורי: עליונות הגזע הארי והשפלת תת הגזע השמי, הרחקת היהודים מעמדות כוח.

1933 -שרפת ספרים והרחקת יהודים מחיי התרבות: טיהור התרבות הארית מהשפעת המוסר היהודי-נוצרי מחיצה תרבותית בין הגזעים

1935- החוק להגנת הדם והכבוד הגרמני- ביטול אזרחותם של יהודים

- חוק אזרחות הרייך-הגדרת מיהו יהודי, הפרדה כללית של הגזע הארי מהגזע היהודי

שאלה: הצג שניים מהצעדים שנקטו הנאצים כלפי יהודי גרמניה בשנות ה-30.

הסבר שניים מעיקרי האידיאולוגיה הנאצית שעליהם מבוססים צעדים אלו.

תשובה:

-יום החרם –תורת הגזע,

- חוק להשבת הפקידות –תורת הגזע,, אנטישמיות

-שריפת הספרים –תורת הגזע, עליונות תרבותית, אנטישמיות

- חוקי נירנברג –תורת הגזע, , אנטישמיות

- חוק השחיטה הכשרה –תורת הגזע, , אנטישמיות

- גירוש זבנושין –תורת הגזע, מרחב מחייה, אנטישמיות

- ליל הבדולח –תורת הגזע, , אנטישמיות

הצג דרך אחת בה הצליח השלטון לסחוף את ההמונים להצטרף לצעדים אלו כלפי היהודים.

תעמולה באמצעות רדיו, אומנות, חינוך, קולנוע, עיתונות.

שאלה: ציין 3 צעדים שנקטו הנאצים נגד יהודי גרמניה בשנים אלה, והסבר במה הם משקפים את עקרונות תורת הגזע הנאצית. (1933-1935)

1933 הוצאת היהודים מהשירות הציבורי:עליונות הגזע הארי והשפלת תת הגזע השמי, הרחקת היהודים מעמדות כוח.

1933 שרפת ספרים והרחקת יהודים מחיי התרבות: טיהור התרבות הארית מהשפעת המוסר היהודי-נוצרי מחיצה תרבותית בין הגזעים

1935- החוק להגנת הדם והכבוד הגרמני- ביטול אזרחותם של יהודים

1935 חוק אזרחות הרייך-הגדרת מיהו יהודי, הפרדה כללית של הגזע הארי מהגזע היהודי

שאלה: פרט והסבר את עקרונות האנטישמיות הנאצית !

- תורת הגזע – העם היהודי טפיל,
- "מרחב המחיה", עליונות הגזע הארי לעומת הגזע השמי
- קנוניה יהודית להשתלט על העולם
- היהדות כתופעה רוחנית משחיתה את האנושות

שאלה: לפניך קטע ממאמר העוסק בקשר שבין ההקצנה במדיניות האנטישמית של הנאצים לבין ההקצנה במדיניות החוץ של גרמניה.

קרא את הקטע שלפניך, וענה על השאלות :

שנת 1938 הייתה שנת מפנה בתחום המדיניות האנטישמית של המשטר הנאצי. נשאלת השאלה כיצד יש להסביר את ההתפרצות של הגל האנטישמי המחודש בשנה זו, לאחר שנתיים של רגיעה יחסית.

מסמך של משרד החוץ הגרמני מינואר 1939 קושר את המדיניות האנטישמית לאירועים הכלליים שהיו ב-1938 – סיפוח אוסטריה וחבל הסודטים. המסמך פותח בקביעה מפורשת:

"כנראה אין זה מקרה כי שנת 1938, שנת הגורל, לא זו בלבד שהביאה לידי הגשמה את החזון של גרמניה גדולה יותר, אלא גם קירבה את השאלה היהודית לפתרונה. המדיניות של גרמניה כלפי היהודים הרי הייתה גם הסיבה וגם התוצאה של מאורעות 1938. גידול ההשפעה היהודית והמנטליות היהודית המשחיתה בפוליטיקה, בכלכלה ובתרבות שיתקו את כוחו של העם הגרמני ואת רצון ההתחדשות שלו... ריפוי חולי זה בגוף הלאומי היה אפוא אחד התנאים המוקדמים העיקריים למאמץ העצום, שהוביל ב-1938, בניגוד לרצון העולם, לגיבושו של הרייך הגרמני הגדול".

יש לציין כי מסמך זה אינו יוצא דופן. קשר בין האירועים האנטישמיים לבין מדיניות החוץ של גרמניה עולה גם ממסמכים אחרים מאותה תקופה.

בכל הנוגע למדיניות החוץ של גרמניה, יש לציין כי כבר בשנת 1937 הבין היטלר שגרמניה לא תוכל לעמוד כלכלית במרוץ החימוש מול צרפת ובריטניה, אבל הוא הבין גם שאינו יכול להפסיק את המרוץ אם ברצונו להגשים את העקרונות האידאולוגיים שלו. מכאן בא הדחף לפעול מהר ולא לחכות יותר, ולנצל את עליונותה הזמנית של גרמניה כדי להתפשט ולהשיג חומרי גלם על ידי ניצול המדינות השכנות. היטלר חש גם כי אין הוא יכול לחכות עוד מכיוון שלא היה בטוח כי הציבור הגרמני יתמוך בו בטווח הארוך, בדרכו להגשים את המטרות האסטרטגיות של הנאציזם ...

עד 1938 נהג היטלר בערמומיות, ונהג להצהיר על רצונו בשלום. מטרת מדיניות החוץ שלו עד אז הייתה להבטיח דעת קהל בין-לאומית אוהדת... כעת הוא נעשה חסר סבלנות... ופעל למען סיפוח אוסטריה וחבל הסודטים... בריטניה הסכימה לסיפוח הסודטים בתנאי שהדבר ייעשה בדרכי שלום.

בהקשר זה, של ההקצנה במדיניות החוץ, יש להבין גם את ההקצנה במדיניות האנטישמית בשנת 1938. היטלר ראה בכל התפתחות בגרמניה ומחוצה לה התמודדות מתמדת עם האויב היהודי. מבחינתו המציאות בגרמניה הייתה תוצאה של פעילות יהודית המנוונת את האורגניזם (הגוף) הלאומי, ולפיכך יש להילחם בפעילות זו בכל העוצמה. (מעובד על פי ד' בנקיר, 1938: מדיניות חוץ, הקצנה

פוליטית ואנטישמיות,

בתוך בשביל הזיכרון 30, יד ושם, 1998

עמ' 4-8,

במסמך של משרד החוץ הגרמני, המצוטט במאמר, מובאת טענה נגד היהדות. שאלה: הצג את הטענה על פי מסמך זה, והסבר אותה על פי מה שלמדת על האנטישמיות הנאצית. הצג דוגמה אחת לצעד שננקט בשנות השלושים בגרמניה כלפי היהודים, בשם טענה זו.

תשובה:

. ציטוט מן הקטע – גידול ההשפעה היהודית והמנטליות היהודית..... שיתקה את העם הגרמני.

הסבר – על פי האנטישמיות הגזענית הגזע היהודי הוא גזע משחית, הוא הורס, הוא מנסה להשתלט על העולם ובדרך להרוס הכל, את הכלכלה, את התרבות... משנת עלייתו של היטלר לשלטון – 1933 היו פעולות נגד העם היהודי בכל התחומים על מנת שהעם הגרמני יוכל להשתחרר מההשפעה היהודית המקלקלת –

- יום החרם הכלכלי – 1/4/33 – יום חרם על עסקים יהודים היות והיהודים הם נטע זר. ביום החרם עמדו חיילים סמוך לחנויות יהודים עם כרזות – אל תקנו אצל יהודים. החרם נמשך יום אחד – שבת.
- החוק בדבר החזרת הפקידות המקצועית על כנה – 7/4/33 – חוק שמוציא את כל היהודים מהשירות הציבורי. בעקבות החוק פוטרו אלפי היהודים. הצעד גרם לפגיעה במעמד הכלכלי של היהודים ובהרחקתם מן החברה.
- שריפת ספרים של יהודים – 10/5/33 – נערכה שריפה פומבית של ספרים יהודיים בהרבה מערי גרמניה. צעד שבא להמחיש את הזיהום התרבותי שהיהודים עשו לעם הגרמני.
- הקמת לשכת התרבות של הרייך – 9/33 – כל האמנים מאוגדים יחד. ליהודים לא נותנים עבודה. המטרה – לטהר את התרבות היהודית מהאמנות היהודית.
- גזירות כלכליות – יהודים שרצו להגר היה מותר להם לקחת איתם רק 200 מארק. הוגבלו מספר היהודים בבת"ס ממשלתיים ובאוניברסיטאות.
- חוקי נירנברג – 9/1/35 – חוקים בסיסיים שמהם נגזרו תקנות לביצוע מהלכים אנטי יהודיים נגד יהודי גרמניה. חוק אזרחות הרייך – אזרח הרייך הוא רק אותו נתין המדינה בעל דם גרמני או בעל דם קרוב. חוק להגנת הדם הגרמני והכבוד

הגרמני: נישואי תערובת – אסורים. נישואים שכבר היו – מתבטלים. יחסים מחוץ לנישואין – בין יהודים לנתיני המדינה – אסורים.

. על פי המאמר , הצג את השיקול שהנחה את היטלר במדיניות החוץ שלו עד שנת 1938 . על פי מה שלמדת, הסבר כיצד השפיע שיקול זה על המדיניות כלפי היהודים עד שנת 1938.

תשובה:

. ציטוט – עד שנת 1938 נהג היטלר בערמומיות... נהג להצהיר על רצונו בשלום. ההתייחסות ליהודי גרמניה הייתה בעליות ומורדות – 33 – שנה קשה. 34 – אין צווים או חוקים חדשים. 35 – חוקי נירנברג. 36,37 – רגוע. אפילו מסירים חלק מההגבלות לכבוד האולימפיאדה. 38 – שנת מפנה לרעה.

הסבר את עיקרון "מרחב המחיה".

העם הגרמני זכאי להבטיח לעצמו, גם בכוח, שטח נוסף למחיה (בעיקר מפולין ורוסיה). במרחב החדש תתפתח האומה הגרמנית, על בסיס גרמני טהור ויוגשם הקשר בין דם אדם ואדמה. עיקרון זה מעוגן בתורת הגזע. מלחמתה של גרמניה הנאצית ביהודים אשר בארצה החלה בשנת 1933, והיא הלכה והחריפה בהדרגה.

. פרט את התוכן של חוקי נירנברג (1935) והסבר במה השפיעו חוקים אלה על המעמד של יהודי גרמניה

חוק אזרחות הרייך: נתין המדינה הוא בעל דם גרמני או בעל דם קרוב לו. זכות אזרחות הרייך מוענקת ע"י מתן תעודות אזרחות

הרייך. אזרח הרייך הוא בלבד בעל הזכויות הפוליטיות המלאות בהתאם לחוקים.

חוק להגנת הדם הגרמני והכבוד הגרמני: איסור נישואים בין יהודים ובין נתיני המדינה בעדי דם גרמני או דם קרוב לו. ביטול

נישואים בניגוד לחוק זה, איסור קיום יחסים מחוץ לנישואים בין יהודים ונתיני המדינה. איסור על העסקת נתינות המדינה בעלות

דם גרמני במשק בית יהודי, אם גילן פחות מ-45 שנים. איסור על הנפל דגל הרייך ע"י יהודים איסור הצגת צבעי הרייך ע"י יהודים.

השפעה: שלילת האזרחות, הסרת ההגנה החוקית מהיהודים, נישול כלכלי, אפליה גזענית הפרדה גמורה בין יהודים וגרמנים

ציין 3 שלבים שמשקפים את ההחרפה במדיניות הנאצית נגד היהודים החל מעליית הנאצים לשלטון עד תום המלחמה. הסבר באמצעות פעולה אחת מכל שלב במה התבטאה ההחרפה במדיניות זו.

שלב 1 - הרחקת היהודים מהכלכלה, מהתרבות והחברה הגרמנית באמצעות חוקים ומעשים אלימים: חרם כלכלי, חוקי נירנברג, ליל הבדולח

שלב 2 – פירוק הקהילות הקטנות וריכוז היהודים: גירוש היהודים מהעיירות וריכוזם בגטאות, הקמת יודנראטים, מחנות עבודה, "תוכנית לובלין"

שלב 3 - תכניות ההשמדה ההמוניות: חיסול הגטאות, רצח המוני, משלוחים למחנות השמדה, צעדות המוות

הצג שתי פעולות של הנאצים נגד יהודי גרמניה ב-1938 והסבר מדוע כל אחת מהפעולות שהצגת מבטאת החרפה במדיניות הנאצית יהודית

נישול כלכלי מוחלט של היהודים - עד אז יכלו לעסוק בכמה מענפי הכלכלה

ליל הבדולח - לראשונה פוגרום אלים מלווה רצח

גירוש כפוי (זבונשיין) - עד אז הגירה כביכול מרצון

התחזקות הטרור, כליאת אלפי יהודים במחנות ריכוז-לראשונה נאסרו יהודים רק בגלל מוצאם

פירוק הקהילות וכל הארגונים היהודיים מחוץ לחוק - בוטל המעמד המוכר של הקהילות והתערערה התשתית הארגונית-תרבותית

הוספת השמות שרה וישראל והאות J- הבחנה גלויה של היהודים לשם זיהויים הפורמאלי בתעודות

הסבר שתיים מהסיבות להקצנת מדיניות הנאצים כלפי היהודים בשנת 1938.

ההתחזקות במדיניות החוץ (אנשלוס, סיפוח חבל הסודטים) צמצמה את החשש מדעת קהל.

היערכות למלחמה ופיתוח כלכלת מלחמה

תוצאות ועידת אוויאן – אדישות המעצמות

מדיניות פייסנית של בריטניה וצרפת

הצג 3 ביטויים להקצנה זו.

אריזציה כפייתית

אלימות נגד יהודי אוסטריה וכפיית הגירה

המשך מגמת הבידוד וההשפלה: ישראל ושרה בתעודת זיהוי. בדרכון J, הרחקת ילדים יהודים מבתי"ס גרמנים

הרחקה מוחלטת של יהודים מהחיים הכלכליים בגרמניה.

ביטול המעמד הציבורי של הקהילות

גירוש זבונשיין

ליל הבדולח

הטלת קנס בסך מיליארד מארקים על יהודי גרמניה

במה התבטא המפנה ב-1938 במדיניות החוץ הנאצית ובמה הוא התבטא ביחס כלפי היהודים?

מדיניות החוץ - סיפוח אוסטריה (אנשלוס), חבל הרוהר, וחבל הסודטים

היחס ליהודים – "ליל הבדולח" האות J בדרכונים, גירוש יהודים בעלי אזרחות פולנית (גירוש זבונשיין), עידוד הגירה

שאלה: תאר שני אירועים מרכזיים בשנה זו המבטאים את יחס מדינות המערב כלפי המדיניות הנאצית.

ועידת אוויאן – דנה בבעיית הפליטים חשפה את אין האונים של המערב וחששותיו להכעיס את היטלר – "אור ירוק" להשמדה

הסכם מינכן – בעיית הסיפוחים, מדיניות הפיוס

(חרם סחורות בארה"ב)

שאלה: הצג 3 דרכים שבאמצעותם התמודדו היהודים בגרמניה עם מציאות חיייהם בשנות ה-30

תשובה:

1. הקמת הנציגות הארצית כגוף תומך ומייצג.

2. ארגוני עזרה וסעד.

3. הסבה מקצועית, הכשרה למקצועות אחרים.

4. הגירה מעיירות וכפרים לערים הגדולות.

5. הקמת רשת חינוך יהודית, בתי מדרש למבוגרים.
6. הקמת איגודי תרבות יהודיים.
7. חיזוק הגאווה היהודית "שאו בגאון את הטלאי הצהוב"
8. עליית הנוער.
9. חיזוק התנועות החלוציות והכשרה של התנועה הציונית.

שאלה: חלק ניכר מיהודי גרמניה לא היגרו ממנה עד "ליל הבדולח". הבא 3 הסברים לכך.

ההנחה ששלטון הנאצים הוא זמני ויש לגלות אורך רוח ולהחזיק מעמד.
התנודות במדיניות האנטי-יהודית (לחץ והרפיה לסירוגין) נטרלו את תחושת הסכנה.
הזדהות עמוקה של חלק ניכור מהיהודים עם המולדת והתרבות הגרמנית, לכן הגירה התפרשה כפגיה בנאמנות למולדת.
קשיים כלכליים: הוצאת רכוש מגרמניה מלווה בהפסדים רבי, קושי לממן את ההגירה.
חשש מקשיי קליטה בארצות שאליהן יהגרו.
סגירת שערי המדינות בפני היהודים.
חשש שהגירה כללית תשמש דוגמא לארצות אחרות שגם בהן רווחה אנטישמיות, ותביא לגירוש כללי של היהודים מהן.
טענת המנהיגות הייתה שהגירה מנוגדת לאחריות של הנהגת הקהילה ("בריחה" מהמערכה)

שאלה: הסבר שתיים מהסיבות להקצנת מדיניות הנאצים כלפי היהודים בשנת 1938.
ההתחזקות במדיניות החוץ (אנשלוס, סיפוח חבל הסודטים) צמצמה את החשש
מדעת קהל.

היערכות למלחמה ופיתוח כלכלת מלחמה
תוצאות ועידת אוויאן – אדישות המעצמות
מדיניות פייסנית של בריטניה וצרפת

שאלה: הצג 3 ביטויים להקצנה זו.

אריזציה כפייתית

אלימות נגד יהודי אוסטריה וכפיית הגירה

המשך מגמת הבידוד וההשפלה: ישראל ושרה בתעודת זיהוי. בדרכון J, הרחקת
ילדים יהודים מבתי"ס גרמנים

הרחקה מוחלטת של יהודים מהחיים הכלכליים בגרמניה.

ביטול המעמד הציבורי של הקהילות

גירוש זבונשיין

ליל הבדולח

הטלת קנס בסך מיליארד מארקים על יהודי גרמניה

במה התבטא המפנה ב-1938 במדיניות החוץ הנאצית ובמה הוא התבטא ביחס כלפי
היהודים?

מדיניות החוץ - סיפוח אוסטריה (אנשלוס), חבל הרוהר, וחבל הסודטים

היחס ליהודים – "ליל הבדולח" האות J בדרכונים, גירוש יהודים בעלי אזרחות
פולנית (גירוש זבונשיין), עידוד הגירה

שאלה: תאר שני אירועים מרכזיים בשנה זו המבטאים את יחס מדינות המערב כלפי
המדיניות הנאצית.

ועידת אוויאן – דנה בבעיית הפליטים חשפה את אין האונים של המערב וחששותיו
להכעיס את היטלר – "אור ירוק" להשמדה

הסכם מינכן – בעיית הסיפוחים, מדיניות הפיוס

(חרם סחורות בארה"ב)

הצג 3 דרכים שבאמצעותם התמודדו היהודים בגרמניה עם מציאות חייהם בשנות
ה-30

1. הקמת הנציגות הארצית כגוף תומך ומייצג.
2. ארגוני עזרה וסעד.
3. הסבה מקצועית, הכשרה למקצועות אחרים.
4. הגירה מעיירות וכפרים לערים הגדולות.
5. הקמת רשת חינוך יהודית, בתי מדרש למבוגרים.
6. הקמת איגודי תרבות יהודיים.
7. חיזוק הגאווה היהודית "שאו בגאון את הטלאי הצהוב"
8. עליית הנוער.
9. חיזוק התנועות החלוציות והכשרה של התנועה הציונית.

"שאוהו בגאון – את הטלאי הצהוב" (רוברט וולטש, אפריל 1933) מה הייתה הכוונה של וולטש בקריאה זו, ומה היה הרקע לקריאתו?

וולטש ביקש מהיהודים לחזור לזהותם היהודית-לאומית שאבדה להם בעקבות התבוללותם בגרמניה.

ביטוי להתנגדות יהודית לנאצים שביקשו להשפילם

הרקע לקריאה זו: עליית הנאצים לשלטון וגזירות הנאצים על היהודים

סימון העסקים היהודים

החרם הכלכלי 1.4.33 קרא להחרים עסקים יהודיים ולהימנע מקנייה אצלם.

חלק ניכר מיהודי גרמניה לא היגרו ממנה עד "ליל הבדולח". הבא 3 הסברים לכך.

ההנחה ששלטון הנאצים הוא זמני ויש לגלות אורך רוח ולהחזיק מעמד.

התנודות במדיניות האנטי-יהודית (לחץ והרפיה לסירוגין) נטרלו את תחושת הסכנה.

הזדהות עמוקה של חלק ניכור מהיהודים עם המולדת והתרבות הגרמנית, לכן הגירה התפרשה כפגיה בנאמנות למולדת.

קשיים כלכליים: הוצאת רכוש מגרמניה מלווה בהפסדים רבי, קושי לממן את ההגירה.

חשש מקשיי קליטה בארצות שאליהן יהגרו.

סגירת שערי המדינות בפני היהודים.

חשש שהגירה כללית תשמש דוגמא לארצות אחרות שגם בהן רווחה אנטישמיות, ותביא לגירוש כללי של היהודים מהן.

טענת המנהיגות הייתה שהגירה מנוגדת לאחריות של הנהגת הקהילה ("בריחה" מהמערכה).

השלבים במלחמת העולם השנייה ובמדיניות הנאצים כלפי היהודים באירופה הכבושה 1939-1945

הצג שתי מטרות שרצו הנאצים להשיג באמצעות ריכוז היהודים בגטאות.

ניתוק היהודים מהאוכלוסייה הכללית.

להקל על עצמם בביצוע המדיניות האנטי יהודית בעתיד

להגביר את תנאי הדיכוי והלחץ כדי להאיץ את הכחדת היהודים

להרחיק את "האיום" היהודי: פגיעה בכלכלה והפצת מחלות מדבקות.

הטעיית היהודים (אוטונומיה) וכך יישמעו להוראות

**שאלה: ציין 3 שלבים שמשקפים את ההחרפה במדיניות הנאצית נגד היהודים
החל מעליית הנאצים לשלטון עד תום המלחמה. הסבר באמצעות פעולה אחת
מכל שלב במה התבטאה ההחרפה במדיניות זו.**

שלב 1 - הרחקת היהודים מהכלכלה, מהתרבות והחברה הגרמנית באמצעות חוקים ומעשים אלימים: חרם כלכלי, חוקי נירנברג,

ליל הבדולח

שלב 2 - פירוק הקהילות הקטנות וריכוז היהודים: גירוש היהודים מהעיירות וריכוזם בגטאות, הקמת יודנראטים, מחנות עבודה,

"תוכנית לובלין"

שלב 3 - תכניות ההשמדה ההמוניות: חיסול הגטאות, רצח המוני, משלוחים למחנות השמדה, צעדות המוות

הסבר מה אפשר ללמוד על המטרות של הגרמנים מהדרך שבה ניהלו הגרמנים את הגטאות ומתנאי החיים בהם. (סה"כ 3 מטרות)

- מינוי יודנראטים כאשליה להמשך אוטונומיה יהודית – הסוואת "התכנית הסופית"
- מתן אמצעי כפייה ליודנראטים – סיוע במדיניות הוצאה לפועל של הנאצים
- סגירת הגטו – בידוד יהודים מהסביבה והחברה
- צפיפות, רעב, אבטלה, תנאי תברואה ירודים – הכחדה איטית של היהודים ושבירת כוח עמידתם
- עבודה במפעלים ובבתי מלאכה – ניצול כוח העבודה של היהודים

"אני מעיר את תשומת לבכם לכך... שאת האמצעים הכוללים המתוכננים יש לשמור בסוד כמוס... תנאי ראשון... ריכוזם של היהודים..." (מתוך "אגרת הבזק" של היידריך, ספטמבר 1939)

א. הצג 3 דוגמאות למדיניות ההסוואה של הנאצים.

סודיות מוחלטת – העברת הוראות בע"פ, ניסוחים מוצפנים, הסתרת התוכניות ל"פתרון הסופי"

הטעיות מכוונות "יישוב מחדש" "העבודה משחררת"

ג טו טריזינשטאט "גטו לדוגמא", הזמנת הצלב האדום לבקר בו

שימוש בעורמה – "מקלחות" גלויות דואר

הקמת היודנראט – הסוואה לאוטונומיה פנימית

הסוואת מחנות ההשמדה בתוך יערות

ציין והסבר 3 מהמטרות שהיו לנאצים בהקמת הגטאות.

פיקוח על תנועת היהודים

הפרדה מהאוכלוסייה המקומית

הסתרת האמת על גורלם

הידוד מהעולם החיצוני

ייעול עבודות הכפייה

לגרום לתמותה ולשבירת רוחם ע"י התנאים הבלתי נסבלים

הגנה על ארגון ההשמדה

שלב בפתרון הסופי

"ריבון העולמים, נמלטתי לכאן כדי שאוכל לעבדך באין מפריע.... יכול אתה לדכאני... אני תמיד אאמין בך" (יוסל רקובר)

א. כיצד פגעו הגרמנים בדת היהודית וביהודי המאמין?

פגיעות בדת: שריפת בתי כנסת וספרי תורה, התנכלויות למוסדות היהודים (ת"תים וגמ"חים), גזירות למניעת קיום מצוות (שחיטה, מילה, מניין)

פגיעות במאמין: לעג והשפלה (גזיזת זקן ופיאות)

שאלה: פרט 2 פעולות שעשו הנאצים אשר חרפו את המצוקה הכלכלית של היהודים בגטאות, וכתוב כיצד ניסו היהודים להתמודד עם מצוקה זו.

צמצום דרסטי במנות המזון, החרמת רכוש וכסף, איסור מגע עם הסביבה וניהול קשרי מסחר ועבודה עם גורמים מחוץ לגטו, גיוס

לעבודות כפייה

התמודדות: יצירת סחורות מפסולת, קיום קשרים מחתרתיים עם העולם החיצון, עזרה הדדית, הברחות

הצג 2 מהצעדים בביצוע המדיניות הנאצית לפי "איגרת הבזק" של היידריך (ספטמבר 1939).

- ריכוז היהודים בערים גדולות ליד מסילות רכבת.
- הקמת מועצות יהודים (יודנראט) שיהיו אחראיות לריכוז היהודים ולטיפול בהם ע"פ הוראות הנאצים.
- השארת בתי עסק וקרקעות שבבעלות יהודים בידי בעליהם באופן זמני בהתחשב בצורכי המלחמה של הגרמנים, אך המטרה היא לגזול אותם מבעליהם ולמסור אותם בהקדם האפשרי לידי הגרמנים/פולנים.

ציין 2 דרכי הסוואה שבהן השתמשו הנאצים כדי להסתיר ממדינות העולם את מדיניותם כלפי היהודים.

- הצגת גטו טרזינשטאט כגטו לדוגמא.
- אישור לארגוני סיוע לפעול בגטאות (הג'וינט)
- שימוש במילות צופן "הפתרון הסופי"
- הפקודות ניתנו בע"פ ע"פ "רצון הפיהרר"...
- ביצוע מדיניות ההשמדה רחוק מן המערב, במזרח אירופה.
- פינוי המחנות מכל עדות מרשיעה, והובלת האנשים שנשארו בחיים בצעדות המוות לעבר גרמניה.
- שרפת קברי האחים כדי לטשטש את הראיות.
- א. מהלך מלחמת העולם השנייה מהפלישה לבריה"מ עד לסיום המלחמה.

מבצע ברברוסה" החל את הפלישה לבריה"מ (בכך הופר הסכם רובנטרופ-מולוטוב). המלחמה ברוסיה התישה את שני הדובים המתגוששים. במקביל התקדמו הגרמנים לצפון אפריקה. המתקפה היפנית על פרל הרבור הביאה להתערבות אמריקאית במלחמה. בשנת 1942 החל המפנה (קרבות אל-עלמיין, סטלינגרד ומידווי) בעלות הברית החלו לנצח את הנאצים עד לכניעה מוחלטת ב-1945.

הצג שני מניעים של הגרמנים לכיבוש בריה"מ (יוני 1941) והסבר את המפנה במדיניות הנאצים כלפי היהודים עם כיבוש זה.

מניעי הגרמנים לכיבוש בריה"מ

כיבוש מרחב מחיה לעם הגרמני

המלחמה נגד בריה"מ היא מלחמה אידיאולוגית נגד קומוניזם.

עקירת המשטר היהודי-בולשביקי מבריה"מ – היהודים מזהים עם הבולשביקים.
בעקבות הכישלון בקרב על בריטניה הסיטו את המערכה לבריה"מ.
בריה"מ היתה נקודת מוצא לפריצה לעבר המאחזים הקולוניאליים של בריטניה וצרפת
במזרח התיכון ובארצות אסיה ואפריקה.

המפנה במדיניות הנאצים כלפי היהודים עם הכיבוש

הפלישה לבריה"מ סימנה את ראשית הרצח ההמוני של היהודים באזורי הכיבוש.
ביהודים בוצע לראשונה רצח המוני מתוכנן.
שאלה: עם הפלישה לבריה"מ חל מפנה במדיניות הנאצים כלפי היהודים. ציין את המפנה
והסבר מדוע חל המפנה דווקא בעת הפלישה.

מעבר ממדיניות של ריכוז היהודים למדיניות של רצח שיטתי.

הסיבות: זיהוי היהודים עם הבולשביקים, תוספת של מיליוני יהודים עם הכיבוש,
הפלישה לבריה"מ הסירה את הצורך להתחשב בדעת הקהל והמדינות הדמוקרטיות.

הרצח ההמוני של יהודים החל עם פלישת הנאצים לבריה"מ הסבר מדוע (2 הסברים).

א. מספרם הגדול של יהודי בריה"מ

ב. הריחוק מהתקשורת העולמית והאפשרות לבצע רצח בבריה"מ

ג. אמונת הנאצים כי הקומוניזם מזהה עם היהודים והשמדתם תביא להעלמות
הקומוניזם.

ד. בעקבות הניצחונות, הוסרו כל הבלמים המוסריים שעוד היו עד אז בגרמניה. כך גם
האמונה והציות לפיהרר.

ה. המלחמה בעיצומה והעולם לא ישים לב

שליבים בפתרון הסופי: פעולות אינצגרופן, בעיקר בשטחי בריה"מ באבי יאר ופונאר, ועידת ואנזה, מחנות השמדה, חיסול גטאות, מצעדי המוות.

מיד עם כיבוש שטחים בברייה"מ, עוצבות המבצע (איינזגרופן) ריכזו את היהודים וירו בהם לתוך בורות אותם אולצו לחפור (הגדולים בהם: בבי יאר ופונאר). בועידת ואנזה אישור השמי לפתרון הסופי הוקם מחנה ריכוז בו הומתו יהודים ממכוניות גז מאוחר יותר הוקמו מחנות השמדה (המפורסם בהם – אושוויץ). לקראת סוף המלחמה החלו הגרמנים לחסל גטאות ולהשמיד עדויות לקיומם. את האסירים שנותרו בחיים לקחו בצעדות מוות לכיוון ברמניה, עד התבוסה הסופית.

שאלה: תאר שני גורמים שחיזקו את כוח העמידה של אסירי המחנות

סולידריות אנושית: עזרה הדדית ותמיכה נפשית

פעילות מחתרתית שנתנה תקווה למילוט

אמונה דתית "קידוש החיים"

הרצון לשרוד ולספר לדורות הבאים

הידיעה על הניצחונות של בעלות הברית

העבודה כדרך הצלה

הבא מן הדו"ח של ועידת ואנזה שתי הוכחות לכוונת הגרמנים לכלול ב"פתרון הסופי" את העם היהודי כולו

המספר 11 מליון מצביע על כוונה כוללת להשמדת יהודים

במספר זה נכללו יהודים של ארצות שלא נכבשו (אנגליה, חלקים פנימיים של רוסיה)

במספר יהודי צרפת נכללו גם יהודי צפון אפריקה

הרשימה כללה גם יהודים של ארצות ניטרליות (שוודיה, תורכיה, ספרד ופורטוגל)

הרשימה כללה אפילו את אלבניה עם 200 היהודים שישבו בה.

שאלה: הבא 3 פעולות של השלטונות או של התושבים במדינות הכבושות שסייעו לגרמנים בביצוע הפתרון הסופי.

רוסים, אוקראינים, קרואטים, פולנים וליטאים השתתפו ואף יזמו רצח המוני של יהודים

פולנים עזרו בזיהוי יהודים

פעולות הסגרה של יהודים שניסו להינצל ע"י מסתור או החלפת זהות

אנשי מפלגות פרו נאציות ומשטרה מקומית השתתפו במלאכת הגירוש בהולנד צרפת
ובלגיה

חקיקה אנטי יהודית של ממשלת וישי הקלה את תהליך ההפרדה של היהודים מן
האוכלוסייה המקומית לצורך גירושם

ציין 3 שלבים שמשקפים את ההחרפה במדיניות הנאצית נגד היהודים החל מעליית הנאצים
לשלטון עד תום המלחמה. הסבר באמצעות פעולה אחת מכל שלב במה התבטאה
ההחרפה במדיניות זו.

שלב 1 - הרחקת היהודים מהכלכלה, מהתרבות והחברה הגרמנית באמצעות חוקים
ומעשים אלימים: חרם כלכלי, חוקי נירנברג, ליל הבדולח

שלב 2 – פירוק הקהילות הקטנות וריכוז היהודים: גירוש היהודים מהעיירות וריכוזם
בגטאות, הקמת יודנראטים, מחנות עבודה, "תוכנית לובלין"

שלב 3 - תכניות ההשמדה ההמוניות: חיסול הגטאות, רצח המוני, משלוחים למחנות
השמדה, צעדות המוות

תאר 3 מדרכי ההסוואה של הנאצים בביצוע "הפתרון הסופי".

1. סודיות מוחלטת: פקודות בע"פ, ניסוחים מוצפנים, הסתרת התכניות ל"פיתרון
הסופי".

2. הטעיות מכוונות כגון "יישוב מחדש", "העבודה משחררת", "מקלחות"

3. תזמורת באושוויץ, גלזיות דואר.

4. גטו טרזינשטאדט – גטו לדוגמא. הזמנת הצלב האדום לבקר בו.

5. הקמת היודנראט – הסוואה לאוטונומיה פנימית.

6. הסוואת מחנות ההשמדה בתוך יערות.

כיצד באה לידי ביטוי מגמת ההשמדה הטוטאלית ב"ועידת ואנזה"?

1. הטבלה מתוך הפרוטוקול מונה 11 מיליון יהודים בכל מדינות אירופה במסגרת
"הפתרון הסופי"

2. נכללים גם יהודים ממדינות לא כבושות – רומניה ובולגריה
3. יהודים מארצות נייטרליות – שווייץ שבדיה תורכיה
4. מספר יהודי צרפת כולל גם את יהודי צפון אפריקה.
5. הבסיס להגדרת "מיהו יהודי" חוקי נירנברג (כולל בני תערובת מסוגים שונים).

באילו דרכים הגשימו הנאצים מגמה זו בשנים 1942-1945?

- חיסול הקיבוצים במרכז אירופה ומערבה וגירושם
- המוות בקרונות הרכבת
- חיסול הגיטאות בפולין ושילוחם של היהודים למחנות
- מחנות השמדה
- צעדות המוות

ציין 3 סיבות לכך שיהודים רבים לא האמינו שהם מעומדים להשמדה.

מחסום פסיכולוגי

העדר מידע מדויק (כמעט שלא היו ניצולים ממחנות ההשמדה),

מרחק פיסי ממרכזי ההשמדה, לא היה תקדים,

דרכי הסוואה (מפורט בסעיף א)

פרט 4 תנאים שאפשרו את מימוש תכנית ההשמדה.

- כיבוש שטחים בהם יהודים רבים
- פעילותו העצמאית של הא.ס.אס (מדינה בתוך מדינה
- הוצאת היהודים מכלל החברה
- התעמולה והשיטות להסוואה שנקטו הנאצים
- התעוררות השנאה של העמים כלפי היהודים ושיתוף פעולה ברצח (פולנים, אוקראינים)
- הצייתנות העיוורת, כושר אירגון ודייקנות גרמנית
- חוסר מעש מצד בעלות הברית תקופה מושכת, אי אמון ביחס לשמועות ראשונות על היקף הזוועה גם בקרב היישוב

העמידה היהודית בתקופת השואה:

חיי יום-יום בגטאות הקשיים וההתמודדות עם התנאים הפיזיים והרוחניים: פעולות עזרה וסעד, חינוך ותרבות (דמותו של יאנוש קורצ'אק) לימוד תורה וקיום מצוות, תיעוד, תנועות הנוער ופעילותן. דוגמא מגטו ורשה, וגיטו נוסף (טרזין, לודז', וילנה, סלוניקי).

חיי היום יום בגטו נעו בין דרכי הישרדות מול הקור הרעב והמחלות ובין ניסיונות שונות לשפר את איכות החיים ומשמעותם: סיוע בדרכים שונות, תיעוד הנעשה לדורות הבאים, מסגרות שונות ששמרו על חיי חברה וחינוך.

ציין שני ארגונים שניסו לעזור ליהודים להתמודד עם קשיי הקיום בגטו וכתוב במה סייע ליהודים כל אחד מהארגונים (אין לציין את היודנראט)

הארגון היהודי לעזרה עצמית (ZTOS) – סעד בחסות הג'וינט, העברת מזון וכסף לגטאות.

ועדי בתים – מתנדבים שהגישו עזרה לדיירי הבתים הגדולים בגטו: טיפול בילדים, חינוך ותרבות, מזון, הסקה ולבוש.

הג'וינט – שלח כסף, מזון ולבוש ותמך בארגונים שקמו בגטו (עד סוף 1941).

תנועות הנוער – מסגרות חברה וחינוך, עיתונות מחתרתית, קשר בין הגטאות, עזרה הדדית.

צנטוס – טיפול בילדים יתומים.

פרט שתי פעולות של הנאצים שהחריפו את המצוקה הכלכלית של היהודים בגטאות. וציין כיצד ניסו היהודים להתמודד עם מצוקה זו.

פעולות הנאצים – צמצום דרסטי במנות המזון

החרמת רכוש וכסף

איסור מגע עם הסביבה וניהול קשרי מסחר ועבודה עם גורמים מחוץ לגטו

גיוס לעבודות כפייה

התמודדות היהודים – יצירת סחורות מפסולת

קשרים מחתרתיים עם העולם החיצוני

עזרה הדדית

הברחות

הצג את העמדה של רוב היודנראטים בשאלת המרד בגטאות מול העמדה של תנועת הנוער בשאלה זו. הבא הסבר אחד להבדל בעמדותיהם.

רוב היודנראטים התנגדו למרד ותנועות הנוער קראו למרד ותמכו בו:

היודנראטים לא חשבו שמתבצע רצח עם, אלא שהדיכוי הנאצי הוא יוזמה מקומית

רוב היודנראטים דגלו בעבודה כדרך הצלה.

תנועות הנוער הגיעו למסקנה שהנאצים מתכננים רצח טוטלי ועל כן אין סיכוי להצלה דרך העבודה.

תחושת האחריות הציבורית של היודנראטים: חשש מעונש קולקטיבי וחיסול הגטו

בתנועות הנוער היו יותר צעירים שהיו מוכנים יותר לעימות פיזית ונפשית

"... פונאר אינה מחנה – שם נורו כולם... על יהודי ליטא הוטל להיות הראשונים בתור..."
(אבא קובנר) (1942)

מה היה החידוש בדברים אלו? מה תבע אבא קובנר מהיהודים בגטאות בהמשך כרוז זה? כיצד נימק את תביעתו?

החידוש- הקביעה החד משמעית שכולם הומתו וכי אירועי וילנה אינם מקומיים, אלא צעד ראשון בניסיון להשמדת יהודי אירופה.

תביעתו- הקריאה להתנגדות מזוינת

הנימוק - "מוטב ליפול כלוחמים בני חורין מלחיות בחסד מרצחים"

הצג 2 מטרות שהניעו את הנאצים להקים את היודנראטים בגטאות.

היודנראט היה אמור למלא בקפדנות את פקודות הנאצים כמו: החרמת רכוש, עבודות כפייה, עריכת מפקדים, שילוחים למוות.

1. ניהול הגטו: דיור מזון תעסוקה ועוד.

2. הסוואה כוונות השמדה של הנאצים – אוטונומיה יהודית

3. חיסכון בכוח אדם לגרמנים.

4. הפניית הכעס כלפי ההנהגה היהודית.

הצג 2 תופעות של מתחים חברתיים בגטו.

1. איבה וחשדנות כלפי בעלי השררה: יודנראט, משטרה יהודית
2. הלשנות והסגרות
3. פערים כלכליים גדולים (מסעדות יוקרה מחד ומוות ברעב מאידך)
4. קנאה בין "בעלי תעודות" ל"חסרי תעודות"
5. ניכור ומתח בין אנשי המקום לפליטים מעיירות וממקומות אחרים, שגורשו לגטאות מרכזיים
6. המתח בין היודנראט לחברי המחותרת

הבא 3 דוגמאות להתמודדות היהודים עם הקשיים הפיזיים והרוחניים בגטו. (ללא מרידות)

1. הברחות מזון.
2. מכירת חפצים וניהול שוק שחור
3. מוסדות של עזרה הדדית.
4. מפעלי תיעוד ושימור.
5. מפעלי תרבות וחינוך במחתרת.
6. קיום מצוות דת בסתר.
7. שו"ת כדרך התמודדות.
8. "הצלה ע"י עבודה".
9. קידוש החיים.

תאר 4 מהתפקידים שמילאו תנועות הנוער בגטאות לפני ההתארגנות למרד.

- סיפוק מסגרת של תמיכה חברתית וערכית בעולם עוין
- פעילות חברתית ותרבותית: משחקים, טקסים, הצגות עלונים ועיתונים
- פעילות חלוצית: הוראת עברית, הכשרת חלוצים לעלייה
- פעולות רוחה: בתי תמחוי, דאגה לילדים עזובים ויתומים

ארגון פעולות מרי שונו כמו הברחת מזון ונשק

ארגון והפעלת אמצעי קשר עם העולם שמחוץ לגטו ועם גטאות אחרים: שליחים ודואר, האזנה חשרית לתחנות רדיו

סיוע בארגון וייזום המרידות

תאר 4 פעולות מתחומים שונים שנקטו היהודים בגטאות כדי לשמור על זהותם האנושית והיהודית.

- מוסדות לעזרה הדדית
- פעילות תרבותית וחינוכית
- מלחמת הישרדות: הברחות מזון, זיוף תעודות
- עבודה בכל הענפים
- קיום מצוות וחיי דת
- תיעוד
- מרידה

הצג מטרה אחת שהייתה לתנועות הנוער בגטאות (מלבד מרידות) והבא 2 דוגמאות לפעילותם.

מטרות: סיפוק תמיכה חברית וערכית בעולם עוין בתנאי המצוקה בגיטאות, שימור המסגרות הישנות, יצירת הנהגה אלטרנטיבית

דוגמאות: פעילות חברתית ותרבותית (משחקים, טקסים, הצגות, עיתונים), פעילות חלוצית (הוראת עברית, הכשרת חלוצים לעלייה), פעולות רווחה (הברחת מזון, בתי תמחוי, דאגה לילדים עזובים ויתומים, ארגון והפעלה של אמצעי קשר עם העולם שמחוץ לגטו ועם גטאות אחרים).

גילויי אמונה: קידוש השם וקידוש החיים.

מול גילויים רבים של קידוש השם הקלאסי, כמו בדורות רבים, חידוש שרואה בשמירה על החיים ערך גבוה יותר בשעה בה כל העם היהודי נתון להשמדה טוטלית.

מדוע הערך "קידוש החיים" מבטא התנגדות לנאצים? ציין 3 דוגמאות למימוש ערך זה.

הנאצים התכוונו להשמיד את היהודים ע"י יצירת תנאים שבהם בני אנוש אינם יכולים להתקיים, על כן את עיקר המאמץ של היהודים יש לכוון לשמירה על הקיום ולמאבק עליו **לקידוש החיים.**

דוגמאות: התעלמות והתחמקות מצווים וגזרות של הנאצים

שמירה על תוכן ומשמעות של ערכים ועקרונות דת ומוסר: ליכוד וחום המשפחה, מסירות לחלש ודאגה לענייני הציבור

טיפוח הליכוד והתרבות במחתרת: הרצאות ומוזיקה, שיעורים, תפילה בסתר וכד'

פעולות שנעשו לשם הישרדות

בגטו ורשה הכריז הרב ניסנבוים "זוהי שעה של קידוש החיים". הסבר את משמעות המושג והחידוש שהיה בו בתקופה זו

חובת היהודי להגן על חייו, כולל שמירה על צלם אנוש ועל קיום אורח חיים יהודי ושאיפה לשרוד בשה שהאויב מבקש להשמיד את הקיום הפיזי של העם "לא אמות כי אחיה"

בעבר רצו הגויים להעביר את היהודים על דתם ולכן קידוש השם היה "ייהרג ואל יעבור", אולם בזמן שהנאצים מעוניינים בהכחדה פיזית של העם היהודי, קידוש החיים הוא קידוש השם.

הסבר את המושג "קידוש החיים" כתפיסת עולם מנחה בתקופה השואה.

"קידוש החיים" – חובת היהודי להגן על חייו ולשאוף להישרד בשעה שהאויב מבקש להשמיד את הקיום הפיזי של העם "לא אמות כי אחיה". כתפיסה מנחה – היהודי שאף לשמור על צלם אנוש ועל קיום אורח חיים יהודי עד כמה שמתאפשר.

כיצד יכול היה היהודי המאמין להסביר את תופעת השואה? הבא 2 הסברים אפשריים.

צידוק הדין, חבלי משיח, הסתר פנים, עונש על הזנחת א"י, עונש על השכלה והתבוללות, "לא מחשבותי מחשבותכם"

הסבר מדוע ניתן לראות ב"קידוש החיים" ביטוי להתנגדות לנאצים.

הנאצים התכוונו להשמיד את היהודים ע"י יצירת תנאים שבהם בני אנוש אינם יכולים להתקיים, על כן כיוונו היהודים את עיקר מאמצייהם לשמירה על הקיום-קידוש החיים.

נושא: ההנהגה היהודית:

א. היודנראטים: הרכבם, תפקידיהם, פעולותיהם והדילמות שעמדו בפניהם בתקופה שלפני השילוחים למחנות ההשמדה ולאחריהם. דוגמאות: צ'רניאקוב, רומקובסקי, ד"ר אלקס ואחרים.

הקמת מועצות הזקנים (יודנראט) היתה חלק ממערך ההסוואה של הנאצים וניצול ציני של ההנהגה היהודית שתגרום לשיתוף פעולה וחיסכון בכוח אדם גרמני. היו ביניהם אנשים שראו בתפקידם שליחות ציבורית קדושה וקשה מאין כמוה (ד"ר אלקס) ואחרים שניצלו את התקופה הקשה להנהגה. ברבים מהגטאות הוחלף הרכב היודנראט בתקופת השילוחים.

הבא שני הסברים להקמת היודנראטים

1. גוף אחראי שימלא את הוראות הנאצים
2. ייעול בכוח אדם.
3. הטיית האיבה היהודים כלפי היודנראט.
4. יצירת אשליה של אוטונומיה יהודית (לתעמולה והטעייה כלפי פנים וחוץ).

"עבודה כדרך הצלה" הסבר את עמדת התומכים והמתנגדים.

תרומה למאמץ המלחמתי הגרמני (ע"י עבודה יצרנית) תגדיל את הסיכויים להמשך קיומו של הגטו.

המתנגדים: הנאצים ינצלו את כוח העבודה היהודי ואז יחסלו את היהודים חיסול טוטלי.

ציין 3 תפקידים שמילאו היודנראטים בארגון החיים הפנימיים בגטו.

אספקת השירותים העירוניים והכלכליים: דו"ר, חלוקת מזון, תעסוקה ועבודה, גביית מיסים, סעד, בריאות, חינוך, הכשרה מקצועית

הצג שתי בעיות שעוררו התלבטויות אצל היודנראטים, הסבר כל אחת מהן.

עד כמה למלא את הוראות הנאצים בתמורה לשמירה על המשך החיים בגטו

שמירת הסדר בגטו: בכל מחיר את העלמת עין ממבריחי מזון ומדומיהם

כרטיסי עבודה: למי לספק ולמי לא

מרי מזוין נגד הגרמנים: לתמוך במורדים או להתנגד להם מתוך שיקול של סיכון כלל
תושבי הגטו

דילמה של הכרעה בפקודות הגירוש

הצג שתי עמדות שונות של ראשי היודנראטים בנוגע לביצוע תפקידם החל מתקופת
המשלוחים (אקציות), והסבר את השיקולים שהנחו כל אחת מעמדות אלו.

סירוב לסייע לנאצים בארגון היהודים למשלוחים – שיקול מוסרי – בידיעה שהמשלוחים
מיועדים להשמדה

השלמה עם גירושים של חלק מאוכלוסיית הגטו – בתקווה שאפשר להציל את הנותרים.

היענות לדרישות הגרמנים לצד טיפוח הגטו כיחידה יצרנית – שיקול של הצלה ע"י עבודה

תמיכה במרד – בידיעה שהמשלוחים מיועדים להשמדה ואולי יש סיכוי להינצל ו/או להגן על
הכבוד.

ציין 3 דילמות שאתן נאלצו היודנראטים ("מועצת היהודים") להתמודד בגטאות.

- שיתוף פעולה עם הנאצים – מהם גבולות שיתוף הפעולה בתמורה לשמירה על קיום העם היהודי בגטו
- רשימות המועמדים לגירוש: האם להכריע בעצמם וכיצד, או האם להשאיר זאת להכרעת הגרמנים
- מרי מזוין נגד הגרמנים – האם לתמוך או להתנגד
- שמירת הסדר בגטו – בכל מחיר או להעלים עין ממבריחי מזון ודומיהם
- כרטיסי עבודה - למי לספק ולמי לא

הצג 3 אמות מידה שעל פיהן נבחרו או מונו ראשי היודנראטים. אילו התלבטויות עמדו בפני ראשי היודנראטים בעת קבלת התפקיד?

מנהיגים מהעבר בקהילה, דמויות דתיות (רבנים), בעלי כוח (אלימים), בעלי מעמד כלכלי גבוה, מינויים סתמיים ללא כל אמות מידה

- השתתפות ביודנראט היא מצד אחד שיתוף פעולה עם הנאצים ומצד שני יכולה להועיל בעזרה והצלה
- יצירת מצב של מקומות עבודה – יועיל להצלת יהודים אך יסייע לנאצים
- האם לסייע לתנועות המאי ולבריחה מהגטאות או לא?

הסבר את שתי התגובות השונות של היודנראטים לניסיונות המרד בגרמנים. תאר אחת מהמרידות בגטאות/במחנות.

תגובה שלילית – רצון לשרוד וחשש מנקם מצד הגרמנים ומכאן החשש למרוד בהם "עבודה כדרך הצלה"

תגובה חיובית – אין מה להפסיד ממילא כולם יושמדו ולכן יש טעם במרד תגובת ההתלבטות בין השניים

מה היו הדילמות בפניהן עמדו היודנראטים בביצוע תפקידיהם?
את מי לשלוח קודם באקציות?

כיצד לקיים את הקהילה תוך כדי שיתוף פעולה עם הנאצים
העבודה כתנאי להשרדות או סיוע למאמץ המלחמתי
האם לתמוך במרידות

הסבר את עמדת היודנראטים שתמכו במרד בגטאות ואלו שהתנגדו למרד.

תומכים: ממילא אין סיכוי להישאר בחיים, מוטב מוות בכבוד

מתנגדים: **מסכן את כל הקהילה (זקנים וטף), יש סיכוי למהפך במלחמה**

הסבר שני מניעים שהביאו אנשים להצטרף ליודנראט, ושיקול אחד של המתנגדים להצטרף ליודנראט

מניעים להצטרפות:

אחריות כלפי הקהילה – תקווה לנצל את סמכותם כדי להגן על האינטרס היהודי
איום על חייהם אם לא יסכימו להצטרף
שיקולים אינטרסנטיים – תאבי שררה

שיקולים אישיים – תקווה להינצל ולהציל את בני משפחותיהם

שיקולי המתנגדים: מוסד זה מחייב שיתוף פעולה עם הגרמנים, ועלול להביא לידי פגיעה ביהודי הגטו

ב. ההנהגה הרבנית, שו"ת בגטאות, דרשות הרבי מפיאסצ'נה, הרב קרליבך.

חלק גדול מהרבנים נרצחו בשלבים הראשונים. על אחרים הוטלה מעמסה כבדה ביותר. שאלות אמוניות רבות עלו בתקופה זו. השיקולים ההלכתיים בשאלות קשות אלו, לא תמיד סייעו במתן תשובה ברורה. הרבי מפיאסצ'נה היה בגטו ורשה, שם עודד את חסידיו בדרשות רבות מהן ניכר מצבו הקשה. הרב קרליבך נשאר בגרמניה גם כשהיה ביכולתו להציל את עצמו ועודד אחרים להגר ממנה. נשלח למחנה ריכוז ושם מת.

הסבר בעיה הלכתית אחת שהתעוררה בנוגע להצלת יהודים ע"י גויים.

האם מותר לאדם להציל את עצמו ע"י קניית תעודת נוצרי?

האם מותר להסתיר ילד בבתי גויים?

הצג שתיים מהשאלות שהופנו אל הרבנים בגטאות. פרט כיצד מנמק הרב את תשובתו לאחת מהשאלות.

האם אב יכול לפדות את בנו תמורת כסף בידיעה שאחר ילקח במקומו? שתיקת הרב מתפרשת כאיסור

האם מותר לאדם להציל עצמו ע"י קניית תעודת התנצרות? – הרב אוסר – כפירה "ייהרג ואל יעבור

האם מותר לאדם להכניס את עצמו לסכנה בגלל תורה ותפילה בציבור לאחר איסור הנאצים? – אין חיוב למסור את הנפש על תורה ותפילה אלא על קיום התורה והתפילה

האם מותר להסתיר ילדים בבתי גויים? – הרב מתיר להסתיר ילדים בבתי גויים למרות הספק שהוריהם יישרדו ויקחו אותם

הצג שאלה אחת שנשאלו רבנים בתקופת השואה, והסבר את הדילמה שבשאלה על רקע תנאי החיים בתקופה זו.

האם מותר להסתיר ילדים בבתי גויים? הדילמה – סיכויי הצלה מול החשש להתנצרות

האם לפדות את הבן מהמשלוח למחנות? הדילמה – הצלת הבן מול החשש שילד אחר יישלח במקומו

האם מותר לסכן חיים כדי להתפלל בציבור? הדילמה – האם מצוות תפילה מחייבת בתנאים אלה מסירות נפש

(שאלות העוסקות בקיום מצוות – מצה בפסח, מזוזה, "שלא עשני עבד, אוכל כשר)

הצג 2 שאלות בנוגע להצלה שנשאלו רבנים, הסבר שיקול אחד שהנחה את הרבנים
במתן תשובה לאחת מהשאלות שהצגת.

האם אב יכול לפנות את בנו תמורת כסף בידיעה ברורה שילד אחר יילקח במקומו?

האם מותר לאדם להציל את עצמו ע"י קניית תעודת התנצרות?

האם מותר ליהודים להסתיר את ילדיהם בבתי גויים או מנזרים?

האם יש להתיר אכילת אוכל שאינו כשר כדי לשרוד?

שיקולים שהנחו את הרבנים בתשובותיהם:

אם העניין הוא פיקוח נפש

מתי פועל העקרון "ייהרג ובל יעבור"

קידוש השם (תעודת התנצרות)

הסיכוי להצלה

העיתוי בו נשאלה השאלה

.התנגדות מזוינת בגטאות, במחנות הפרטיזנים, במחנות השמדה.

למרידות במחנות ובגטאות לא היה מלכתחילה סיכוי להצלחה. שתי גישות: "הצלה כדרך
עבודה" או מוות של כבוד. מעטים הצטרפו לפרטיזנים ביערות. המרידות פרצו בשלב מאוחר
מאד כשכבר לא היה מה להפסיד. המורדים היו ברובם צעירים ללא משפחות וחברי תנועות
הנוער. המפורסמים בהם: גטו ורשה, סוביבור והזונדרקומנדו באושוויץ. משמעות חינוכית
רבה.

שאלה: מה היו שיקולי היהודים אשר תמכו ברעיות המרד בגרמנים, ומה היו שיקוליהם של
המתנגדים לכך?

תומכים: המרד וההתנגדות יהוו ביטוי להחלטה שלא להיות מובלים כצאן לטבח

ההתנגדות לנאצים תציל את כבוד היהודים בעיני הגויים

המרד כנקמה ביהודים שנרצחו

מתנגדים: חשש מפני פעולות תגמול המוניות

תקווה כי העבודה והשירות לנאצים יתנו אורכה לחיים

חוסר באמצעי לחימה ובעזרה מבחוץ

צידוד בגישה המסורתית: "לא בחיל ולא בכוח", זה רצון ה'

הצג מאפיין אחד המשותף למרידות בגטאות השונים, והצג מאפיין אחד המייחד את מרד גטו ורשה.

דמיון:

המרידות פרצו כאשר הבינו שאין עוד כל תקווה לשרוד.

בכל המרידות כמעט שלא היתה תמיכה מצד האוכלוסייה הסובבת (פולנים)

היו קשיים גדולים להשיג אמצעי לחימה.

היו קשיים לקבוע את עיתוי המרד (בזמן האקציות)

היזמה וההנהגה באו מצד תנועות הנוער.

הייתה הכנה מוקדמת.

מאפיינים מיוחדים לגטו ורשה:

זכה בתמיכה של רוב תושבי הגטו שנשארו אחרי האקציה הגדולה

בתכנון המרד לא עלתה מחשבה על נסיגה או יציאה מהגטו, לא ראו במלחמה דרך הצלה.

ללוחמים ניתן סיוע מסוים של הפולנים, שהתרשמו מההתנגדות היהודית.

הכנה להסתתרות ממושכת בבונקרים.

נמשך זמן רב יותר מכל מרד אחר.

היו בו שני שלבים בינאר ובאפריל.

אבידות רבות לגרמנים

הייתה לו תהודה רבה מאד.

מדוע דווקא הצעירים יזמו את ההתנגדות המזוינת לנאצים?

הצעירים אינם שבויים בדפוס חשיבה שגרתיים

הנוער ראה את האמת (הפתרון הסופי) והמבוגרים נטו לאשליות

הצעירים רגישים יותר מהמבוגרים למושגים של כבוד עצמי

דבוקתם באידיאולוגיה לאומית וחלוצית

לצעירים פחות אחריות לקיום יום-יומי של המשפחה

הצעירים הוכשרו מבחינה ארגונית במסגרת תנועות הנוער לתנאי מחתרת

הצג 3 קשיים בהתארגנות ללחימה בגטאות.

מחסר באמצעי לחימה, חוסר ניסיון, כמעט שלא זכו לתמיכת המחותרות הפולניות, הקושי להחליט על עיתוי המרד, היעדר תמיכה מצד ההנהגה ורוב תושבי הגטו.

1. מה מייחד את מרד גטו ורשה?

זכה בתמיכת רוב תושבי הגטו

אין בתכנון המרד מחשבות על נסיגה או יציאה מהגטו

קדמה למרד היערכות יסודית וממושכת

ניתן ללוחמים סיוע מסויים של הפולנים, שהתרשמו מההתנגדות היהודית

המרד העירוני הראשון

נמשך יותר זמן מכל מרד אחר

הייתה לו תהודה רבה בכל רחבי אירופה

תהודה לאורך דורות כערך חינוכי

ציין 3 קשיים שעמדו לפני היהודים שרצו להצטרף לפרטיזנים.

עם הפרטיזנים נמנו (בעיקר בתחילה) גם שודדים ורוצחי יהודים

התנועה היתה פתוחה רק לצעירים המצוידים בנשק ולא פתרון המוני ליהודי הגטאות

שנאה ליהודים גם בין הפרטיזנים והאוכלוסייה המקומית

סירוב פקדי פרטיזנים להרשות התארגנות יהודית נפרדת ולחימה ביחידות יהודיות מיוחדות

קושי להתנתק מהמשפחה בגטו (הצעירים היו לעיתים המשענת המרכזית של המשפחה)

התפיסה שהתפילה ועבודת ה' הם בנשק האמיתי ולא התנגדות מזוינת

הסבר מדוע הפכו דווקא הצעירים למובילי ההתנגדות המזוינת לנאצים. (2 הסברים)

במצב שבו סמכות המבוגרים התערערה, הפכו תנועות הנוער למקור סמכות והנהגה

הנוער, מטבעו, אינו שבוי עדיין בדפוסי חשיבה מקובעים ושגרתיים, לכן בני הנוער היו הראשונים שפירשו נכון את כוונות הנאצים

לנוער אין אחריות עמו שיש לראש משפחה

הנוער נוטה יותר ליטול סיכונים

הנוער נוטה יותר לאמץ מושגים כמו: נקמה, מרד, ומוות בכבוד

קשר חברתי המבוסס על היכרות, אמון וזהות רעיונית

הסבר את התפיסה שעמדה מאחורי ההחלטה לצאת למאבק מזוין בגטו והצג 3 טענות של המתנגדים למאבק זה.

הידיעה שהגטו יחוסל ולכן "בל נלך כצאן לטבח" – הצלת הכבוד היהודי

הידיעה שהגטו יחוסל ולכן נקמה בצוררים

הידיעה שהגטו יחוסל ולכן סיכוי קלוש להינצל מהשמדה ודאית

מתנגדים: סכנה של ענישה קולקטיבית – סיכון תושבי הגטו

התפיסה המסורתית שנלחמים ברוח ולא בכוח

הפקרת חלק מבני המשפחה

מאבק מזוין בתנאי גטו חסר כל סיכוי

ציפייה למהפך/סיום המלחמה

הצג שני תנאים שאפשרו את המרד בגטו ורשה והסבר את חשיבותו.

הידיעה על גורל תושבי הגטו שנשלחו באקציות הקודמות

בעקבות הידיעות תמיכה רחבה בגטו

תמיכת הרוב בהנהגה החדשה שתבעה נקם

היה זמן להכין את המרד: ארגון הכוח הלוחם, הכנת בונקרים ונשק

עידוד וניסיון ששאבו מניסיון המרד בינואר 1943

אופטימיות בשל התפתחויות חיוביות בחזית (סטלינגרד ואל עלמיין)

קשר עם תאים מחתרתיים מחוץ לגטו

חשיבותו: עידוד אחרים למרוד בנאצים (בגטאות וביערות)

ירידת קרנו של הכוח הגרמני ככוח בלתי מנוצח (זמן הרב שלקח לגרמנים לחסל

את הגטו

סמל ומופת לדורות הבאים

בקרב היהודים עלו טענות ערכיות בעד ונגד התנגדות מזוינת. הצג ארבע טענות כאלה (2 בעד ו-2 נגד)

בעד: מוות בכבוד, למען ההיסטוריה, למען קידוש שם שמים, נקמה

נגד: הפקרת המשפחה, חשש מעונש קולקטיבי

הצג 3 דרכים שבהן ניסו היהודים להציל את עצמם ותאר את הקשיים שעמדו בפניהם בכל אחת מהדרכים.

בריחה – אוכלוסייה עיינת, מחסור באמצעים כמו אוכל ונשק, בעיות טופוגרפיות כמו מיעוט יערות בפולין

מו"מ – הדילמה שבשיתוף פעולה עם האויב (אייכמן, ויסליציני), מחסור בכסף

מסתור – חשש מהסגרה (אוכלוסייה עוינת), בעיה דתית

עבודה – מדיניות ההטעיה של הנאצים בכוונת ההשמדה, תפיסת היודנרט "עבודה כדרך הצלה"

הסבר דילמה מוסרית אחת שעמדה בפני המצדדים במרידה מזוינת בגטאות

סיכוי מול סיכון – המרד אינו נותן סיכוי להישאר בחיים וסותר את מושג קדושת החיים כל עוד ישנו סיכוי להישרד

פעולה מזוינת עלולה לסכן את הגטו או חלקים ממנו והפקרת המשפחה

פרט חמישה קשיים שעמדו בפני תנועת ההתנגדות היהודית המזוינת בגטאות.

טופוגרפיה – העדר יערות

יחס עוין של האוכלוסייה המקומית

יחס עוין של פרטיזנים לא יהודים

חשש מפעולות תגמול

מאבקים בתוך הגיטו (בד"כ בין יודנראט למחתרת)

חוסר אפשרות לקבוע את מועד הלחימה (זמן חיסול הגטו)

כל רעיון ההתנגדות החל בשלב מאוחר, כשרוב העם כבר הושמד

תנאי הגטו התישו גופנית ונפשית

חוסר מיומנות

חוסר הנהגה מתאימה

שאלה- תגובת יהודי גרמניה למדיניות הנאצים בשנות ה-30.

1. בטבלה שלפניך מוצגים נתונים על ממדי ההגירה של יהודי גרמניה בשנות ה-30.

השנה	מספר המהגרים היהודים מגרמניה
1933	37,000
1934	23,000
1935	21,000
1936	25,000
1937	23,000
1938	47,000

על פי הטבלה ציין שתי שנים שבהן היו ממדי ההגירה גדולים במיוחד, והסבר את הסיבה לגידול זה בכל אחת מן השנים שציינת.

2. הסבר מדוע התחזקה אצל יהודי גרמניה הזהות היהודית, והצג ביטויים לכך.

3.

תשובה-

א. ציין שתי שנים שבהם ממדי ההגירה היו גדולים במיוחד:

1933 : ההלם והטראומה בשל עליית הנאצים לשלטון וראשית הפעולות נגד היהודים.
1938 : שנה זו מהווה שנת מפנה, בפעם הראשונה הופעלה נגד היהודים אלימות מאורגנת גלויה (לילה בדולח), ועשרות אלפים נאסרו ונשלחו למחנות ריכוז בשל יהדותם. הדבר הוביל לתובנה שחייבים להימלט בכל מחיר.

ב. הסבר מדוע התחזקה אצל היהודים הזהות היהודית:

היות שיהודים רבים הרגישו שהפכו להיות יהודים בעל-כורחם - לאחר שהשלטון מבחוצ תייג אותם ככאלה - הם ראו צורך להפוך זהות זו למקור גאווה פנימית. ההרגשה שעד עתה בגדו בזהותם היהודית.

על רקע התחושה של יהודים רבים שגרמניה נישלה אותם מזהותם ומתרבותם, היה צורך למצוא יסודות זהות חדשים שיעניקו משענת, תמיכה ומשמעות.

הצג ביטויים לכך:

קריאה לחיזוק הגאווה היהודית: שאוהו בגאון את הטלאי הצהוב".

הקמת הנציגות הארצית של יהודי גרמניה.

הקמת רשת חינוך יהודית, שבה הושם דגש על לימודי יהדות, הקמת בתי מדרש למבוגרים.

הקמת איגודי תרבות יהודיים (תזמורת, אופרה, תיאטרון).

הוצאה לאור של ספרים שכתבו יהודים, כתיבת עיתונות יהודית והרחבת תפוצתה.

שתי"ם בנושאים הלכתיים, כגון שחיטה ומקומו של בית הכנסת.

הכשרות חקלאיות של תנועות הנוער כדי להכין צעירים לקראת עלייה לארץ, והתחזקות התנועה הציונית.

שאלה- יהודי הרייך הגרמני בשנות השלושים

א. ציין שני צעדים שנקטו הנאצים נגד יהודי גרמניה עד 1937. הסבר כיצד כל צעד שציינת הרחיק את היהודים מהחיים הציבוריים.

תשובה - ציין צעדים שנקטו הנאצים נגד יהודי גרמניה עד 1937, והסבר כיצד כל צעד הרחיק את היהודים מהחיים הציבוריים:

- חרם ה-1 באפריל: פגיעה במעמדם הכלכלי של היהודים, הגבלת השפעתם והקמת חיץ חברתי בין גרמנים ליהודים.
- החוק להשבת הפקידות הגרמנית על כנה (אפריל 1933): פגיעה במעמדם הכלכלי של היהודים, הגבלת השפעתם והקמת חיץ חברתי בין גרמנים ליהודים.
- החוק למניעת גידוש יתר של בתי ספר והמוסדות להשכלה גבוהה (הגבלת מספר התלמידים היהודים במוסדות ההשכלה – אפריל 1933): הקמת חיץ חברתי בין יהודים לגרמנים, הגבלת השפעתם.
- שריפת הספרים (מאי 1933): הקמת חיץ חברתי ודמוניזציה של היהודים.
- חקיקת תקנה אשר ביטלה את רישיונם של עורכי הדין היהודים: פגיעה כלכלית, הגבלת השפעתם, הקמת חיץ חברתי.
- חוק האזרחות הגרמני (בתוך חוקי נירנברג), והחוק להגנת האדם והכבוד הגרמני (בתוך חוקי נירנברג): הקמת חיץ חברתי ודמוניזציה של היהודי.
- תעמולה אנטישמית בספרות, בקולנוע ובעיתונות, דמוניזציה של היהודי.

שאלה - "ליל הבדולח" פגע ביהודים יותר מהצעדים שקדמו לו. הבא שני הסברים לקביעה זו.

תשובה-הסברים לקביעה ש"ליל הבדולח" פגע ביהודים יותר מהצעדים שקדמו לו:

- לראשונה הייתה פגיעה בדת היהודית – שריפת בתי כנסת ברחבי הרייך.
- לראשונה הופעלה כלפי היהודים אלימות פיזית קשה, שכללה הרס ורצח.
- לראשונה הופעל דגם של מעצרים המוניים, גירושים, וכליאה במחנות ריכוז.
- שבירה טוטאלית של הכלכלה היהודית בגרמניה (קנס של מיליארד מרק, צו שאסר על היהודים להשתתף בכל פעילות כלכלית).
- אדישות מוחלטת של רוב האוכלוסייה הגרמנית (בניגוד לחרם ה-1 באפריל): הכנתה לקראת היעלמות היהודים מגרמניה

שאלה - תאר שתי תגובות של יהודים על הרדיפות נגדם בגרמניה בשנים 1933-1937, והסבר את הגישה שממנה נבעה כל תגובה.

תשובה - תאר תגובות של יהודים על הרדיפות נגדם בגרמניה בשנים 1933-1937, והסבר את הגישה שממנה נבעה כל תגובה

- הגירה	}	- גרמניה כבר אינה המולדת שלנו.
- מעבר לארצות סמוכות		- הידרדרות בתנאי החיים ובאפשרויות הקיום
- עלייה לארץ	}	- גישה ציונית

		- הסכם ההעברה
- פטרוטיות.	}	- חיזוק הזהות היהודית,
- גרמניה בגדה בנו, לפיכך יש לחפש זהות אלטרנטיבית		תוך השארות בגרמניה

שאלה- "איגרת הבזק" של היינריך מתווה את המדיניות של הגרמנים נגד היהודים בראשית המלחמה.

הסבר מדיניות זו על פי שני סעיפים מהאיגרת.

תשובה- הסבר את המדיניות של הגרמנים נגד היהודים בראשית המלחמה, על פי סעיפים מהאיגרת:

- המדיניות בשלב זה הייתה ריכוז היהודים, בידודם ופגיעה בכלכלתם, כפי שיפורט בסעיפים הבאים.
- ריכוז היהודים – יש לרכז את היהודים בכמה ערים גדולות, הנמצאות בצומתי רכבות או בסמוך למסילות ברזל. כמו כן יש לטהר מיהודים את השטחים שעתידיים להיות מסופחים לרייך.
- הקמת יודנראטים – יש למנות בכל קהילה מועצה שתורכב "מאישים סמכותיים ורבנים שנתרו". המועצה תהיה אחראית לביצוע מדויק של כל ההוראות שניתנו.
- אריזציה – חתירה לאריזציה מלאה של בתי העסק היהודיים, תוך דגש על צורכי הצבא והאינטרסים של הכלכלה הגרמנית בשטחים הכבושים.

שאלה- מדיניות הגרמנים והעמידה היהודית

- א. במה רואים החוקרים את ראשית ביצועו של "הפתרון הסופי"?
- במה הייתה "ועידת ואנזה" נקודת מפנה בתהליך "הפתרון הסופי"?
- ב. בתקופת השואה קיבל המושג "קידוש ה'" משמעות נוספת על זו המקובלת מדורי דורות. מהי המשמעות הנוספת? הסבר מדוע התקבלה משמעות זו בתקופת השואה.

תשובה- מדיניות הגרמנים והעמידה היהודית

במה רואים החוקרים את ראשית ביצועו של "הפתרון הסופי":

- רצח המונים בבורות הירי (למשל: פונאר, באבי יאר) על ידי יחידות האיינזצגרופן, עם הפלישה לברית המועצות (יוני 1941). לראשונה היה רצח אקטיבי, מכון מלמעלה וללא אבחנה של גברים, נשים וטף.
- חלק מהחוקרים רואים כבר בהקמת הגטאות שלב בתהליך הפתרון הסופי (הגישה האינטנציונליסטית – התכוונותית).

במה הייתה ועידת ואנזה נקודת מפנה בתהליך "הפתרון הסופי":

- ההשמדה החלה אמנם קודם לכן, אולם ארגון ההשמדה: התיאום ושיתוף הפעולה בין המשרדים והרשויות המרכזיים ברייך נקבעו בוועידת ואנזה.
- הגדרת ההשמדה כטוטאלית (אפשר להסיק זאת ממספר היהודים שעליהם יחול "הפתרון הסופי" – 11 מיליון)

ב.

<u>הסבר מדוע התקבלה משמעות זו בתקופת השואה</u>	<u>מהי המשמעות הנוספת של קידוש ה'?</u>
עד השואה היו הרדיפות דתיות; המנטה הייתה ליטול את הנפש, ולכן צווה היה לקיים את קידוש ה' על ידי מסירת הגוף. ע בפעם הראשונה רצה הצורר ליטול את הגוף לפיכך אמרו כי מצווה לעשות הכול כדי לשמור על הגוף, ויש בקידוש החיים משום קידוש השואה	גם ל שמיירה על החיים יש משמעות של קידוש ה' (קידו קידוש החיים")
בשואה בפעם הראשונה לא הייתה הזדהות היהודית עניין הנתון לבחירה.	כל י יהודי שמת בתקופת השואה נחשב כמקדש ה'
הגזרות הדתיות של הגרמנים והתנבולת- אנושיים בגטאות (ובהמשך במחנות) גרמו לכך שקיום המצוות היה כביכול ובהקרבה משמעותיים.	המא מאמץ להמשיך לקיים מצוות על אף הקשיים.

שאלה גורל היהודים בשנים 1939-1941

- א. עם כיבוש פולין על ידי הגרמנים, הועבר חלק ממנה לברית-המועצות (על פי הסכר ריבנטרופ-מולוטוב) וחלק אחר נשאר בשלטון גרמני. הסבר כיצד השפיעה החלוקה של פולין על גורל היהודים בכל אחד מהאזורים עד 1941.
- ב. מהי תכנית לובלין, ומהי תכנית מדגסקר? הסבר במה תכניות אלה מבטאות את מדיניות הגרמנים נגד היהודים בראשית המלחמה.

גורל היהודים בשנים 1939-1941

א. הסבר כיצד השפיעה החלוקה של פולין על גורל היהודים בברית המועצות על גורלם תחת השלטון הגרמני

- היהודים שהיו בחלק שסופח לברית-המועצות ואף יהודים שברחו לשם משטחים שנכבשו על ידי גרמניה, לא סבלו (עד הכיבוש הגרמני ב-1941) מרדיפות על רקע גזעי - בשל היותם יהודים. גורלם היה קשה, אבל זאת מפני שהיו תחת שלטון קומוניסטי טוטליטארי. היהודים שהגיעו לעומק של סיביר הצליחו אף להימלט מהכיבוש הגרמני ב-1941.
- השטח שנשאר בידי גרמניה חולק לשניים: חלק אחד סופח לרייך הגרמני, במחשבה לסלק ממנו לגמרי את היהודים (לודזי הייתה יוצאת דופן). בחלק השני - אזור מרכז פולין ("גנרל גוברנאמן") היה ריכוז היהודים הגדול ביותר, ובו הוקמו גטאות ומאוחר יותר - מחנות השמדה. הערה למעריך: אם התלמיד כותב רק על האזור שהועבר לברית-המועצות ועל "הגנרל גובר נאמן", יש לקבל את תשובתו.

ב. מהי תכנית לובלין

- הוצעה במסגרת החיפוש אחר "פתרון טריטוריאלי". בתכנית הוצע להקים מובלעת יהודית באזור לובלין, בגבולו המזרחי של ה"גנרל גוברנאמן". באזור זה היו ביצות והוא היה קשה להתיישבות.
- באוקטובר 1939 החל אייכמן להעביר יהודים מוינה לאותו אזור. בחורף 1939-1940 הועברו לשם יהודים נוספים מצ'כיה וממערב פולין. סך הכול הועברו כ-20,000. למגורשים נגרמו ייסורים רבים, שכן לא סופקו להם אמצעי קיום בסיסיים.

- התכנית נתקלה בבעיות מנהליות וסבלה מהיעדר תכנון של ממש, ולכן בוטלה בראשית 1940.
- מהי תכנית מדגסקר
- הצעה ולפיה יש לרכז את היהודים באי מדגסקר שממזרח לדרום אפריקה. הייתה כוונה להחזיק שם את היהודים בתנאי הסגר כדי שיוכחדו בהדרגה.
- התכנית הועלתה לאחר הניצחון על צרפת, במחצית השנייה של שנת 1940.
- עד מהרה התברר שמדובר בתכנית הכרוכה בתנועה ימית, בתנאי מלחמה, והיא הוזנחה.

הסבר במה תכניות אלה מבטאות את מדיניות הגרמנים נגד היהודים בראשית המלחמה

- ריכוז ובידוד: הפרדה בין היהודים לבין האוכלוסייה המקומית.
- הרס הבסיס הכלכלי של היהודים.
- יצירת עמימות אצל היהודים בנוגע לעתידם.
- נישול היהודים ממקומם וגירושם ליעד ארעי ובלתי ידוע.
- הגברת השליטה והפיקוח על היהודים.
- טיהור אירופה מיהודים.
- מדיניות זמנית עד שיימצא פתרון כולל

שאלה- תנועות הנוער

א. ציין שלוש פעולות של תנועות הנוער בגטאות בתקופה שלפני "הפתרון הסופי", והסבר כיצד פעולות אלה עזרו ליהודים להתמודד עם החיים בגטו.

1. הסבר מדוע צמח רעיון המרד דווקא בתנועות הנוער

תשובה- תנועות הנוער

- א. פעולות של תנועות הנוער בגטאות בתקופה שלפני "הפתרון הסופי"
- פעילות חינוכית-תרבותית: תנועות הנוער קיימו הצגות, פעילויות ספורט, טקסים, ספריות, בתי ספר חשאיים.
 - פעילות סוציאלית בתוך הגטו - קירוב נוער עזוב אל תנועות הנוער.
 - עיתונות מחתרתית - עסקה הן במצב המלחמתי והן במתרחש בארץ-ישראל. העיתונים שימשו גם בימה לדיון בנושאים ערכיים שונים.
 - פעילות ציונית - הסברה ציונית, קורסים בעברית.
 - יצירת קשרים בין הגטאות ודיווח על מצב היהודים במקומות השונים באמצעות הקשריות.

הסבר כיצד פעולות אלה עזרו ליהודים להתמודדות עם החיים בגטו

- פעולות אלה סיפקו מפלט לצעירים מפני המציאות הקשה בגטו.
- הפעולות סייעו לגיבוש של הנהגה אלטרנטיבית, בעקבות הביקורת שהייתה לעתים כלפי היודנראטים.
- הדיווחים - דרך העיתונות והקשריות חיזקו את הקשר בין תנועות הנוער לבין שאר הציבור. הדיווחים גם הקלו במקצת את תחושת חוסר האונים והאי-ודאות, שכן היו מקור מידע על המתרחש בחוץ.
- בהמשך סייעו פעולות אלה - לאחר תחילת "הפתרון הסופי" - להתארגנות להתנגדות מזוינת.

ב. הסבר מדוע צמח רעיון המרד דווקא בתנועות הנוער

- חברי תנועת הנוער היו על פי רוב אנשים צעירים, ועקב כך משוחררים מן הנטל הכבד של אחריות למשפחה.
- היו צעירים, ולכן כדרך הצעירים נטו לפתרונות קיצוניים.
- כצעירים, היו פחות מקובעים בדפוסי חשיבה מסורתיים (כך לדוגמה המבוגרים זכרו לטובה את הצבא הגרמני מימי מלחמת העולם הראשונה).
- תפסו את עצמם עוד לפני המלחמה כ"חלוצים ההולכים לפני המחנה", לפיכך היו נכונים יותר להעזה מחשבתית.

שאלה-הצג את מטרות הגרמנים במינוי יודנראטים, והסבר את השיקולים של יהודים לקבל על עצמם את תפקיד ראש היודנראט.

- ב. הסבר את הגישה של א' צ'רניאקוב ואת הגישה של ח' רומקובסקי כלפי הפקודה לגירוש היהודים מהגטו

תשובה- היודנראטים

א. מטרות הגרמנים במינוי היודנראטים:

- הגברת השליטה על האוכלוסייה היהודית/ זרוע מבצעת של פקודות הגרמנים.
- חיסכון של הגרמנים בכוח אדם.
- שבירת הסולידריות היהודית.
- מניעת מגע ישיר בין היהודים לבין הנאצים.
- יצירת אשליה של אוטונומיה יהודית.

שיקולים שהיו ליהודים לקבל על עצמם את תפקיד ראש היודנראט:

- תחושת אחריות לבני הקהילה.
- איומים על חייהם.
- שיקולים אינטרסנטיים הקשורים לרווח אישי.

- ב. הסבר את הגישה של א' צ'רניאקוב ואת הגישה של ח' רומקוראסקי כלפי הפקודה לגירוש היהודים מהגטו:

- צ'רניאקוב בחר לסרב לפקודה לרכז יהודים לשילוח מן הגטו, והתאבד (ביולי 1942).
- היו שראו בכך סימן של חולשה ובריחה מאחריות, והיו שראו בכך צעד אמיץ ומעורר כבוד.
- ציית לפקודת הגרמנים לגרש יהודים, מכיוון שביקש להציל את אלה שסיכוייהם לשרוד רבים יחסית בגלל כושר עבודתם. שלם כך היה מוכן להקריב את החלשים

שאלה- התנאים בגטו והעמידה היהודית

- א. "החולשה הכללית הביאה אתה מחלות שהפילו אנשים לרוב... בא הטיפוס וקצר קרבנות... השלטונות הגרמנים בהיוודע להם אודות הטיפוס, החלו סוגרים את הגטו).. וכך היו דנים את הנותרים בחיים לכליון איטי". (מתוך יומן שנמצא בגטו)

מהי התופעה בגטו המתוארת בקטע? הסבר מדוע תופעה זו הייתה נפוצה בגטו.

- ב. ההתנגדות לנאצים באה לידי ביטוי בדרכים שונות, כמו "קידוש החיים" ופעולות של תיעוד.

הסבר מדוע כל אחת מדרכים אלה היא ביטוי של התנגדות

תשובה- העמידה היהודית

א. מהי התופעה בגטו המתוארת בקטע:

- התפשטות מחלות (טיפוס)
- כיליון איטי.

מדוע תופעה זו הייתה נפוצה בגטו:

- בעיית תברואה – הגטאות הוקמו בשכונות המוזנחות והדלות ביותר, אשר לרוב התאפיינו בתנאי סניטציה גרועים במיוחד ובמחסור בחומרי ניקוי וחיטוי.

- צפיפות – גדולה החריפה את בעיית התברואה.

- רעב – מחסור חמור במזון (184 קלוריות לאדם) ערער את כושר ההתנגדות של הגוף למחלות.

- ניתוק – ככל שהגטו היה מנותק יותר, כך גדל הקושי להבריח אליו מבחוץ מנות מזון, תרופות וחיסונים, ולמכור החוצה מצרכים.

- לחץ פסיכולוגי – הפגיעה בכוח החיים הנפשי חשפה את תושבי הגטו למחלות.

ב. הסבר מדוע "קידוש החיים" הוא ביטוי של התנגדות לנאצים:

- כל פעולה שהייתה מכוונת נגד מזימות הגרמנים כלפי היהודים, ביטאה התנגדות.

- שמירה על החיים בכל דרך שהיא הייתה מנוגדת לכוונת הגרמנים לכלות את היהודים, ולכן היא מבטאת התנגדות.

- השמירה על צלם האדם הייתה מנוגדת לכוונת הגרמנים לגרום לדה-הומניזציה לאדם היהודי.

הסבר מדוע התיעוד הוא ביטוי של התנגדות לנאצים:

- התיעוד של האירועים ההיסטוריים וחיי היומיום של הפרט היו ביטוי של המשכיות וזיכרון לדורות בניגוד לכוונת הגרמנים למחוק כל זכר לתרבות היהודית, ולחיים של יהודים.

- התיעוד של חיי הפרט אפשר לצאת נגד כוונת הגרמנים למחוק את האדם שביהודי, לגרום לדה-הומניזציה שלו.

- התיעוד אפשר לגלות את כוונת הגרמנים (יומני אושוויץ למשל), נגד רצונם להסוות את מעשיהם.

שאלה – היו דנראטים

א. מדוע הסכים ד"ר אלקס לקבל את תפקיד ראש היו דנראט בקובנה?

הצג מניע אחר של ראשי היו דנראטים לקבלת התפקיד.

2. הסבר את המורכבות שבתפקיד ראש היו דנראט.

תשובה – היו דנראטים

א. מדוע הסכים ד"ר אלקס לקבל את תפקיד ראש היו דנראט בקובנה:

- תחושה של אחריות לחיי בני הקהילה ותקווה כי יצליח לרכך את גזרות הנאצים (לאחר הפצרות של בני הקהילה).

הצג מניע אחר של ראשי היו דנראטים לקבלת התפקיד:

- איום על חייהם – לעתים הבריירה היחידה הייתה להיענות לתביעות הגרמנים או למות.

- שיקולים אינטרסנטיים-אישיים – חלקם היו תאבי שררה, וחלקם סברו שהחברות ביו דנראט תשמש דרך להצלתם ולהצלת משפחותיהם בטווח הארוך.

ב. הסבר את המורכבות שבתפקיד ראש היו דנראט:

- מצד אחד חייב מוסד היו דנראט שיתוף פעולה עם הרשויות הנאציות ונועד לשרת את המדיניות הנאצית. מצד אחר ראו ראשי היו דנראטים את עצמם אחראים לצרכים של בני קהילתם, ושאפו להקל את מצוקותיהם.

הצג דילמה שעמדה לפני ראשי היו דנראטים:

- רישום יהודים מתאימים לעבודות כפייה.

- החרמת רכוש.
- עבודה כהצלה או כשיתוף פעולה.
- השילוחים
- התייחסות למחתרות.
- חלוקת תעודות עבודה

שאלה- חיי היום יום בגטאות

- א. "קבעתי לעצמי כמשימה להסדיר את החיים בכל מחיר".
 (חיים רומקובסקי, בנאמו מה-1 בפברואר 1941, מתוך השואה בתיעוד, ידושם, ירושלים, עמ' 188)
- הסבר את הפעולות של חיים רומקובסקי להסדרת החיים בגטו לודז'.
 ב. במה עזר הרבי מפאסצ'נה ליהודים להתמודד עם קשיי החיים בגטו ורשה?

תשובה- חיי היום-יום בגטאות

- א. **הסבר את הפעולות של חיים רומקובסקי להסדרת החיים בגטו לודז'**
- "העבודה כהצלה" - רומקובסקי שאף להאריך את קיום גטו לודז' באמצעות עבודה יצרנית, על מנת שהממשל הגרמני יהיה מעוניין בהמשך קיום הגטו. כמו כן הוא קיווה שההתפתחויות בזירות הקרב יביאו להתמוטטות המשטר הנאצי, עוד לפני שיחוסל הגטו.
 - ניהול הגטו כיחידה אוטונומית המקיימת את עצמה ובה ארגונים כמו ועד הרבנים, ומתן שירותים שבעבר טיפלו בהם הקהילות ומוסדות ממלכתיים ועירוניים: דת, קבורה, סעד, חינוך, בריאות, תחבורה, משטרה ובתי סוהר.
 - הערה למעריך:** אף שנאומו של רומקובסקי ניתן עוד לפני תחילת ביצוע השילוחים, אם תלמיד יענה כי רומקובסקי השלים עם שילוחם של יהודים שאינם מביאים תועלת, כדי להציל מגורל זה את הגרעין היצרני של הגטו, יש לקבל את תשובתו.
- ב. **במה עזר הרבי מפאסצ'נה ליהודים להתמודד עם קשיי החיים בגטו ורשה**
- הרבי מפאסצ'נה נשא דרשות פרשת השבוע, ובהן עודד את היהודים בגטו ורשה. בדרשות אלה ניסה הרבי מפאסצ'נה להסביר את פשר הייסורים של עם ישראל ולגלות דווקא שם ניצוצות של שמחה.

שאלה- היישוב היהודי בארץ ישראל לנוכח השואה

- א. כיצד התייחס היישוב היהודי בארץ לידיעות שהגיעו מאירופה בשנים 1940-1942 על מצב היהודים שם? הסבר סיבה **אחת** ליחס זה.
- ב. בסוף 1942 השתנה היחס של היישוב כלפי הידיעות מאירופה בנוגע למצב היהודים. הסבר את הגורם לכך.
 הצג שתי פעולות של אנשי היישוב שנעשו בעקבות שינוי זה.

תשובה- היישוב היהודי בארץ ישראל לנוכח השואה

- א. **כיצד התייחס היישוב היהודי לידיעות שהגיעו מאירופה בשנים 1940-1942 על מצב היהודים שם:**
- א-אמון וספקנות כלפי רבות מן הידיעות, והצגתן בדרך כלל במקום שולי בעיתונות.
הבא סיבה לכך:
- האמונה כי הידיעות הן פרי תעמולה סובייטית.
 - הסברה שלפיה מדובר בתופעות מקומיות שהן תוצר לוואי של המלחמה, ואין זו תופעה מיוחדת.
 - היישוב היה בסיכון שהגרמנים יפלו, והחששות התמקדו בסכנה זו.
 - היישוב היה עסוק בבעיות פנימיות.
 - התפיסה שהשתרשה ביישוב הייתה שיהודי הגולה מסייעים ליישוב ולא

להיפך.

ב. הסבר את הגורם לשינוי ביחס של היישוב כלפי הידיעות מאירופה בנוגע למצב היהודים:

- בסוף 1942, במסגרת חילופי שבויים, הגיעו ארצה 69 נתינים ארץ-ישראלים. העובדה כי סיפורי הזוועה נשמעו מפי האנשים עצמם ולא על ידי מברקים ומכתבים, גרמה לראשי היישוב להבין את גודל הזוועה.
 - חלפה הסכנה שהצבא הגרמני יפלוש, ואנשי היישוב יכלו להפנות תשומת לב לידיעות שהגיעו מאירופה.
 - המברקים מריכרד ליכטהיים נתפסו כמהימנים.
- הצג פעולות של אנשי היישוב שנעשו בעקבות שינוי זה:
- פרסום הודעה רשמית מטעם הסוכנות בעמודים הראשונים של העיתונים על השמדתם השיטתית של יהודי אירופה והכרזה על שלושה ימי אבל.
 - הכרזה של הרבנות הראשית על יום תפילה וצום.
 - עצומות ומחאות המוניות שאורגנו על ידי "ועד ההצלה"
 - הקמת "ועד הצלה" מאוחד.
 - איסוף כספים על ידי "ועד ההצלה".
 - פנייה של "ועד ההצלה" למדינאים שונים בעולם בבקשה לעזרה.
 - העברת כספים על ידי "ועד ההצלה" בקושטא.
 - ארגון עלייה לגלית ובלתי לגלית על ידי "ועד ההצלה" והמוסד לעלייה ב'.
 - שיתוף פעולה צבאי של היישוב עם הבריטים (למשל: הבריגדה, הצנחנים).

שאלה-הסבר את ההבדל בין המדיניות שנקטו הנאצים כלפי היהודים מתחילת המלחמה ועד לפלישה לברית המועצות, לבין המדיניות שנקטו לאחר הפלישה.

תשובה-המדיניות של הנאצים כלפי היהודים עד לפלישה לברית המועצות:

הפרדת היהודים מהאוכלוסיה הכללית וריכוזם בגיטאות סגורים בתנאים מחפירים: הרעבה, עבודות כפייה וכו'. תנאים אלו גרמו לתמותה רבה אך הם לא היו חלק מתוכנית השמדה כוללת (הגישה הפונקציונאלית).

ראשית "הפתרון הסופי" – מעבר לרצח ישיר ושיטתי של יהודים – גברים, נשים וילדים. בתחילה בבורות ירי ובהמשך במחנות השמדה.

שאלה-מדיניות הנאצים נגד היהודים

1. במה אירועי "ליל הבדולח" מבטאים שינוי במדיניות הנאצים נגד יהודי גרמניה? ציין מטרה אחת של הנאצים באירועים אלה.

תשובה- מדיניות הנאצים נגד היהודים

1. במה אירועי "ליל הבדולח" מבטאים שינוי במדיניות הנאצים כלפי יהודי גרמניה:

- בפעם הראשונה הייתה אלימות פיזית כלפי היהודים.
- בפעם הראשונה נעצרו עשרות אלפי יהודים ונשלחו למחנות ריכוז רק בשל היותם יהודים.
- פגיעה וביזוי בתי כנסת.

ציין מטרה של הנאצים באירועים אלה:

- כפיית ההגירה על היהודים.
- להרגיל / לבחון את דעת הקהל בגרמניה.

שאלה-- ההתנגדות בשואה

1. "זוהי שעה של קידוש החיים ולא של קידוש השם במוות" (מיוחס לרב ניסנבוים בגטו ורשה).
1. הסבר דברים אלה. הצג דוגמה אחת לפעילות של ארגון או של קבוצה בגטו שנועדה להציל חיים.

תשובה- ההתנגדות בשואה

1. הסבר את דברי הרב ניסנבוים:

בעבר דרש הצורך מהיהודי לעבור על דתו ולכן היה על היהודי להקריב את נשמתו ולקדש את השם במוות. אולם עתה, כאשר המטרה היא להשמיד את הגוף, יש לעשות על דבר כדי לשמור עליו.

ב. הצג דוגמה לפעילות של ארגון או של קבוצה בגטו שנועדה להציל חיים:

- ועדי בתים, אשר לקחו תחת חסותם פליטים ומשפחות עניות.
- ארגון הצנטוס, אשר לקח תחת חסותו עשרות אלפי ילדים. הדבר נעשה בין השאר באמצעות הקמת בתי יתומים, פנימיות, מטבחים ומועדוני נוער.
- תנועות הנוער אשר הקימו בתי תמחוי / עסקו בזיוף מסמכים / הקימו תאי מחתרת.
- חלק מהיודנראטים: הצלה באמצעות עבודה.

שאלה- ציין מחנה השמדה אחד שהתרחש בו מרד אסירים. כתוב מי היו האסירים שמרדו, והסבר מה הביא להחלטתם למרוד

תשובה-ציין מחנה השמדה אחד שהתרחש בו מרד אסירים:

- אושוויץ
- סוביבור
- טרבלינקה

מי היו האסירים שמרדו:

אסירי הזונדרקומנדו.

מה הביא להחלטתם למרוד:

הבינו שגם הם עומדים לפני השמדה, שכן קבוצות הזונדרקומנדו הוחלפו כל כמה חודשים, ושזה הסיכוי היחידה שלהם להישאר בחיים.

שאלה-המאבק של הנאצים ביהדות והעמידה היהודית

. הנאצים טענו כי המצפון "אינו אלא המצאה יהודית".

(משה פראגר, "היהדות וכוח השפעתה בעיני הנאציות", מתוך מקורות ומחקרים על השואה, עמ' 32)

הסבר טענה זו של הנאצים נגד היהדות, תוך התבססות על אחד מהעקרונות של האידיאולוגיה הנאצית.

תשובה-

המצפון הוא המצאה יהודית שנוצרה כדי לשנות את סדר הדברים הטבעי כביכול, המבוסס על: - עקרון הכוח: כל הדינמיקה האנושית מושתתת על מאבקים של כוח, והחזק הוא הטוב יותר. המצפון היהודי לעומת זאת נותן מקום לעוצמת הרוח ולא לעוצמת הגוף. - עקרון המנהיגות: צייתנות עיוורת לאדם העומד בראש ההיררכיה, אין מקום לבחירה אישית או לשיקולים המבוססים על המצפון.

שאלה- הסבר כיצד התופעה של שו"תים לרבנים בגטאות ובמחנות מבטאת עמידה יהודית:

תשובה- השו"תים מראים לנו שלמרות תנאי החיים הבלתיאנושיים והניסיון לשמור על מצוות ועל ערכים. ניסיון זה מצביע על המאבק לשמור על צלם אנוש, על "מותר האדם מהבהמה" שקיוו הגרמנים למחוק. בכך באה לידי ביטוי ההתנגדות לנאצים. - חלק מהשו"תים מביעים את רצון היהודים לקיים מצוות שהנאצים אסרו לקיימן (כגון: גילוח זקנים, הנחת תפילין, קיום מנייני תפילה), ובכך באה לידי ביטוי ההתנגדות לגרמנים. - המשך הקיום הדתי עמד בניגוד לכוונת הגרמנים להכרית את הרוח היהודית ואת הערכים היהודיים.

שאלה- תנועות הנוער וההתנגדות המזוינת

מה הייתה החשיבות של תנועות הנוער בגטאות לפני שעלה רעיון המרד:

תשובה- הענקת תחושה של משמעות ותקווה, דווקא בתקופה של מצוקה שהייתה עשויה להוביל לחוסר אונים ולייאוש.

- יצירת ליכוד חברתי ומשענת לבני הנוער.

- חינוך הנוער בהתאם לחזון ולאידאולוגיה של התנועה.

- גיבוש גרעין אידיאולוגי של אנשים שיוכל לממש את חזון התנועה לאחר תום המלחמה.

- סיוע לתושבי הגטו במצוקותיהם היום-יומיות.

- קיום קשרים בין הגטאות (קבלת מידע והעברתו החוצה).

שאלה- הסבר מדוע צמח רעיון המרד דווקא בתנועות הנוער

תשובה - חברי תנועות הנוער היו צעירים, ולכן לא היו שקועים בתבניות חשיבה מהעבר. לפיכך הם יכלו להפנים ביתר קלות את העובדה כי מדובר באירוע חסר תקדים, הדורש תגובה קיצונית ושונה. דבקותם ומסירותם האידיאולוגית של חברי תנועות הנוער הכשירה את הקרקע לצמיחת רעיונות שהיו כרוכים בסיכון ובהקרבת האישי. חברי תנועות הנוער היו רווקים שהיו משוחררים מדאגה למשפחה, ולכן יכלו להגיע לתובנות שנגעו לכלל.

שאלה - הסבר מדוע התאפשר מרד בהיקף נרחב דווקא בגטו ורשה.

תשובה - מדוע התאפשר מרד בהיקף נרחב דווקא בגטו ורשה:

- בשל התארגנות והכנות מראש: בונקרים, תעלות קישור, מלאי מזון ותרופות.
- בשל שיתוף פעולה בין תושבי הגטו ובין המחותרת (משום שלאחר הגירוש הגדול אבד אמון התושבים ביוזנראט ובמשטרה, וכמו כן בגלל האמונה שלחלק מהתושבים שהתנגדות מזה והסתתרות מזה עשויות להיות דרך להצלה).
- שיתוף פעולה (מוגבל ומצומצם) של המחותרת הפולניות בהעברת נשק (במיוחד עם האצ"י).

שאלה - מדיניות הנאצים כלפי היהודים בשנות ה - 30

א. הסבר במה מסמל "ליל הבדולח" (1938) נקודת מפנה - הן במדינות הנאצית והן בתגובה של יהודי גרמניה.
ב. הצג שתי תגובות בעולם המערבי על מדיניות הנאצים כלפי היהודים בשנים 1933 - 1938.

תשובה - מדיניות הנאצים נגד היהודים בשנות ה - 30 והתגובות לכך:

א. הסבר במה מסמל "ליל הבדולח" (1938) נקודת מפנה במדיניות הנאצית:

- (לראשונה) הופעלה אלימות מאורגנת מלמעלה נגד יהודים. עד אז פעלו הנאצים באמצעות צווים וחוקים.
- (לראשונה) פגעו בבתי כנסת.
- (לראשונה) נשלחו יהודים (30,000) למחנות ריכוז בגלל היותם יהודים, ולא בשל היותם מתנגדים פוליטיים.

- כבר לא חששו מדעת הקהל העולמית .

הסבר במה מסמל "ליל הבדולח" נקודת מפנה בתגובה של יהודי גרמניה :

- היהודים שעוד היו ספקנים בנוגע למצב , הבינו כי אין להם עתיד בגרמניה .

- יהודים רבים ברחו מהרייך הגרמני לכל מקום אפשרי .

ב. הצג תגובות בעולם המערבי על מדיניות הנאצים כלפי היהודים בשנים 1933 - 1938:

- סיקור עיתונאי בולט של המדיניות האנטי-יהודית .

- חרפ כלכלי על סחורות גרמניות (שהצליח רק באופן חלקי , ושניהלו קבוצות וולונטריות) .

- הפגנות ופעולות מחאה בארה"ב , כדי לרכך את חוקי ההגירה .

- "וועידת אוויאן" - לא היו לה תוצאות ממשיות , כולל הנימוקים השונים של המדינות להימנע מפעולה ומקליטת פליטים יהודים .

- אדישות העולם -

- מדינות העולם השתתפו באולימפיאדה בברלין ולא החרומו את גרמניה .

שאלה- מדיניות הנאצים בתקופת המלחמה

א. מהו השינוי שחל בקיץ 1941 במדיניות הנאצים נגד היהודים , ומדוע דווקא אז ?

ב. תאר שתי דרכים שבהן הסוּו הנאצים את ביצוע "הפיתרון הסופי" מעני העולם .

תשובה- מדיניות הנאצים בתקופת המלחמה

א. מה השינוי שחל קיץ 1941 במדיניות הנאצים נגד היהודים :

ראשית ביצוע "הפיתרון הסופי" : מעבר לרצח ישיר ושיטתי של גברים , נשים וילדים .

מדוע דווקא אז :

התפתחות המלחמה והחדירה לשטחי ברית-המועצות , זאת משום ש :

- כיבוש שטחים בברית-המועצות , שהייתה בהם אוכלוסייה יהודית צפופה (כ - 2 מיליונים) , דרבנה את הגרמנים לעבור מ"פתרונות זמניים" ל"פתרון סופי" .

- "מבצע ברברוסה" נתפס כמלחמה טוטאלית נגד השקפת העולם הבולשביקית שיש להכחידה עד היסוד , והיהודים נתפסו כיוצריה ומחולליה של אידיאולוגיה זו .

- השטחים שנכבשו בברית-המועצות היו אזורי ספר , המרוחקים ממרכזי תרבות ומדעת הקהל המערבית , ולכן אפשר היה לפעול בהם ללא רסנים ומגבלות .

- "פקודת הקומיסרים" , שניתנה לפני היציאה ל"מבצע ברברוסה" , העניקה גושפנקה לרצוח את אויבי הרייך ולא לקחת שבויים : היהודים זהו כחלק ממנגנון המפלגה הקומוניסטית , מה שהוביל לשבירת העכבות , כולל רצח נשים וילדים .

- פתיחת "מבצע ברברוסה" ונפילה מהירה של שטחים נרחבים מברית-המועצות עוררה בקרב הגרמנים תחושות של אופוריה ושיכרון כוח , שסייעו לשבירת המחסומים האחרונים .

ב. כיצד הסוּו הנאצים את ביצוע "הפתרון הסופי" מעיני העולם :

- אין מסמך רשמי של היטלר המורה על ביצוע הרצח .
- לא הוצאו מכתבים אן צווים המורים על ההשמדה .
- ב"אגרת הבזק" צווו החיילים על שמירת הסודיות .
- "מכבסת מילים" ("טיפול מיוחד", "פתרון סופי", "טיהור", "יישוב מחדש במזרח", "העבודה משחררת" וכו') .
- שריפת גופות לאחר הירצחן .
- הרציחות בוצעו במקומות מבודדים ומרוחקים ממערב אירופה .
- "הגטו לדוגמה" - טרזנשטאט .
- "אגף המשפחות" שהוקם לזמן קצר באושוויץ , למקרה שהצלב האדם יערוך ביקור .
- סרטי תעמולה נאציים שתיארו את החיים במחנות הריכוז כנסבלים .

כיצד הסוּו הנאצים את ביצוע "הפתרון הסופי" מהיהודים :

- יהודים שגורשו מבתיהם נתבקשו להביא עמם מזוודות וביגוד חם לקראת "הנסיעה למזרח" .
- יהודים שהגיעו למחנות ההשמדה (כדוגמת טרבלינקה) נדרשו לעתים לשלוח גלויות לקרוביהם בגטו .
- הכניסה לחלק מהמחנות נדמתה לרציף תחנת רכבת .
- בתהליך הסלקציה וה"קליטה" במחנה , נאמר לאסירים כי הפרדה היא זמנית .
- אתרי ההרג במחנות ההשמדה הופרדו מהאזורים האחרים באמצעות צמחייה עבותה .
- תאי הגזים דמו למקלחות .
- בכמה מחנות קיבלו את היהודים בנגינת תזמורת .

עמידה רוחנית בשואה

א. הצג שו"ת (שאלה ותשובה) שלמדת , והסבר כיצד הוא משקף עמידה יהודית במציאות של שואה .

ב. מהו ארכיון "עונג שבת" , ומדוע אפשר לראות בו ביטוי של התנגדות יהודית ?

תשובה - עמידה רוחנית בשואה

א. הצג שו"ת שלמדת , והסבר כיצד הוא משקף עמידה יהודית במציאות של שואה :

על התלמיד להציג שו"ת מתוך החוברת "השואה בראי ההלכה" . כמו כן חשוב כי ההוכחות לעמידה היהודית יתבססו על פרטים מאותו השו"ת . ההוכחות יכולות להיות או מהיהודי השואל , או מהרב העונה .

דוגמה :

הצגת השו"ת :

בשו"ת שהופנה אל הרב אשרי בגטו קובנה , הוא נשאל אם מותר ליהודים , שנשלחו לעבודות כפייה וכתוצאה מכך נחלשו , לאכול מרק לא כשר שניתן להם . הוא השיב שאף על פי שבאותה שעה לא היה מצב של פיקוח נפש , היה ברור שבעתיד יגיעו למצב כזה ולכן יש להתיר את אכילת המרק עכשיו .

(הערה למעריך : התלמיד אינו צריך לכתוב את הפרטים ההיסטוריים : תאריך , שם הגטו וכדו' .)

כיצד השו"ת משקף את העמידה היהודית:

- עמידה יהודית מצד השואלים : למרות המצב הקשה שהיו נתונים בו , יהודים רבים העדיפו לבקש אישור מסמכות רוחנית שהאמינו בה .

- האחיזה של היהודים באורח חייהם הקודם באה לידי ביטוי בסלידתם ממאכלות אסורים .

- הסתכלות של הרב מתוך פרספקטיבה רחבה : מודעות לכך שגזרות הנאצים נובעות ממדיניות ממושכת , ושאינן זה מצב זמני .

- הרב מרחיב את תחולת המושג "פיקוח נפש" , "פיקוח נפש לאחר זמן" בבחינת "קידוש החיים" .

ב. מהו ארכיון "עונג שבת" :

שם קוד לארכיון שפעל בגטו ורשה בניהול עמנואל רינגלבלום במטרה לתעד את חיי היהודים בתקופת מלחמת העולם השנייה . חברי צוות הארכיון , שכלל כמה עשרות אנשי רוח , שמו לעצמם למטרה לשמר תמונה היסטורית שלמה של החיים היומ-יומיים בגטו . בארכיון נכללו עדויות של תושבים ופליטים שהגיעו מגטאות אחרים או ממחנות עבודה , פרוטוקולים משיבות מועצה וכו' . חברי הצוות גם יזמו כתיבת עבודות שנגעו להיבטים שונים של חיי התרבות , הרוח , היצירה והעזרה העצמית בגטו , ובכך נהפך "עונג שבת" גם למכון מחקר ולא רק למתעד של חומר קיים .

מדוע אפשר לראות בפעילותו ביטוי של התנגדות יהודית :

הנאצים פעלו במטרה למחוק כל סימן לחיי תרבות ורוח יהודיים , והארכיון פעל באופן מחתרתי למען הדורות הבאים , כדי שזכר יהודי ורשה וניסיונם להתמודד עם מציאות החיים בשואה , תוך שמירה על צלם אנוש בתנאים בלתי אפשריים , לא יישכחו . עובדי הארכיון היו מודעים לסכנה שריחפה עליהם במקרה שייתפסו .

שאלה- העמידה היהודית

א. תופעת השו"ת (שאלות ותשובות) בתקופת השואה מבטאת עמידה יהודית. הסבר והדגם קביעה זו על פי אחד השו"ת שלמדת

ב. מדוע חלק מן היהודים בחרו להיאבק בנאצים מתוך היער ולא בתוך הגטו? ציין שני גורמים שהקשו על יהודים להצטרף לפרטיזנים.

תשובה - העמידה היהודית

א. הסבר והדגם את הקביעה כי תופעת השו"ת בתקופת השואה מבטאת עמידה יהודית על פי אחד השו"ת שלמדת לפי השו"ת הנלמד

ב. מדוע חלק מן היהודים בחרו להיאבק בנאצים מתוך היער ולא בתוך הגטו

בגטאות רבים התנגדו רוב התושבים לקיום מאבק פיזי בנאצים, והיה צורך לצאת ליער כדי להילחם. ביער היו סיכויים גבוהים יותר להגיע להישגים צבאיים: הלוחמים היו כולם צעירים עם נשק, לא היו חומות שמגבילות אותם וכו'. חלקם האמינו כי יש יותר אפשרויות הצלה ומילוט ביער.

ציין גורמים שהקשו על יהודים להצטרף לפרטיזנים

רוב היהודים היו עירוניים, והחיים ביערות היו זרים וקשים להם. האוכלוסייה הסובבת הייתה לפעמים עוינת. בין הפרטיזנים הלא-יהודים היו גם בעלי דעות אנטישמיות. הפקרת המשפחה בגטו. רבים מהגטאות לא היו מוקפים ביער

שאלה-ההנהגה בגטו

א. הסבר את המורכבות של תפקיד היודנראט. הדגם את תשובתך באמצעות שתי דילמות שראשי יודנראטים התמודדו אֶתן במסגרת תפקידם/

ב. הצג שתי פעולות של תנועות הנוער בגטאות לפני תקופת השילוחים, והסבר מה הייתה מטרתן:

תשובה-הסבר את המורכבות של תפקיד היודנראט

מצד אחד חייב מוסד היודנראט לשתף פעולה עם השלטון הנאצי והוא נועד לשרת את המדיניות הנאצית. מצד אחר ראשי היודנראטים חשו אחראים לצרכים של בני קהילתם, ושאפו להקל את מצוקותיהם. אחריות כבדה מחד גיסא וחוסר אונים מאידך גיסא.

הדגם את המורכבות באמצעות דילמות שראשי יודנראטים התמודדו איתן במסגרת תפקידם

צריך לפרט בכל דילמה את היתרונות והחסרונות של כל אחד מהצדדים.

רישום יהודים לעבודות כפייה. החרמת רכוש. עבודה כהצלה או כשיתוף פעולה. השילוחים. ההתייחסות למחתרות.

ב. הצג פעולות של תנועות הנוער בגטאות לפני תקופת השילוחים, והסבר מה הייתה מטרתן:

המטרה	הפעולה
הישרדות	הקמה וניהול של בתי תמחוי
חיזוק ערכי, רוחני	פעילות חינוכית (חוגי לימוד, בתי ספר, ספריות, חדרי עיון)
איסוף והפצת מידע	יצירת קשרים עם גטאות אחרים
שמירה על המשכיות החזון והערכים חינוך ערכי, רוחני	הכשרה חקלאית
הפצת מידע שמירה על המשכיות החזון והערכים התנועתיים	פרסום עיתונות מחתרתית

שאלה- הצג מטרה של שליחת הצנחנים לארצות אירופה הכבושות, הסבר במה הצליחה שליחות הצנחנים, ובמה היא נכשלה..

תשובה- הצג מטרה של שליחת הצנחנים לארצות אירופה הכבושות

ביצוע פעולות מודיעיניות עבור הבריטים. הצלת שבויי מלחמה ואנשי צבא בריטים. ארגון יהודי המקום למרד בנאצים. פעילות ציונית לחיזוק הקשר של יהודי התפוצות עם יהודי הארץ (ארגון עלייה, ארגון תנועות נוער).

הסבר במה הצליחה שליחות הצנחנים:

חלק מהצנחנים הצליחו לפעול במסגרת התנועה הציונית במחתרת ולסייע להתארגנות ציונית ולפילוס דרכי בריחה לאחר המלחמה. הצנחנים הפכו לסמל ולמופת חינוכי. הצנחנים סייעו ליצירת תחושה של סולידריות יהודית.

הסבר במה נכשלה שליחותם:

רבים מהצנחנים נפלו בשבי או נהרגו. פעילותם לארגון מרד נגד הנאצים נכשלה. לא הצליחו למנוע את השמדת יהודי המקום שפעלו בו.

שאלה- הנהגה בשואה

1. הסבר קושי אחד של רבנים בבואם לפסוק בתקופת השואה, לעומת הפסיקה בימים רגילים.
הצג שו"ת (שאלה ותשובה) שלמדת. הסבר כיצד באה לידי ביטוי העמידה היהודית של השואל בשו"ת זה

ב. הסבר מדוע התחזקו תנועות הנוער כהנהגה בגטאות, למרות הנהגת היודנראט. בתשובתך הבא דוגמא לאחת הפעולות של תנועות הנוער לפני תקופת השילוחים.

תשובה-הנהגה בשואה

א. הסבר קשיים של רבנים בבואם לפסוק בתקופת השואה, לעומת הפסיקה בימים הרגילים:

בגלל הבידוד או הגירוש לא תמיד הייתה אפשרות לפסוק באמצעות ספרים, או התיעצות עם גדולי תורה אחרים.

בגלל הדחיפות של השאלות, לא תמיד הייתה אפשרות לפסוק ביישוב דעת.

שאלות שנגעו למצבי חירום ופיקוח נפש הפכו לעניין שבשגרה, לעומת הנדירות של שאלות מסוג זה בימים רגילים. היות שהיה מדובר במצב ללא תקדים היסטורי, לא היה קל להכריע אם מדובר במצב של שעת שמד או פיקוח נפש. הידיעה כי ההכרעות השונות אינו נוגעות רק לשאלה טכנית כזאת או אחרת, אלא מעצבות מסרים, ערכים, משמעות ואמונה - דרשה כובד ראש משמעותי.

הצג שו"ת והסבר כיצד באה לידי ביטוי העמידה היהודית של השואל בשו"ת זה:
כל מוסד לפי מה שמלמד

ב. הסבר מדוע התחזקו תנועות הנוער כהנהגה בגטאות, למרות הנהגת היודנראט:
מנהיגי תנועות הנוער היו מנהיגים וולונטריים שצמחו מבפנים ויכלו למלא חללים שבהם. היודנראט, לא יכל לתת מענה. זאת משום שאת חברי היודנראט מינו הגרמנים כמכשיר לביצוע מדיניותם, ולכן היהעליהם קודם כל לספק לנאצים דיו וחשבון. חברי היודנראט היו מחויבים לאחריות ציבורית מקיפה. לעומת מנהיגי תנועות הנוער שהיו מחויבים

קודם כל לאידיאולוגיה של התנועה, ופעלו על פי חזונום כמנהיגות עם העזה. המסגרת התנועתית הפכה למסגרת תומכת בייחוד לצעירים בעולם מעורער וחסר ביטחון.

הבא בתשובתך דוגמה לפעולות של תנועות הנוער לפני תקופת השילוחים:
עיתונות מחתרתית, קיום קשרים ביו הגטאות (קבלת מידע והעברתו החוצה). - היודנראטים לא יכלו בדרך כלל לעסוק בכך היות שהיו בין הפטיש לסדן הכשרה חקלאית וזאת בהתאם לאידיאולוגיה של התנועות. היודנראטים לעומת זאת לא עסקו בנושאים אידיאולוגיים.

הקמה וניהול של בתי תמחוי, פעילות חינוכית (חוגי לימוד בתי ספר) - על אף שגם היודנראטים עסקו בנושא זה, לא היו להם המשאבים לתת מענה מלא לכלל הציבור.

שאלה - היישוב בארץ לנוכח השואה ושארית הפלטה

- א. הצג שלוש פעולות של היישוב היהודי בארץ למען הצלת יהודי אירופה בתקופת השואה. (12 נקודות)
- ב. ניצולי השואה במחנות העקורים התאפיינו בפעילות רבה. הצג שתי פעולות של ניצולי השואה במחנות העקורים, והסבר את המניע לכל פעולה. (אפשר להציג מניע משותף לשתי הפעולות).

תשובה - היישוב בארץ לנוכח השואה ושארית הפלטה

א. **הצג פעולות של היישוב היהודי בארץ. למען הצלת יהודי אירופה בתקופת השואה**

- הקמת ועד הצלה על ידי הנהגת היישוב, שכלל נציגים מכל הזרמים, ובכללם אגודת ישראל והרוויזיוניסטים.
- יצירת קשר עם קהילות באירופה הכבושה על ידי המשלחת בקושטא.
- מעורבות הסוכנות וראשי היישוב בתכנית "אירופה" ובתכנית "משאיות תמורת דם".
- מעורבות נציגי היישוב בפניות לארצות-הברית ולבריטניה בבקשה להפציץ את אושוויץ.
- העברת יהודים משטחי אירופה למזרח הרחוק, פעילות של זרח

- ורהפטיג כנציג "המזרחי" ו"ילדי טהרן".
- ארגון עלייה בלתי חוקית דרך הים השחור על ידי המוסד לעלייה ב.
- גיוס כספים ומשלוח חבילות מזון: אורגן על ידי משלחות היישוב בקושטא ובג'נבה.
- התגייסות מתנדבים לצבא הבריטי, הקמת הבריגדה.
- שיגור צנחנים.

2. הצג פעולות של ניצולי השואה במחנות העקורים, והסבר את המניע לכל פעולה

<u>פעולה</u>	<u>מניע</u>
- כתיבה והפצה של עיתונות - הקמת בתי כנסת ומוסדות דת - פעילויות תרבותיות ומפלגתיות - קיום מערכת החינוך - קיום קורסים להכשרה מקצועית - ניסיונות לאתר קרובים	שיקום החיים וניסיון לחזור ל"נורמליות"
- נישואים בהיקף רחב - רמת ילודה גבוהה	המשכיות ושיקום החיים, מציאת מענה לבדידות, "נקמה מתוקה"
- כתיבת זיכרונות	תיעוד והנצחה
- הקמת חוות חקלאיות - לימוד עברית - התארגנות להעפלה	הכנה לעלייה לארץ-ישראל, מציאת משמעות דרך השייכות ללאום ולקולקטיב

שאלה- התנגדות יהודית

- א. הסבר את המושג "קידוש החיים" שנוצר בתקופת השואה. מדוע יש לראות במושג זה התנגדות לנאצים? (10 נקודות)
- ב. הצג שני גורמים שהקשו על הלחימה של היהודים בגטו, וגורם נוסף שהקשה על הלחימה ביער.

תשובה- התנגדות יהודית:

א. הסבר המושג "קידוש החיים" שנוצר בתקופת השואה

כל אחד יעשה כל אשר ביכולתו להפר את המזימה הנאצית להשמיד את הכלל היהודי ואת הפרט היהודי. בעבר, כאשר השונא רצה לשלול את נשמתנו היינו מוסרים את גופנו. עתה, כאשר הנאצים רוצים לקחת מאתנו את גופנו – נשמור בכל מחיר על חיינו (מיוחס לרב יצחק ניסנבוים).
הסבר מדוע יש לראות במושג זה התנגדות לנאצים

- כל פעולה שהייתה מכוונת נגד מזימות הגרמנים כלפי היהודים, ביטאה התנגדות, שמירה על החיים בכל דרך שהיא הייתה בניגוד לכוונת הגרמנים לכלות את היהודים, ולכן היא מבטאת התנגדות.
 - ב. גורמים שהקשו על הלחימה של היהודים בגטו:
 - ליהודים בגטו לא היו האמצעים, הקשרים והניסיון שנדרש לבניית גוף לוחם, חמוש וערוך לקרב.
 - תמיכה מועטה בלבד מצב המחטרות הפולניות.
 - קושי להחליט על עיתוי המרד, שכן הגרמנים הם שהכתיבו את האירועים.
 - חשש לסכן את רוב תושבי הגטו, כעונש קולקטיבי.
 - חוסר מסורת לחימה – אין סיכוי לנצח.
- גורם נוסף שהקשה על הלחימה ביער

- האוכלוסייה הסובבת הייתה במקרים רבים עוינת.
- בין הפרטיזנים הלא-יהודים היו אנטישמים רבים.
- הפקרת המשפחה בגטו.
- הקושי לשהות זמן ממושך בתנאי היער.
- אי הכרת השטח.

מלחמת העולם השנייה וגורל היהודים

- א. כיצד אפשר להסביר את החמרת היחס של הנאצים ליהודים, עם כיבוש פולין?
בתשובתך הבא שני הסברים.
- ב. במה הייתה הפלישה לברית המועצות ("מבצע ברברוסה", 1941) נקודת מפנה במדיניות של הנאצים כלפי היהודים, ומדוע?

מהלך מלחמת העולם השנייה והקשר לגורל היהודים

- א. הסברים להחמרת היחס של הנאצים ליהודים, עם כיבוש פולין (יש להביא שני הסברים):
- הניצחון של הגרמנים מחזק את ההתנשאות של הגרמנים ואת האלימות כלפי היהודים.
 - חלה עלייה במספר היהודים בתחום השליטה הנאצית.
 - יהודי פולין התאימו לסטראוטיפ שבתעמולה הנאצית, ולכן התאכזרו אליהם והשפילו אותם.
 - פחתו אפשרויות ההגירה, והנאצים נאלצו לחשוב על פתרונות אחרים לבעיית היהודים.
 - מצב המלחמה, ומיקום פולין איפשר פחות התחשבות בדעת הקהל העולמית.
 - האוכלוסייה הפולנית לא התנגדה ואף שיתפה פעולה.
- ב. במה היה "מבצע ברברוסה" (1941) נקודת מפנה במדיניות הנאצים כלפי היהודים:
- החלה השמדה בפועל, "הפתרון הסופי", ירי לבורות על ידי יחידות איינזגרופן.

מדוע היה "מבצע ברברוסה" נקודת מפנה:

- הגרמנים בשיא כוחם.
- מטרה אידיאולוגית – עקירת הבולשביקים; היהודים זהו כבולשביקים.
- המרחק יצר התרת רסן.
- עם כיבוש ברית המועצות, גדל מספר היהודים תחת שליטה גרמנית.

ההנהגה היהודית בגטאות

- א. הצג שני הבדלים בין אופן ההנהגה של ראש היודנראט בקובנא, ד"ר אלחנן אלקס, ובין אופן ההנהגה של ראש היודנראט בלודז', חיים רומקובסקי.
- ב. הצג את דרך ההנהגה של הרב יוסף קרליבך או של האדמו"ר מפיאסצינה, בתקופת השואה.

ההנהגה היהודית בגטאות

- א. הבדלים בין אופן ההנהגה של ד"ר אלחנן אלקס ובין אופן ההנהגה של רומקובסקי:

- ד"ר אלקס לא רצה בתפקיד אך ניאות לקבלו אחרי לחץ, מתוך אחריות לקהילה. רומקובסקי קיבל את התפקיד משיקולים אישיים של שררה.
- ד"ר אלקס שם את נפשו בכפו והתייצב לפני מפקד הגטו והציע לו לוותר על תכניתו לגרש יהודים; רומקובסקי פעל בשיתוף פעולה מלא עם הגרמנים בעניין הגירוש, מתוך תפיסה שיינצלו הצעירים והמועילים בעבודה.

- ב. דרך ההנהגה של הרב יוסף קרליבך:

- עידוד הקהילות בגרמניה (מחוץ לקהילתו) כשכבר לא היו בהן רבנים.

- עזרה לפליטים שעברו דרך המבורג קהילתו.
- למרות שהייתה לו אפשרות לעזוב את גרמניה, לא נטש את קהילתו שנשלחה לריגה ומשם למוות.

ג. דרך ההנהגה של האדמו"ר מפיאסצ'נה:

- עידוד תושבי הגטו על ידי הדרשות בשבת, שקשרו את מאורעות הימים בעבר של העם היהודי.

מלחמת העולם השנייה וגורל היהודים

- א. בעקבות הסכם ריבנטרופ-מולוטוב חולקה פולין בין רוסיה לגרמניה. הסבר כיצד השפיעה חלוקה זו על גורל יהודי פולין, עד 1941.
- ב. הצג שני מניעים של הגרמנים לכיבוש ברית-המועצות (יוני 1941), והסבר את המפנה במדיניות של הנאצים כלפי היהודים עם כיבוש זה.

הקשר בין מהלך המלחמה לגורל היהודים

- א. ההשפעה של חלוקת פולין, בעקבות הסכם ריבנטרופ-מולוטוב, על גורל יהודי פולין עד 1941:
 - היהודים בפולין שהיו בחלק שסופח לגרמניה ובשטח הגנרל גוברנמן היו נתונים למשטר רצח עובדי כפיה ודיכוי נאצי וגיטואיזציה על פי איגרת הבזק. היהודים שסופחו לברית המועצות ניצלו לפי שעה.
 - רבים מהיהודים בגנרל גוברנמן ברחו לשטחי ברית המועצות. בראשית המלחמה חלק מהיהודים שהגיעו לפני ברית-המועצות – ניצלו.
- ב. מניעים של הגרמנים לכיבוש ברית המועצות (יוני 1941):
 - כיבוש מרחב מחיה לעם הגרמני.
 - המלחמה נגד ברית המועצות היא מלחמה אידאולוגית נגד הקומוניזם.

- עקירת המשטר "היהודי-הבולשביקי" מברית המועצות – היהודים מזוהים עם הבולשביקים.
 - בעקבות הכישלון בקרב על בריטניה הסיטו את המערכה לברית המועצות.
 - ברית המועצות הייתה נקודת מוצא לפריצה לעבר המאחזים הקולוניאליים של בריטניה וצרפת במזרח התיכון ובארצות אסיה ואפריקה.
 - הרגשת כוח אחרי כיבוש מרכז אירופה ומערבה.
- המפנה במדיניות של הנאצים כלפי היהודים עם הכיבוש:**
- הפלישה לברית המועצות סימנה את ראשית הרצח ההמוני של היהודים באזורי הכיבוש. ביהודים בוצע לראשונה רצח המוני מתוכנן.
- ריחוק ברית המועצות מהתקשורת העצמאית מאפשר רצח עם.

עמידת היהודים

- א. "שאוהו בגאון – את הטלאי הצהוב". (רוברט וולטש, אפריל 1933)
 - מה הייתה הכוונה של וולטש בקריאה זו, ומה היה הרקע לקריאתו?
 - ב. הצג מאפיין אחד המשותף למרידות בגטאות השונים, והצג מאפיין אחד המייחד את מרד גטו ורשה.
- עמידת היהודים
- א. הכוונה בקריאה זו:
 - וולטש ביקש לקרוא ליהודים לשוב אל זהותם היהודית והלאומית שאבדה להם בעקבות התבוללותם בגרמניה.
 - ביטוי להתנגדות יהודית לנאצים שביקשו להשפילם.
- הרקע לקריאה זו:**
- סימון העסקים היהודים.
 - החרם הכלכלי (1 באפריל, 1933) קרא להחרים עסקים יהודיים ולהמנע מקניה אצלם.

ב. מאפיינים של דמיון בין המרידות בגטאות השונים:

- המרידות פרצו כאשר הבינו שאין עוד כל תקווה לשרוד.
- בכל המרידות כמעט שלא הייתה תמיכה מצד האוכלוסייה הסובבת (הפולנים).
- היו קשיים גדולים להשיג אמצעי לחימה.
- היו קשיים לקבוע את העיתוי של המרד (בזמן האקציות).
- היוזמה וההנהגה באו מצד תנועות הנוער.
- הייתה הכנה מוקדמת.

מאפיינים המייחדים את מרד גטו ורשה:

- זכה בתמיכה של רוב תושבי הגטו שנשארו אחרי האקציה הגדולה.
- בתכנון המרד לא עלתה מחשבה על נסיגה או יציאה מהגטו, לא ראו בלחימתם דרך של הצלה.
- ללוחמים ניתן סיוע מסוים של הפולנים, שהתרשמו מההתנגדות היהודית.
- הכנה להסתתרות ממושכת בבונקרים.
- נמשך זמן רב יותר מכל מרד אחר.
- היו בו שני שלבים בינואר ובאפריל.
- אבידות רבות לגרמנים.
- הייתה לו תהודה רבה מאוד.

יחס העולם לגורל יהודי אירופה בשנים 1938-1945

- א. הצג שני טיעונים שהועלו בוועידת אוויאן (1938) בנוגע לקליטת פליטים יהודים. כיצד פירשו הנאצים את תוצאות הוועידה?
- ב. בתום מלחמת העולם השנייה היו שטענו שבנות הברית פעלו למען יהודי אירופה מעט מדי ומאוחר מדי. הסבר עמדה זו באמצעות שתי דוגמאות.

יחס העולם לגורל יהודי אירופה בשנים 1938-1945

- א. טיעונים של מדינות שהשתתפו בוועידת אוויאן בנוגע לקליטת פליטים:

- קליטת פליטים תכביד על כלכלת המדינה הקולטת.
- נכונות לקלוט רק פליטים בעלי מקצועות נדרשים.
- חשש שקליטת היהודים תגרום לאנטישמיות ותגביר את התסיסה הפנימית.
- לא רצו להכניס את "הבעיה" לארצם (אוסטרליה).
- קליטת פליטים יהודים בארץ ישראל תעורר את זעם הערבים (בריטניה).

כיצד פירשו הנאצים את תוצאות הוועידה:

- העולם אינו רוצה ביהודים, ולכן על הנאצים לפתור את בעיית היהודים בעצמם.
- אין ביקורת על מדיניות הנאצים כלפי היהודים, ולכן אפשר להחריף את הצעדים בלי לחשוש מדעת הקהל.
- ליל הבדולח.

ב. הסבר העמדה באמצעות דוגמאות:

- מדינות הברית התייחסו בחוסר אמון למידע שהגיע ממקורות מוסמכים.
- המשיכו במדיניות מכסות הגירה גם אחרי פרוץ המלחמה.
- ועידת ברמודה הוקמה רק בינואר 1943 ולא היו לה תוצאות ממשיות.
- לא הפציצו אל אושוויץ, למרות כל המסמכים שהיו בידם.
- רק בינואר 1944 הוקם "הוועד לענייני פליטים".
- בנות הברית נמנעו ממשא ומתן עם הגרמנים בעניין "משאיות תמורת דם".
- לקבל סנט לואיס – כל דוגמא של יחס לפליטים.

גורל היהודים בתקופת מלחמת העולם השנייה

- א. מהו "הפתרון הסופי"?
- הסבר את התפקיד שהיה לוועידת ואנזה ב"פתרון הסופי".
- ב. הצג שני ביטויים של המדינות האנטי-יהודית במדינות צפון אפריקה, בתקופת מלחמת העולם השנייה.

גורל היהודים בתקופת מלחמת העולם השנייה

- א. **"הפתרון הסופי":**
- תכנית כוללת של הנאצים לפתרון "בעיית היהודים" – השמדה טוטלית של

העם היהודי.

התפקיד של ועידת ואנזה ב"פתרון הסופי":

לתאם בין המשרדים והרשויות המרכזיים ברייך, במטרה לרתום את כולם לביצוע תכנית ההשמדה של יהודי אירופה.

ב. ביטויים של המדיניות האנטי-יהודית במדינות צפון אפריקה, בתקופת מלחמת

העולם השנייה:

- ביטול "צו כרמיה" (אלג'יריה).
 - רדיפות על רקע גזעי: החרמת רכוש יהודי, ביזה, טלאי צהוב במספר מקומות ולתקופה קצרה בתוניס.
 - פעילים פוליטיים מתוניס נשלחו למחנות השמדה.
 - הסתה אנטי-יהודית; תעמולה אנטישמית.
 - כליאה במחנות מעצר.
 - גיוס לעבודות כפייה.
 - הטלת קנסות כספיים גדולים על הקהילה היהודית (תוניס).
 - הגבלות על מספר היהודים העוסקים במקצועות חופשיים או על מספרם במוסדות חינוך.
- הערה למעריך: אין חובה לציין על פי מדינות.

הנהגה בגטאות

- א. הצג שתי עמדות של היודנראטים בנוגד למרד, והבא נימוק אחד לכל עמדה.
- ב. הצג את דרך ההנהגה של הרב יוסף קרליבך א של האדמ"ור מפאיסצ'נה, בתקופת השואה.

הנהגה בגטאות

א. עמדות היודנראטים בנוגע למרד (כולל נימוק העמקה):

- שלילת המרד.

נימוק:

- המרד מנוגד לתפיסה של היודנראט לשמור על קיום הגטו.
- מרד ימיט אסון על כל הגטו.

בעד המרד.

נימוק:

- שמירה על הכבוד היהודי.

● סיכוי כלשהו להצלה (במיוחד ככל שחשו כי הקץ קרוב).

ב. דבר ההנהגה:

הרב קרליבר:

- בהיותו הרב האחרון בגרמניה ראה עצמו כמנהיג של קהילות נוספות, נסע, תמך ועוד. הושיט עזרה גם לקהילות ליברליות.
- נשאר בראש קהילתו גם בזמן הגירוש אף על פי שיכול היה להציל את עצמו.
- ענה על שאלות בהלכה שהתעוררו בעקבות המציאות בגרמניה ובמחנה.
- פעל כרב ומורה גם במחנה שאליו גורש, עד הרגע האחרון.

האדמו"ר מפיאסצ'נה:

- מנהיגותו התבטאה בעיקר ברעיונות המובעים בדרשות פרשת השבוע שנשא ובהן עודד את היהודים בגטו ורשה.
- נתן שיעורי תורה בגטו.

היודנראטים

- א. כתוב מטרה אחת שהייתה לגרמנים במינוי היודנראטים, והסבר שני שיקולים של יהודים לקבל על עצמם את תפקיד ראש היודנראט.
- ב. הסבר את הגישה של א' צ'רניאקוב ואת הגישה של ח' רומקובסקי כלפי הפקודה לגירוש היהודים מהגטו.

היודנראטים

א. מטרות הגרמנים במינוי היודנראטים:

- הגברת השליטה על האוכלוסייה היהודית/ זרוע מבצעת של פקודות הגרמנים.
- חיסכון של הגרמנים בכוח אדם.
- שבירת הסולידריות היהודית.
- מניעת מגע ישיר בין היהודים לבין הנאצים.
- יצירת אשליה של אוטונומיה יהודית.

שיקולים שהיו ליהודים לקבל על עצמם את תפקיד ראש היודנראט:

- תחושת אחריות לבני הקהילה.
- איומים על חייהם.
- שיקולים אינטרסנטיים הקשורים לרווח אישי.
- ב. הסבר את הגישה של א' צ'רניאקוב ואת הגישה של ח' רומקוראסקי כלפי

הפקודה לגירוש היהודים מהגטו:

- צ'רניאקוב בחר לסרב לפקודה לרכז יהודים לשילוח מן הגטו, והתאבד (ביולי 1942).
היו שראו בכך סימן של חולשה ובריחה מאחריות, והיו שראו בכך צעד
אמיץ ומעורר כבוד.

ציית לפקודת הגרמנים לגרש יהודים, מכיוון שביקש להציל את אלה שסיכוייהם לשרוד רבים יחסית
בגלל כושר עבודתם. שלם כך היה מוכן להקריב את החלשים יותר

התנגדות יהודית

- א. הסבר את המושג "קידוש החיים" שנוצר בתקופת השואה. מדוע יש לראות במושג זה התנגדות
לנאצים?
ב. הצג שני גורמים שהקשו על הלחימה של היהודים בגטו, וגורם נוסף שהקשה על הלחימה ביער.

התנגדות יהודית:

א. הסבר המושג "קידוש החיים" שנוצר בתקופת השואה

כל אחד יעשה כל אשר ביכולתו להפר את המזימה הנאצית להשמיד את הכלל היהודי ואת הפרט
היהודי. בעבר, כאשר השונא רצה לשלול את נשמתנו היינו מוסרים את גופנו. עתה, כאשר הנאצים
רוצים לקחת מאתנו את גופנו – נשמור בכל מחיר על חיינו (מיוחס לרב יצחק ניסנבוים).

הסבר מדוע יש לראות במושג זה התנגדות לנאצים

- כל פעולה שהייתה מכוונת נגד מזימות הגרמנים כלפי היהודים, ביטאה
התנגדות, שמירה על החיים בכל דרך שהיא הייתה בניגוד לכוונת
הגרמנים לכלות את היהודים, ולכן היא מבטאת התנגדות.

ב. גורמים שהקשו על הלחימה של היהודים בגטו:

- ליהודים בגטו לא היו האמצעים, הקשרים והניסיון שנדרש לבניית גוף
לוחם, חמוש וערוך לקרב.
- תמיכה מועטה בלבד מצב המחותרות הפולניות.
- קושי להחליט על עיתוי המרד, שכן הגרמנים הם שהכתיבו את
האירועים.
- חשש לסכן את רוב תושבי הגטו, כעונש קולקטיבי.
- חוסר מסורת לחימה – אין סיכוי לנצח.

גורם נוסף שהקשה על הלחימה ביער

- האוכלוסייה הסובבת הייתה במקרים רבים עוינת.
- בין הפרטיזנים הלא-יהודים היו אנטישמים רבים.
- הפקרת המשפחה בגטו.
- הקושי לשהות זמן ממושך בתנאי היער.
- _____ אי הכרת השטח.

תאר שלוש פעולות של עזרה הדדית וסיוע של היהודים בגטאות.

פעולות של עזרה הדדית וסיוע בגטאות:

- מוסד לעזרה עצמית – הפעיל מטבחים לבתי יתומים ולגני ילדים.
- מפעלי תעשייה מחתרתיים – העסיקו אנשים כדי שיוכלו להחליף את התוצרת במזון.
- ועדי בתים – מתנדבים הגישו עזרה לדיירי הבתים הגדולים בגטו. העזרה כללה טיפול בילדים, פעולות חינוך ותרבות, מזון לנזקקים, הסקה ולבוש.
- הג'וינט – שלח כסף, מזון ולבוש ותמך בארגונים שקמו בגטו.
- תנועות הנוער – הקימו מסגרות חברה וחינוך, הפיצו עיתונות מחתרתית, יצרו קשר בין גטאות.
- צנטוס – טיפלו בילדים יתומים.
- סיוע של רופאים יהודים שניסו להשיג תרופות ולמנוע מגפות.
- הקמת ספרייה, תאטרון ועיתונות לשימור מצב הרוח.
- לא חייבים לציין את שמות המוסדות או הארגונים.

ציין מדינה אחת שהצילה יהודים בתקופת מלחמת העולם השנייה, והסבר כיצד התאפשרה ההצלה במדינה

זו.

מדינות שהצילו יהודים בתקופת מלחמת העולם השנייה:

דנמרק:

- אי הסכמה של העם הדני לפגוע ביהודים.
- הכיבוש הגרמני השאיר חופש פעולה לשלטון.
- יחס השלטון – המלך ענד את הטלאי הצהוב.
- סמיכות גאוגרפית לארץ ניטרלית אפשר העברת יהודים בסירות.

בולגריה:

- התנגדות של המלך וחלק מצירי הפרלמנט לתביעות הגרמנים.
- התנגדות ומחאה מצד שכבות בציבור – אנשי רוח וכנסייה, ואנשי מחתרת.
- מצב המלחמה לרעת הגרמנים, לאחר הכישלון בסטלינגרד.

פינלנד:

- אי-היענות לתביעות הגרמנים לגירוש היהודים.
- שמרה על עצמאותה בכל מחיר.

תאר את קורות יהודי סלוניקי, מהכיבוש הגרמני עד שילוחם למחנות, וציין קושי שהכביד במיוחד על יהודי סלוניקי במחנות.

קורות יהודי סלוניקי, מהכיבוש הגרמני ועד שילוחם למחנות

עם הכיבוש הגרמני בקיץ 1942, נלקחו רבים מיהודי סלוניקי לעבודות כפייה. עוד בזמן הרישום לעבודה בוצעו בהם מעשי התעללות ("השבת השחורה"). היהודים שהתאספו נשלחו לעבודות בנייה קשות, ובמהלכן מתו רבים מהם. הקהילה נדרשה לשלם דמי כופר גבוהים כדי לפדות את הנותרים. מפברואר 1943 הייתה הקהילה כפופה ליחידת משטרה מיוחדת שנועדה לגרשם למחנות, והיהודים בודדו בגטאות. הוטלו על היהודים גזרות קשות, כהכנה לגירוש, כמו ענידת טלאי צהוב, הנהגת עוצר ודרישה להצהיר על רכושם. במרץ-אפריל 1943 החל הגירוש לאושוויץ.

קושי שהכביד במיוחד על יהודי סלוניקי במחנות

- **קשיי הסתגלות לקור העז.**
- **בעיות תקשורת, כיוון שאיש לא הביו את שפתם והם לא דיברו יידיש.**
- **הלם נפשי בשל חוסר ידע מוחלט על אודות הצפוי להם.**